

nuorisotutkimus

2•2023 / 41. vuosikerta

***Pääsy laadukkaisiin palveluihin
sekä aikuisten tuki ja kohtaaminen
ovat nuorille ensiarvoisen tärkeitä.***

>> Nuoret yksilöllistävän koulukiusaamispuheen kohteena asiakirjoissa

>> Työllistettäväksi ohjaamassa epävarmoilla työmarkkinoilla

>> Yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen

>> Nuorten mielenterveyskuntoutujien toimijuus koulutuspolun ongelmakohtissa

Toimitus

Päätoimittajat: VTT, KM, dosentti **Mira Kalalahti** (Jyväskylän yliopisto) ja KT, dosentti **Anna-Maija Niemi** (Turun yliopisto), toimitussihteeri **Tanja Konttinen** (Nuorisotutkimusseura), toimitusharjoittelija **Elena Havukainen** (Nuorisotutkimusseura)

Toimituskunta

Elina Ikävalko, FT, Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö
Lauri Julkunen, FT, Jyväskylän yliopisto
Tarja Juvonen, VTT, Laurea-ammattikorkeakoulu
Sirpa Lappalainen, FT, dosentti, Itä-Suomen yliopisto
Heta Marttinen, FT, Jyväskylän yliopisto
Ilona Merikanto, FT, dosentti, Helsingin yliopisto
Marko Merikukka, FT, Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö
Minna Nikunen, YTT, dosentti Jyväskylän yliopisto
Eriikka Oinonen, YTT, dosentti, Tampereen yliopisto
Marja Peltola, VTT, dosentti, Tampereen yliopisto
Anni Rannikko, YTT, Itä-Suomen yliopisto
Kari Saari, YTT, dosentti, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Jenni Tikkanen, KT, Turun yliopisto
Elina Westinen, FT, Jyväskylän yliopisto

41. vuosikerta, 2/2023

ISSN 0780-0886 (painettu)
ISSN 2814-9467 (verkkojulkaisu)

Nuorisotutkimus-lehteä julkaisee Nuorisotutkimusseura ry. Lehti ilmestyy neljästi vuodessa. Hinnat: kestotilaus 30 €, vuositilaus 32 € ja irtonumero 8 €. Nuorisotutkimusseura on saanut tukea tähän julkaisuun opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

Verkkolehti: journal.fi/nuorisotutkimus

Toimitus

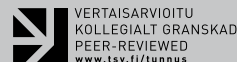
Nuorisotutkimusseura ry.
Kumpulantie 3A, 00520 Helsinki
GSM 044 416 5311
s-posti: tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi
www.nuorisotutkimusseura.fi/nuorisotutkimus-lehti

Tilaukset

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/tilaa-lehti>

Taitto: Tanja Konttinen
Kansidesign: Jussi Konttinen
Hansaprint, Turku 2023

Ohjeita kirjoittajalle

Nuorisotutkimus-lehdessä julkaistaan vertaisarvioituja artikkeleita, katsauksia, haastatteluja, ajankohtaisia puheenvuoroja nuoris- ja yhteiskuntapolitiikasta sekä kirja-arvioita ja lektioita. Lehti julkaisee artikkeleita, jotka käsittelevät lapsiin tai nuoriin, lapsuuteen tai nuoruuteen, nuorisokulttuureihin, nuorisopolitiikkaan, nuorten elinoloihin tai palveluihin kohdentuvia käytänteitä, käsitteitä, instituutioita, puhetapoja ja politiikkaa. Artikkelit voivat olla empiirisiä, teoreettisia tai metodologisia. Nuorisotutkimuksen on hyvä olla yksi tarjottavien tekstien läpipleikkaava teema, mutta lehteen voi tarjota artikkeleita eri tieteenaloilta. Lehti painottaa artikkeleita, joissa nuori tai nuoruus ei ole vain ilmiön, esimerkiksi oppimisen, tapahtumapaikka.

Artikkelien maksimipituus on 50 000 merkkiä välilyönteineen. Käsikirjoitukset lähetetään toimitukseen (tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi) sähköpostin liitetiedostona. Artikkelit lähetetään ennen julkaisupäätöstä referee-lausuntopöytäkirjoille niiden tieteellisen tason takaamiseksi. Toimituksen ja referee-lukijoiden arvioinnin jälkeen artikkeli palautetaan kirjoittajalle mahdollisia korjauksia varten. Kirjoittajan edellytetään olevan valmis työstämään tekstiään. Artikkelin mukana toimitetaan lyhyt (alle 2 000 merkkiä) suomen- ja englanninkielinen tiivistelmä sisällöstä. Tiivistelmän tulee sisältää Yleisen suomalaisen asiansaston mukaiset 3–5 asiansanaa. Artikkelin avainsanat on hyvä kääntää englanniksi itse. Käsikirjoituksen mukana lähetetään Tässä numerossa kirjoittavat -palsta varten kirjoittajan nimi, osoite, oppiarvo, toimi ja toimipaikka sekä paikkakunta.

Katsauksena pidetään jonkin tieteenalan lyhyehköä yleisesitystä, puheenvuoro voi olla poleemisempikin. Katsauksen ja puheenvuoron maksimipituus on 15 000 merkkiä välilyönteineen. Lektiot julkaistaan (editoituna) sellaisenaan. Mukaan tulee liittää tieto väitöksen ajankohdasta ja paikasta sekä vastaväittäjästä.

Kirja-arvioiden pituus on enintään 6 000 merkkiä välilyönteineen. Arvosteltavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustantaja, ilmestymisvuosi ja sivumäärä liitteineen. Kirja-arvostelujen yhteydessä ei julkaista lähdeluetteloa.

Kirjoittaja antaa materiaalia luovuttaessaan oikeuden julkaista sen myös verkossa sähköisessä muodossa.

Tehdä selväksi vai kuunnella?

Käynnissä olevia hallitusneuvotteluita varten on koostettu valtava määrä taustamateriaalia, selvityksiä ja lisäselvityksiä. Yhdessä näistä materiaaleista, opetus- ja kulttuuriministeriön tarjoamassa tilannekatsauksessa nuorisotyötä ja nuorisopolitiikkaa koskien kirjoitetaan, että ”(n)uorten hyvinvoinnin vahvistaminen vaatii monialaisen ja poikkihallinnollisen nuorisopolitiikan tekemistä. Tulevalla hallituskaudella on tärkeää mm. vahvistaa nuorten kokemaa yhteisöllisyyttä, turvata nuorten sujuva pääsy laadukkaisiin palveluihin sekä varmistaa tarvittava aikuisten tuki ja kohtaaminen jokaiselle nuorelle.” (OKM 2023.) Tässä lehdessä kirjoitetaan siitä, mistä hallitusneuvottelijoita katsauksessa muistutetaan: pääsy laadukkaisiin palveluihin niitä tarvittaessa sekä aikuisten tuki ja kohtaaminen ovat nuorille ensiarvoisen tärkeitä.

Nuorisotutkimuksen parissa paljon tutkittu aihepiiri on nuorten toimijuuden, identiteetin ja kansalaisuuden rakentuminen erilaisissa olosuhteissa ja elämänalueilla. Tätä on tutkittu muun muassa analysoiden ammattilaisaikuisten ja nuorten asemien tai näkökulmien risteävyyksiä ja yhtymäkohtia. Tässä numerossa **Anne-Mari Väisänen** ja **Maija Lanas** kirjoittavat kiusaamista koskevien koulutusdokumenttien analyysinsa pohjalta siitä, kuinka nuoria ei tässä keskustelussa useinkaan asemoida aktiivisen toimijan tai tietäjän asemaan vaan tiedon ja toimien kohteeksi. Sen sijaan, että aikuisia ohjeistettaisiin kysymään, kuulemaan tai tukemaan nuorta, asioita ”tehdään nuorille selväksi”. On häkellyttävää, että vaikka meillä on tutkimusnäyttöä siitä, että ohipuhuminen, sivuuttaminen tai vakavasti ottamatta jättäminen ovat haitallisia nuorten ja aikuisten sekä nuorten ja instituutioiden välisen luottamuksen rakentumiselle, nuorten ohittamista tapahtuu erilaisten toimenpiteiden, instituutioiden ja palveluiden arjessa ja hallinnollisten dokumenttien sivuilla.

Numerossa kirjoitetaan nuorista myös mielenterveyskuntoutuksen, yksin maahan tulon, opinto- ja uraohjauksen ja työopajatoiminnan näkökulmista. Artikkelit kertovat nuorten arjesta, työllistymisestä ja koulumaailmasta kytkeytyen erilaisiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja palveluihin. Tekstejä yhdistää palveluiden ja asiantuntija/ammattilaisnäkökulmien monipuolisen kriittinen tarkastelu. Kehitettäessä ammattilaisten toimintaa nuorten kanssa keskeistä olisikin pohtia, miten luottamusta rakennetaan ja ylläpidetään, ja mihin luottamus parhaimmillaan johtaa. Vuoden 2020 Nuorisobarometrissa todettiin, että vaikka suurin osa tutkituista nuorista oli tyytyväisiä käyttämiinsä palveluihin, kokemukset niistä olivat negatiivisimpia kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevilla, kuten mielenterveyspalveluita tarvitsevilla nuorilla. **Päivi Känkänen**, **Marjatta Kekkonen** ja **Mika Gissler** (2018) ovat kirjoittaneet, että ”(v)aiikka ohjaaminen oikeanlaisten palveluiden pariin on tärkeä osa nuoren tukemista, se ei yksistään riitä kannattelemaan nuorta kohti aikuisuutta. Usean nuoren kohdalla pitkäjänteisesti rinnalla pysyvät aikuiset ovat avainasemassa nuoren selviytymisen tukemisessa. Turvallisuuden tunne, ennakoitavuus ja välittäminen tarvitsevat rakentuakseen vastavuoroisia suhteita, jotka perustuvat luottamukseen ja merkityksellisyuden kokemiseen.”

Lehden keskeinen läpileikkaava teema on tavalla tai toisella nuorten ja ammattilaiste(kstie)n kohtaaminen tai kohtaamattomuus ja sen myötä joko luottamuksen tai epäluottamuksen vahvistuminen. **Laura Bagans**, **Eveliina Heino** ja **Marja Katisko** tarkastelevat artikkelissaan yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisten kertomuksissa. He esittävät, että ”yhteiskunnalliset ja palveluihin sidoksissa olevat raken-

teet haastavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista ja jälkihuollon työntekijöiden työtä.” Pääkirjoituksen alussa viittasimme hallitusneuvotteluihin, ja lähettämme tutkimusperustaisia terveisiä Säätytalolle jälkihuollon resurssointiin liittyen: mahdolliset leikkaukset kyseisellä sektorilla eivät ainakaan Bagansin ja kumppaneiden artikkeliin pohjaten edistä yksin maahan tulleiden nuorten parempaa kotoutumista ja kuulumisen vahvistumista osana suomalaista yhteiskuntaa.

Taina Heinonen ja **Markku Vanttaja** ovat tutkineet mielenterveyskuntoutujien koulutuspolkuja ja mielenterveyden ongelmien yhteyttä nuorten toimijuuteen osana elämäntulkua. Heidän analyysinsä havainnollistaa, kuinka yhtäältä sosiaalisen tuen ja toisaalta taloudellisten resurssien puute rajoittivat yksilön toimijuutta. Artikkelin tulokset alleviivaavat sosiaalisen tuen merkityksellisyyttä nuoren elämäntulussa – myös silloin, kun erityisiä vaikeuksia ei olisikaan vastassa. Kirjoittajien nimeämästä määrätietoisten nuorten ryhmästä jokaisella nuorella oli aina ollut tukenaan vähintään yksi tärkeä ja turvallinen aikuinen, jonka rooli oli ollut keskeinen heidän elämässään mielenterveyden vaikeuksien pahentuessa.

Sekä yllä mainitussa Väisäsen ja Lanaksen että **Samira Harjulan** ja **Janne Varjon** artikkelissa pohditaan sitä, kuinka usein nuorten elämäntilanteisiin liittyvien vaikeuksien (tässä kohtaa kiusaamisen ja työllistymisen vaikeuksien) tarkasteleminen ja ratkaisuyritykset jäävät asiantuntijapuheessa helposti yksilötasolle. Näin tapahtuu, vaikka rakenteelliset ongelmat tunnistettaisiinkin. Ohjaustilanteissa tämä voi johtaa sellaiseen ohjaukseen, jota Harjula ja Varjo kuvaavat ammattilaisten nuorilta edellyttämänä ”realismina” kohti – ainakin oletetusti – turvallisempia urapolkuja.

Mirja Määttä ja **Tomi Kiilakoski** kirjoittavat puheenvuorossaan nuorisotyöllisestä otteesta työpajoilla. Kirjoittajien mukaan nuorisotyöllisessä työskentelyotteesta tärkeää on suhteisuuden ymmärtäminen: keskiössä ovat nuorten monien ja monen tasoisten suhteiden vahvistaminen ja tukeminen. Kuljetaan siis yksilökeskeisyydestä yhteisöllisyyttä kohti.

Käsillä oleva lehti tarjoaa lukijalle monipuolisen kattauksen nuorisotutkimuksen ytimessä olevaa ajankohtaista tutkimustietoa. Nuorisotutkimuksen monitieteisestä ja monimetodologisesta näkökulmasta katsottuna luettavissa olevat artikkelit näyttävät, miten moninaisin tutkimus- ja analyysitavoin nuorten elämäntilanteilla tapahtuvia asioita voidaan tutkia. Artikkelien tulokset nostavat esiin elementtejä nuorten hyvän arjen edistämiseksi ja ongelma-kohtien haastamiseksi tunnistamalla eri sektoreilla (hallinto, asiantuntijapuhe, koulun käytännöt, nuorten henkilökohtainen arki ja kerronta) kerrottuja kokemuksia, tehtyä työtä ja sitä mitä vielä tarvittaisiin.

Tässä numerossa kerrotaan myös Nuorisotutkimusverkoston tutkimusjohtaja **Sinikka Aapola-Karin** 60-vuotisjuhlaseminaarin tunnelmista. **Elina Lahelman** ja **Pihla Takkisen** puheenvuorojen myötä haluamme lähettää Sinikalle vielä mitä lämpimimmät onnittelut!

5.6.2023

Anna-Maija Niemi & Mira Kalalahti

päätoimittajat

Lähteet

Berg, Päivi & Myllyniemi, Sami (2021) *Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 67 & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 232 & Opetus- ja kulttuuriministeriö. Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (2018) *Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolo-tuusikirja 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. OKM (2023) *Opetus- ja kulttuuriministeriön tietotuki hallitusneuvotteluihin*. <https://okm.fi/-/opetus-ja-kulttuuri-ministerion-tietotuki-hallitusneuvotteluihin>. (Viitattu 5.6.2023.)

Nuoret yksilöllistävän koulukiusaamispuheen kohteena kiusaamista koskevissa asiakirjoissa

Anne-Mari Väisänen & Maija Lanas

Artikkelissamme tarkastelemme koulukiusaamista koskevaa asiantuntijapuhetta hallinnollisissa dokumenteissa. Tutkimme sitä, mikä esitetään ongelmana, kun kiusaamista pyritään ennaltaehkäisemään tai ratkaisemaan. Analysoimme, mihin ongelma dokumenteissa asettuu, mitä piileviä oletuksia taustalla on, mitä tullaan tuottaneeksi sivutuotteena ja mitä jää piiloon, kun ongelma esitetään kuten se esitetään. Näin voimme tehdä näkyväksi, mitä seurauksia ongelmanasettelulla on nuorille, joita se koskee. Analyysimme perusteella dokumenteissa kuvatut koulukiusaamisen vastaisen työn keskeiset ongelmat ovat 1) puutteellinen tieto, 2) tottelemattomuus, 3) vastuunjaon epäselvyys, 4) yhdenmukaisuuden puute, 5) kontrollin puute, 6) tilastoinnin puute, 7) yhteiskunnalliset ongelmat sekä 8) puutteelliset tunne- ja vuorovaikutustaidot. Näistä vain seitsemäs asettaa ongelman yhteiskunnalliselle ja rakenteelliselle tasolle, kuten turvattomuuteen tai epätasa-arvoon. Muissa ongelman ytimenä on se, mitä nuori tekee toiselle. Tutkimus osoittaa, että 1) nuoret asemoidaan koulukiusaamista koskevat tiedon ja työn kohteeksi, ei tietäjiksi ja toimijoiksi, ja 2) vaikka ratkaisijoiksi asemoidaan aikuiset, lopullinen vastuu asetetaan nuorille, jos koulukiusaamisen vastainen työ epäonnistuu.

Asiasanat: koulukiusaaminen, kiusaamisen hallinta, kriittinen kiusaamistutkimus, nuoret, WPR-analyysi

Koulukiusaaminen on ollut poltettava puheenaihe vuosikymmeniä. Koulukiusaamisen yhteydestä nuorten syrjäytymiseen ja mielenterveyden haasteisiin puhutaan paljon, ja esimerkiksi nuorisotutkijat ovat todenneet koulukiusaamisen haastavan nuorten hyvää elämää ja koulupolkua (esim. Souto 2014; Juntunen 2018). Koulukiusaaminen koskettaa erityisesti nuorten ja lasten elämää, mutta sitä koskeva asiantuntijakeskustelu käydään usein aikuisten kesken (O’Higgins Norman 2020; ks. myös Kiilakoski ym. 2020). Tässä tutkimuksessa olemme kiinnostuneita tästä asiantuntijapuheesta.

Kiusaamista tarkastellaan tyypillisesti 1970-luvulta lähtöisin olevaan psykologiseen aggressiotutkimukseen pohjautuen. Tällöin kiusaamisen nähdään olevan 1) tarkoituksellista kielteistä käyttäytymistä, 2) tyypillisesti toistuvaa ja 3) kohdistuvan henkilöön, jolla on vaikeuksia puolustaa itseään (Olweus 2011). Tämä määritelmä on edelleen vallitseva kiusaamista koskevassa tutkimuksessa (O’Higgins Norman 2020). Myös Suomessa kiusaamista määritellään samoin: ”kiusaaminen on tahallista ja jatkuvaa aggressiivista käyttäytymistä, harmin tai haitan aiheuttamista toiselle henkilölle. Lisäksi sillä, joka kiusaa on tavallisesti enemmän valtaa tai voimaa, joten kohteeksi joutuvan on vaikeaa puolustautua” (Salmivalli 2016a, 80; ks. myös Salmivalli ym. 2021; Menesini & Salmivalli 2017). Tämä yksilöllistävä lähestymistapa on kuitenkin herättänyt lisääntyvää kritiikkiä kansainvälisesti (esim. Schott 2014; Walton 2011). Kritiikki kohdistuu erityisesti neljään seikkaan, jotka olemme eritelleet pidemmälti toisaalla (Väisänen & Lanas, 2022a) ja jotka kuvaamme tässä vain tiiviisti.

Ensiksi, määritelmä on todettu teoreettisesti liian ohueksi kuvaamaan moninaisia vertaisuuhteiden ongelmia, kuten väkivaltaa ja valtavinoumia (Huuki 2018; Kiilakoski

2009). Toiseksi, lähestymistapaa on kritisoitu siitä, että se keskittyy liialti kuvaamaan kiusaamistilanteisiin liittyviä yksilöitä jättäen huomiotta sosiaaliset, institutionaaliset ja yhteiskunnalliset kontekstit (Rivers & Duncan 2013; Schott & Søndergaard 2014; Walton 2011). Vaikka kiusaamista tarkastellaan Suomessa usein ryhmäilmionä (esim. Salmivalli ym. 2021; Menesini & Salmivalli 2017; Salmivalli 2016b), nähdään se silloinkin tyypillisesti ryhmään kuuluvien yksittäisten lasten ominaisuuksien tai kotikasvatuksen seurauksena (Väisänen & Lanas, 2022a; Horton 2016). Kolmanneksi kiusaamistutkimuksen kvantitatiivinen painotus jättää huomiotta valtavasti tietoa, joka ei ole helposti mitattavaa (Mishna, Birze & Greenblatt 2022; Horton & Lyng 2022; Hong & Espelage 2012; Thornberg 2011). Mitattavan tiedon korostuessa sellaiset kokemuseräiset näkemykset kiusaamisesta, jotka eivät mahdu yksilöllistävän tutkimuksen tarjoamaan kiusaamisen määritelmään, nähdään usein virheellisiksi tai kuuluvan jonkin muun ilmiön kuin kiusaamisen piiriin (Schott 2014; Yoneyama 2015). Tällöin konteksteista nouseva, historiallinen ja kulttuurinen asiantuntijuus, nuoren oma kokemus tai opettajien oppilastuntemus vaikuttaa arkiselta ja henkilökohtaiselta ja siten puutteelliselta. Neljänneksi kiusaamispuheen oikeaoppisuutta vartioidaan, kontrolloidaan ja rajataan siten, että se käsittää vain yksilöllistävän tutkimusperinteen (Walton 2011; Repo 2015).

2000-luvun taitteen jälkeen on kasvattanut suosiotaan yksilöllistävään tutkimusperinteesen kriittisesti suhtautuva, sosiologinen ja filosofinen kiusaamistutkimus, jossa kiusaamista tarkastellaan monimutkaisena yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä (Ellwood & Davies 2010; Roland & Galloway 2004; Schott & Søndergaard 2014). Tämän suuntauksen tutkimuksia yhdistää erityisesti pyrkimys välttää ongelman paikantamista yksilöön ja tunnistaa sen sijaan laajempien rakenteiden

keskeinen rooli. Osa aiheen tutkijoista on ratkaissut yksilöllistävän painatuksen ongelman käyttämällä kokonaan toista käsitettä (esim. Huuki 2010, 2018; Nikkola 2021). Osa puolestaan on pyrkinyt kehittämään määritelmää (Sondergaard & Hansen 2018) niin, että se kattaisi kriittisen tutkimuksen näkökulmat laajasti. Näitä näkökulmia ovat esimerkiksi kiusaaminen sosiaalisen kuulumisen tarpeesta nousevana ongelmana (Sondergaard & Hansen 2018), kiusaaminen yhteiskunnan normaaliuden vaatimuksiin, kuten heteronormatiivisuuden tai rasismiin, liittyvänä ongelmana (Huuki 2018; Juva 2019; Ringrose & Renold 2010) tai yhteisön moraalin vartiointiin liittyvänä ongelmana (Ellwood & Davies 2010).

Nuorten kannalta ongelman paikantaminen yksilöön on ongelmallista erityisesti siksi, että se jättää ilman riittävää huomiota konteksteista nousevat haasteet, kuten epätasa-arvoiset resurssit, heteronormatiivisuuden tai rasismien (ks. myös Hardy ym. 2021), ja voi oikeuttaa holhoavat ja pakottavat interventiot niitä nuoria kohtaan, jotka nähdään riskialttiina (Määttä & Aaltonen 2016; Brown & Wincup 2020). Esimerkiksi Gerald Walton (2010) tutki muutamien rajujen kiusaamistapausten perusteella julkisuutta saaneiden alueiden hallinnollisia dokumentteja. Alueilla suoritettujen julkisten foorumien perusteella oli käynyt ilmi, että kiusaamistilanteiden taustalla oli usein syrjintä heteronormatiivisuudesta poikkeavan seksuaalisuuden vuoksi. Vastauksena kehitetyt hallinnolliset dokumentit eivät kuitenkaan tarttuneet tähän kontekstuaaliseen, yhteisön rakenteissa olevaan ongelmaan. Sen sijaan ne pyrkivät uhrien ja kiusaajien parempaan tunnistamiseen, väärin toimivien nuorten käytöksen muuttamiseen, rangaistusten koventamiseen sekä nollatoleranssiin. Syrjintä ja sen taustalla olevat laajemmat epätasa-arvoiset normit jäivät huomiotta, ongelman monimutkaisuus piiloutui yksinkertaistavien luokittelujen taakse ja nuorilla ja heidän vanhemmillaan oleva kon-

tekstuaalinen asiantuntijuus jäi hyödyntämättä (Walton 2010).

Eroa yksilöllistävän näkökulman sekä kriittisen kiusaamistutkimuksen välillä on sanoitettu monella tavalla. Schott ja Søndergaard (2014) käyttävät termejä ”paradigma 1” ja ”paradigma 2”. Juva (2019) taas puhuu yksilö- ja psykologisorientoituneesta tutkimuksesta sekä kriittisestä tutkimuksesta (ks. myös Hellström, Thornberg & Espelage 2021; Yoneyama 2015). Tässä artikkelissa käytämme ilmaisua ”yksilöllistävä kiusaamistutkimus” viitataksemme psykologisesta aggressiotutkimuksesta ponnistavaan perinteeseen, jossa kiusaaminen palautetaan yksilöiden piirteisiin. Käytämme käsitettä ”kriittinen kiusaamistutkimus” viitataksemme tutkimuksiin, jotka pyrkivät haastamaan yksilöllistävää näkökulmaa.

Koulukiusaamisen (kuten minkä hyvänsä ilmiön) nimeäminen on tärkeää, jotta se voidaan havaita ja tunnistaa, siitä voidaan keskustella ja siihen voidaan vaikuttaa. Samalla käsitteet myös ryhtyvät elämään omaa elämänsä sekä muuttuvat asioiden kuvajista asiantuntijatiedoksi ja siten itse asioiksi, jotka vaikuttavat maailmaan (esim. Foucault 2014; Lanas & Brunila, 2019; MacLure 2003). Olemme tutkimuksessamme kiinnostuneita siitä, mitä koulukiusaamista koskeva asiantuntijatieto tuottaa maailmaan. Asiantuntijatiedon näemme Popkewitzia (1998, 5–6) mukaillen tietona, joka määrittelee koulun käytäntöjä ja jonka perusteella kehitettävät käytännöt normalisoivat lapsia ja nuoria erottelemalla heitä erilaisiin luonnollistuviin kategorioihin. Näin tehdessään asiantuntijatieto tuottaa Popkewitzin (mt.) mukaan tiettyä valikoivuutta siihen, mitä opettajat näkevät, ajattelevat, tuntevat ja puhuvat lapsista ja nuorista. Popkewitz (mt.) korostaa, että lasta tai nuorta koulussa tutkimuksen kohteena ei ole ”sinänsä” olemassa, vaan tämä tutkimuksen kohde tuottuu tietyn asiantuntijatiedon mukaisesti.

Tämän myötä tutkimusorientaatiomme on poststrukturalistinen diskursiivinen tutkimus. Poststrukturalistisessa tutkimuksessa tiedon nähdään tuottuvan ajallisissa ja paikallisissa konteksteissa esimerkiksi tutkimuksen, mediakeskustelun, poliittisen puheen, arvojen ja ideologioiden diskursiivisissa virtauksissa. Kontekstien ollessa toisenlaiset oikeaksi ajateltu tieto voisi muotoutua myös toisin (Foucault 2014; Helén 2016; Miller & Rose 2010). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että mikä vain voidaan määritellä tiedoksi, vaan että tietyt painotukset ja näkökulmat muodostuvat eri aikoina relevanteiksi ja vaikuttavat siihen, mikä muodostuu ajankohtaiseksi asiantuntijatiedoksi toisenlaisten tietämisen tapojen ja asiantuntijuuksien jäädessä marginaalisempaan asemaan.

Tutkimuksessamme tarkastelemme, kuinka koulukiusaamisongelmaa muodostetaan koulua koskevissa hallinnollisissa dokumenteissa sekä millaisen tiedon puitteissa sitä käsitteellistetään ja ymmärretään. Kouluja koskevat hallinnolliset dokumentit kantavat erityistä valtaa, sillä koulujen on pakko toimia niiden mukaan. Siksi niiden tuottaman tiedon tarkasteleminen on erityisen tärkeää. Pohdimme erityisesti näiden dokumenttien merkitystä nuorille, joiden elämää koskevaa ongelmaa niillä pyritään ratkomaan.

Kuvaamme seuraavaksi teoreettisista taustaoletuksistamme nousevan WPR-metodologian tarkemmin. Sen jälkeen esitämme tulokset, jotka osoittavat, että hallinnolliset dokumentit ammentavat pääasiassa yksilöllistävästä tutkimuksesta, jolloin huomio kiinnittyy erityisesti yksilöiden toimintaan ja ominaisuuksiin ja esitetyt ratkaisuehdotukset tämän mukaisesti pyrkivät viime kädessä korjaamaan nuorta yksilöä. Tulosten perusteella esitämme, että nuoria ei asemoida aktiivisen toimijan tai tietäjän asemaan vaan kiusaamista koskevan tiedon ja kiusaamisen vastaisten toimien kohteeksi. Nuorten oma kontekstuaalinen tieto vertais-suhteistaan ei näyttäyty merkityksellisenä vaan

mahdollisesti vääränä tai jopa haitallisena. Tutkimuksen perusteella pohdimme, tuovatko kiusaamisen vastaiset hallinnolliset dokumentit ja niiden perusteella tehtävät toimet lisää tukea tai empatiaa koulumaailmaan vai tuovatko ne sen sijaan ankaruutta ja ulossulkemista erityisesti niiden nuorten kohdalla, jotka epäonnistuvat vertaissuhteissaan.

Tutkimuksen aineisto ja analyysi

Tutkimuksen aineisto käsittää kaikki Opetushallituksen (OPH) sekä opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) julkaisemat dokumentit, joissa puhutaan kiusaamisesta (haettu keväällä 2021). Nämä ajoittuvat vuosille 2002–2021. Mukana ovat myös eri kouluasteita koskevat lakitekstit, opetussuunnitelmat, teksti ammatillisen koulutuksen opiskelijan tuesta ja hyvinvoinnista sekä OKM:n vuonna 2021 julkaisema kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma, joka artikkelin kirjoittamishetkellä on muodostumassa käytännöiksi ja toimenpiteiksi hallinnon eri tasoilla. Kaikkiaan mukana on 36 erillistä dokumenttia. Koulukiusaamista koskevat dokumentit koskevat usein koko koulupolkua peruskoulusta toiselle asteelle, eikä niitä ole usein eroteltu kouluikäisten iän perusteella. Selkeästi varhaiskasvatusta koskevat dokumentit on kuitenkin jätetty tutkimuksen ulkopuolelle.

Dokumentit eivät ole toisistaan erillisiä vaan muodostavat jatkumon. Myöhemmissä esitetään usein lainauksia aiemmista dokumenteista sekä ratkaisuja aiemmin esitettyihin ongelmiin. Joidenkin dokumenttien taustalla olevaa tutkimusta tai lainauksia on ollut vaikea selvittää, sillä lähdeluettelo¹ tai kirjoittajatiedot puuttuvat. Tässä tutkimuksessa huomio on kuitenkin puhettavassa ja siinä, mitä se tuottaa, eivätkä kirjoittajatiedot ole siksi merkityksellisiä.

Taulukko 1. Tutkimuksessa mukana olevat hallinnolliset dokumentit.

Opetushallituksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisut			
1	Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa. Oppaat ja käsikirjat 2020:3a	2020	OPH
2	Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023: Tavoitteena nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa. Julkaisuja 2020:2	2020	OKM
3	PISA 18 ensituloksia. Julkaisuja.	2019	OKM
4	Harrastamisen strategia. Julkaisuja 2019:7	2019	OKM
5	Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Julkaisuja 2018:16	2018	OKM
6	Vaativa erityinen tuki esi- ja perusopetuksessa. Kehittämissryhmän loppuraportti. Julkaisuja 2017:34	2017	OKM
7	Suunnitelma etsivän nuorisotyön osaamiskeskukselle. Julkaisuja 2016:27	2016	OKM
8	Tieteelliset perusteet varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksille. Julkaisuja 2016:22	2016	OKM
9	Innostava koulupäivä: Ehdotus joustavan koulupäivän rakenteen vakiinnuttamiseksi. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:6	2015	OKM
10	Oppilaitosrakennusten turvallisuus. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:2	2015	OKM
11	Millä eväillä uuteen nousuun? PISA 2012 -tutkimustuloksia. Julkaisuja 2015:6	2015	OKM
12	Ehdotus lastenkulttuuripoliittiseksi ohjelmaksi. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:6.	2015	OKM
13	Opetuksen ja oppimisen kansainvälinen tutkimus TALIS 2013: Yläkoulun ensituloksia. Julkaisuja 2014:15	2014	OKM
14	Turvallisuuden edistäminen oppilaitoksissa: Seurantaryhmän loppuraportti. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2013:8	2013	OKM
15	Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012–2015. Julkaisuja 2012:6	2012	OKM
16	Vuosikatsaus 2010. Julkaisuja 2011:22	2011	OKM
17	Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18	2010	OKM
18	Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädännön toimivuus, toiminnan laatu ja muutostarpeet. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8	2009	OKM
19	Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa 2 – perusraportti kyselystä 1.–6. vuosiluokkien kouluille	2008	OPH
20	Joustava perusopetus: JOPO® -toiminnan vaikuttavuuden arviointi. Julkaisuja 2008:36	2008	OKM
21	Koulukiusaaminen peruskoulun yläluokilla 2000–2007. Julkaisuja 2008:7	2008	OKM
22	Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen – perusraportti kyselystä 7.–9. vuosiluokkien kouluille.	2007	OPH
23	Kouluhyvinvointityöryhmän muistio. Työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:27	2005	OKM
24	Syrjäytymisvaarassa olevat nuoret ja Omaura: Seurantatutkimus Omaura-toimintaan osallistuneiden nuorten elämänvaiheista 1995–2001. Julkaisuja 2005:33	2005	OKM
25	Esiopetuksen tila Suomessa: Valtioneuvoston selvitys eduskunnalle esiopetusudistuksen vaikutuksista ja tavoitteista. Julkaisuja 2004:32.	2004	OKM
26	Terveellisen ja turvallisen opiskeluympäristön laadun arvioinnin perusteet perusopetusta varten. Työryhmien muistioita 2002:27	2002	OKM
27	Oppilaan hyvinvointi ja oppilashuolto. Työryhmien muistioita 2002:13.	2002	OKM
Koulutusta koskevat laki- ja opetussuunnitelmatekstit, joissa puhutaan kiusaamisesta			
28	Perusopetuslaki 29 § (30.12.2013/1267): Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön		
29	Laki Helsingin eurooppalaisesta koulusta 14 §		
30	Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 13 §		
31	Lukiolaki		
32	Perusopetuksen OPS		
33	Esiopetuksen OPS		
34	Lukio OPS		
35	Opiskelijan hyvinvointi ja tuki ammatillisessa koulutuksessa, https://www.oph.fi/en/node/185		
Opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpideohjelma (ei varsinainen julkaisu)			
36	Toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa	2021	OKM

Dokumenteista poimimme analyysin koh- teeksi kaikki tekstikappaleet, joissa mainittiin sana ”kiusaaminen” jossain muodossa. Näin analysoitavaksi aineistoksi muodostui 533 tekstikatkelmaa, joissa kiusaaminen oli mai- nittu, eli yhteensä 165 sivua (Word-tiedosto, fonttikoko 11 ja riviväli 1,15). Tulososassa tekstiesimerkkeihin on merkitty dokumen- tin numero ja sivu, jolta kappale löytyy. On huomattava, että aineistot painottuvat tässä tutkimuksessa eri tavoin, sillä osa dokumen- teista koskee kokonaisuudessaan kiusaamista ja toisissa kiusaamista vain lyhyesti sivutaan. Tämä painotus näkyy myös tämän raportin tulososassa siten, että tekstiesimerkit painot- tuvat uusimpiin ja kiusaamiseen keskittyviin dokumentteihin.

Analysoimme katkelmat käyttäen WPR- menetelmää (*What's the problem represented to be*) (Bacchi & Goodwin 2016). Menetelmää on käytetty erityisesti hallinnollisten asiakir- jojen kriittiseen analyysiin sosiaalisen elämän eri alueilla. Sen avulla on tutkittu esimerkiksi dokumentteja, jotka koskevat päihteiden vas- taista työtä (Bacchi 2009; Brown & Wincup 2020), nuorison tukijärjestelmiä (Mertanen, Mäkelä & Brunila 2019), lapsen ja nuoren koulusta erottamista (Tawell & McCluskey 2021) sekä itsemurhien ehkäisyä (Stoor, Erik- sen & Silviken 2021). Menetelmän taustalla on poststrukturalistinen (esim. Foucault & Lotringer 1996; Helén 2016) ajatus siitä, että sen sijaan, että ongelmat ovat ”olemassa” sellaisenaan, jotkut asiat muotoutuvat ongel- miksi tiettyjen olosuhteiden vallitessa ja tietty- jen käsitteellistysten ja käytäntöjen puitteis- sa. Nämä ongelmanasettelut voivat asettaa eri ihmisryhmiä eriarvoisiin aseisiin hyödyttäen toisia ryhmiä toisten kustannuksella. WPR- analyysi pyrkii nostamaan näitä vaikutuksia esille (Bacchi 2009; Tawell & McCluskey 2021). Tarkoituksena ei ole väittää, etteikö ongelmia, kuten päihteiden liikakäyttö tai kiusaaminen, olisi olemassakaan, vaan osoittaa

a) kuinka niiden ongelmanasettelu raken- netaan tietyillä tavoilla riippuen esimerkiksi vallitsevasta tiedosta, teorioista, menetelmistä, sosiaalisista suhteista ja taloudellisista prosese- sta (Foucault & Lotringer 1996, 418) ja b) mitä seurauksia tällä voi olla ihmisille, joita ongelmanasettelu koskee. WPR-menetelmän avulla on mahdollista tunnistaa, että ongel- manasettelu voidaan rakentaa myös toisin, jos taustalla on erilaista tietoa tai erilaisia teorioita.

Aloitimme analyysin kysymällä jokaiselta 533 tekstikappaleelta: ”Mikä tässä esitetään ongelmaksi?” Näin kustakin kappaleesta löydettiin ongelmanasettelu joko suoraan ilmaistuna ”Ongelmana on...” tai kulke- malla taaksepäin (Tawell & McCluskey 2021) ja tarkastelemalla ratkaisuehdotuksen olettamaa ongelmanasettelua ”Pitäisi tehdä xx tavalla”, jolloin ongelmaksi määrittyy se, ettei niin tehdä. Näin aineistosta muodostui 533 hieman erilaista tapaa nähdä ongelma, joka on ratkaistava. Teemoittelimme nämä aineistolähtöisesti sillä perusteella, mistä niissä puhuttiin. Näin muodostui kahdeksan ongelmanasettelua, jotka hallinnollisissa doku- menteissa näyttäytyivät kiusaamisen vastaisen työn kannalta keskeisinä.

Tämän jälkeen tarkastelimme ongelman- asetteluja Bacchin (2009, 2016) esimerkkiä mukaillen kysymällä, miten ongelmanasette- lut ovat tuottuneet ja erityisesti millaisia teo- reettisia taustaolettamuksia kunkin taustalla näyttää olevan. Tarkastelimme niin ikään, millaisia vaikutuksia näillä ongelmanasette- luilla voi olla, mitä puolestaan ei tunnisteta ongelmaksi ja voitaisiinko ongelma käsitteel- listää jotenkin toisin. Lopuksi pohdimme, miten ongelmanasetteluja voisi horjuttaa tai muuttaa ja miten ongelmanasetteluja puo- lustetaan kiusaamista koskevassa puheessa. Kysymyksillä ja niihin vastaamalla syvensim- me jokaisen kahdeksan ongelmanasettelun tarkastelua. Koska kiinnitimme huomiomme

Bacchin (2016) metodologian mukaisesti ongelmanasetteluun, tuloksissa näkyy erityisen vahvasti kiusaajaksi määritelty nuori, johon ongelma useimmiten asetetaan. Kuvaamme alla keskeiset tulokset.

Koulukiusaamisen vastaisen työn ongelmanasettelut hallinnollisissa dokumenteissa

Hallinnollisissa dokumenteissa kiusaamisen vähentämisen kannalta keskeinen ongelma asetettiin kahdeksalla eri tavalla. Nämä tavat on kuvattu taulukossa 2.

Kuten taulukko osoittaa, kaikissa aseteluissa ongelma paikannetaan kouluihin, opettajiin, oppilaisiin ja erilaisiin systeemiin. Alla esitetty syvempi tarkastelu osoittaa, että tämä paikannus on pinnallinen ja

että ongelma lopulta paikannetaan koulussa toimiviin yksilöihin, erityisesti oppilaisiin. Vain ”Yhteiskunnalliset ongelmat” -ongelmanasettelu, on tästä poikkeus. Se on ainoa, jossa ongelma paikantuu yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Kuvaamme seuraavaksi ongelmanasettelut yksi kerrallaan.

Puutteelliset tiedot

Hallinnollisissa dokumenteissa keskeisimpänä ongelmana kiusaamisen vastaisen työn kannalta näyttäytyvät puutteelliset tai väärät tiedot kiusaamisen määrittelystä ja sen vakavuudesta. Kiusaamisen määrittelemisen erilleen muista vertaishaasteista ja yksilöllisistä ongelmista esitetään tarpeellisena; on oltava tietoa siitä, mikä on kiusaamista ja mikä on jotain muuta. Näin tilanteet voidaan ohjata oikeana pidetylle taholle ja ottaa käyttöön oikeana pidetyt toimintamallit:

Taulukko 2. Ongelmanasettelut kiusaamisen vastaista työtä koskevissa koulua ohjaavissa dokumenteissa (n = katkelmien määrä).

Tunnistettu ongelma	n	Ongelman määritelmä	Ongelma paikantuu
<i>Puutteelliset tiedot</i>	121	Puutteellinen tieto kiusaamisen oikeasta määrittelystä ja siitä johtuvat vääränlaiset toimintatavat	koulut, rehtorit, vanhemmat, opettajat, oppilaat
<i>Tottelemattomuus ja puutteellinen tahtotila</i>	100	Haluttomuus sitoutua hyväksi ja oikeiksi todettuihin toimintatapoihin ja toisin toimiminen	koulut, opettajat, oppilaat
<i>Epäselvä vastuunjako ja nuorten vastuullisuuden puute</i>	86	Epäselvä vastuunjako eri viranomaistahojen ja kodin välillä ja nuorten vastuullisuuden puute.	systeemit, oppilaat
<i>Yhdennäköisyyden puute ja erilaisuus</i>	73	Erilaisuus ja siitä johtuva riskialttius kiusaamistilanteisiin joutumiselle	oppilaiden ja opettajien ominaisuudet
<i>Valvonnan, kontrollin ja seurannan puute</i>	51	Valtakunnallisesti yhtenäisen ohjauksen ja toimintatapojen puute ja siitä johtuva koulujen ja oppilaiden seurannan ja valvonnan vaikeus	koulut, opettajat, rehtorit, oppilaat
<i>Puutteellinen mittaaminen ja tilastointi</i>	49	Koulujen yksilölliset tavat tuottaa kiusaamista koskevaa tietoa ja siitä johtuva tilastoinnin ja vertailun mahdollisuus	koulut
<i>Yhteiskunnalliset ongelmat</i>	33	Hajanaiset yhteiskunnalliset ongelmat	yhteiskunnalliset rakenteet
<i>Puutteelliset tunne- ja vuorovaikutustaidot</i>	20	Oppilaiden puutteelliset tunnetaidot ja opettajien puutteelliset taidot opettaa näitä	oppilaat, opettajat

Kiusaamiseen puuttuminen edellyttää erilaisia toimia kuin kouluuyhteisön muiden ristiriitatilanteiden selvittely. Siksi kiusaamisen tunnistaminen ja erottaminen muista haastavista tilanteista on olennaista. (Dok. 1, 40.)

Kiusaamistilanteiden vakavuuden tiedostamattomuus nähdään erityisesti nuorten kohdalla ongelmaksi:

Keskustelu kiusaamisesta rikoksena ja oppilaan oman toiminnan rangaistavuudesta kiusaamistilanteissa auttaa oppilaita ymmärtämään, miten vakavasta asiasta kiusaamisesta on itse asiassa kyse. (Dok. 1, 46.)

Kiusaamisen tarkkarajaisen määrittelyn tärkeyttä korostetaan, ja tämä määritelmä on ylhäältä ja ulkoa annettu, yksilöllistävän tutkimuksen mukainen. Samalla kyetään puuttumaan vain nimenomaan tähän määritelmään istuviin ilmiöihin tai ehkäisemään näitä.

Oppilaat ovat tuoneet esiin, että he toivoisivat koulun aikuisten puuttuvan useammin loukkaavaan käytökseen, vaikka se ei täyttäisikään kiusaamisen kriteereitä – Perinteiset tutkimuksissa usein käytetyt määritelmät, jotka perustuvat tekojen toistuvuuteen ja tietoisuuteen sekä vallan epätasaiseen jakoon, istuvat huonosti myös pienten lasten pariin”. (Dok. 5, 40.)

Tilanteet, joita ei tulkita kiusaamiseksi esimerkiksi toistuvuuden tai vallan epätasapainon puuttuessa, jäävät keskustelun ulkopuolelle. Nuorten oma ymmärrys kiusaamistilanteiden kompleksisuudesta tai määritelmään sopimattomien tilanteiden tärkeydestä ei näin näyttäydy arvokkaana. Nuorten nähdään tarvitsevan aikuista selventämään heille, kuinka vaikea ilmiö juuri määritelmän mukainen kiusaaminen heidän kannaltaan on. Nuoret ovat koulukiusaamista koskevan, aikuisten jakaman tiedon kohteita, eivät elämäänsä koskevan tiedon tuottajia.

Tottelemattomuus ja puutteellinen tahtotila

Toisena suurena ongelmana kiusaamisen vastaisen työn kannalta näyttäytyy tottelemattomuus ja puutteellinen tahtotila: hyväksi ja oikeiksi todettujen toimintatapojen ja sääntöjen tietämisestä huolimatta niihin ei haluta sitoutua ja toimitaan toisin. Koulujen kohdalla ongelmana on oletettu tottelemattomuus olemassa olevia toimintamalleja kohtaan ja opettajien kohdalla puutteellinen tahtotila toimia tarpeeksi sitoutuneesti. Nuorten kohdalla korostuu oletettu tottelemattomuus sääntöjä kohtaan. Yhdenmukaisista tietämisestä ja toimimisen tavoista poikkeamista ei dokumenteissa ajatella ongelman toisenlaisena hahmottamisena tai kokemusperäisenä tietona, vaan tahallisuutena tottelemattomuutena, jota hallitaan velvoittamalla ja rankaisemalla:

Kiusaamiseen puuttuminen kuuluu opetus- ja opiskeluhooltohenkilöstön virkavastuuseen. Virkavastuun rikkomisesta voi joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen, vahingonkorvausvastuuseen ja työnantaja voi esimerkiksi antaa varoituksen tai päättää palvelussuhteen. (Dok. 1, 47.)

Opetusta häiritsevään, muuten koulun järjestystä rikkovaan tai vilpillisesti menetelleeseen oppilaaseen voidaan kohdistaa koululainsäädännössä säädettyjä puuttumis- ja kurinpitokeinoja. Puuttumis- ja kurinpitokeinojen käytön perusteena voi olla myös koulun järjestyssääntöjen vastainen toiminta tai käyttäytyminen. (Dok. 1, 17.)

Kun ongelmaksi nähdään oikeasta tiedosta huolimatta toisin toimiminen eli tottelemattomuus tai puutteellinen tahtotila, pyritään ongelmaa korjaamaan rangaistuksilla, joilla tahtotilaa olisi tarkoitus lisätä. Rangaistuskkeinoja pyritään dokumenttien perusteella vahvistamaan, mistä esimerkkinä on kaksosrangaistavuuden kielto, joka kumottiin syksyllä 2022 kiusaamistilanteiden osalta (Opetushallitus 2022):

Arvioidaan opetustoimen lainsäädäntöön sisältyvää kaksoisrangaistavuutta koskevaa sääntelyä, jotta opiskeluympäristön turvallisuus voidaan varmistaa. (Dok. 36, 2.)

Kiellon kumoaminen on hätkähdyttävä, sillä kaksoisrangaistavuuden kieltö varmistaa ihmisoikeuksien toteutumista. Kielto sisältyy Suomen allekirjoittamaan Euroopan ihmisoikeussopimukseen, ja se kieltää rankaisemisen samasta teosta kahta kertaa tai kahdessa eri kontekstissa (Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999). Kiusaamistilanteisiin joutuneiden nuorten kohdalla tämä on kuitenkin nyt Suomessa kumottu, mikä tarkoittaa sitä, että nuorten kohdalla kurinpitotoimien vahvistaminen arvotetaan allekirjoitettuja ihmisoikeuksia tärkeämmäksi.

Koska kiusaamista koskeva oikea tieto on tarkoin rajattu ja määritelty yksilöllistävän näkökulman mukaisesti, muista näkökulmista nousevat ratkaisut näyttäytyvät tottelemattomuutena. Tämä oikeuttaa holhoavat ja pakottavat interventiot niitä nuoria kohtaan, joiden katsotaan toimivan väärin. Tämä voi johtaa näiden nuorten osalta kurinpidon lisääntymiseen ja ulossulkemiseen, jos rangaistuskeinoista käyttöön otetaan esimerkiksi koulusta erottaminen.

Epäselvä vastuunjako ja nuorten vastuullisuuden puute

Kolmantena merkittävänä ongelmana kiusaamisen vastaisen työn kannalta hallinnollisissa dokumenteissa näyttäytyy vastuunjakamisen haaste eri viranomaistahojen, kuten koulun, poliisin ja lastensuojelun, välillä. Tällöin korostuvat kiusaamisen erilaiset vakavuuden asteet sekä tilanteiden tapahtumispaikat ja -ajat, jotta vastuu paikannetaan oikein. Vastuunjaon selkiyttäminen nähdään tärkeänä puuttumisen ja ehkäisyn kannalta. Aikuisten kohdalla kyse on siitä, miten vastuuta

jaetaan, kun taas nuorten kohdalla kyse on siitä, että he ylipäättään ymmärtäisivät, että heillä on vastuu omista vertaissuhteistaan. Aikuisten kohdalla painotetaan vastuuta ratkaista kiusaamistilanteita, ja nuorten kohdalla painotetaan nuorten yhteistä vastuuta olla kiusaamatta ja vastustaa kiusaamista:

Kiusaamistilanteiden selvittely on vaativaa ja vastuu niiden selvittelystä kuuluu aikuiselle. (Dok. 5, 38.)

Kiusaamisen lopettamisessa ryhmän yhteisen vastuuntunteen heräämisellä ja oppilaiden asenteiden muuttamisella kiusaamisen vastaisiksi on suuri merkitys. (Dok. 1, 39.)

Näin vastuu kiusaamistilanteiden ratkaisusta on aikuisilla ja nuorten vastuulle taas jää toimia kiusaamattomasti ja asettua ratkaisutoimien kohteiksi. Vastuun kiusaamisen ehkäisystä sanotetaan ylettyvän yhteiskunnan kaikille tasoille. Siitä huolimatta – ja hieman paradoksaalisesti – jos kiusaamisen ehkäisyssä epäonnistutaan, yksittäinen nuori kantaa siitä kauaskantoisen vastuun. Jos alla olevassa aineistokatkelmassa mainittu työkykypassi-muutos toteutuu, ammattiin opiskelevan nuoren onnistumiset tai epäonnistumiset sosiaalisissa tilanteissa tulevat osaksi arviointia ja näkyvät myös tulevalle työnantajalle:

Kiusaamiseen syyllistyneen siirtämistä toiseen kouluun voi harkita, jos kaikki kurinpidolliset ja opiskeluhuollolliset keinot ja tukitoimet on käytetty, eikä toivottua muutosta oppilaan käytöksessä tapahdu. (Dok. 1, 45.)

Kehittämisehdotus 7: Opiskelijan henkilökohtaisessa osaamisen kehittämissuunnitelmassa (HOKS) otetaan huomioon opiskelijan työskentely- ja vuorovaikutustaidot. Ammatillisen koulutuksen ammattiosaajan työkykypassia muokataan nykyistä enemmän työyhteisötaitoja sekä syrjinnän ja kiusaamisen ennaltaehkäisyä huomioivaksi. (Dok. 5, 23.)

Yksilöllistävän tutkimuksen vahva asema nousee vahvasti esiin tässäkin ongelmanasettelussa. Rakenteellisen epäoikeudenmukaisuuden merkitys haihtuu ja moninaiset tunnistamista ja tarkastelua edellyttävät yhteiskunnalliset ja yhteisölliset ilmiöt tyypistyvät nuoreen (ja harvoin myös opettajiin) kohdistuvaksi rangaisuksen uhaksi. Pahimmillaan, kuten Waltonin (2010) tutkimuksessa, näiden rakenteellisten ilmiöiden käsittelyn sijaan ongelma yritetään poistaa koulusta sulkemalla yksittäinen nuori pois yhteisöstä tai leimaamalla tämä seurannan nimissä.

Yhdenmukaisuuden puute ja erilaisuus

Neljänneksi suurimmaksi ongelmaksi dokumenteissa muodostuu yhdenmukaisuuden puute eli oppilaiden erilaisuus ja siten riski kiusaamistilanteisiin joutumiselle. Moninaisuutta ei sinänsä sanoiteta ongelmaksi vaan kannustettavaksi. Kuitenkin niin opettajien kuin oppilaiden toimintaa ja ominaisuuksia kuvataan riskitekijöinä, jotka voivat altistaa kiusatuksi tai kiusaajaksi ajautumiselle. Näin erilaisuus vaikuttaa ongelmalliselta:

Käytännössä siis ei-heteronormatiivisesti toimivat ja käyttäytyvät lapset ja nuoret ovat suuremman riskissä jäädä ryhmien ulkopuolelle, joutua seksuaalisesti värittyneen nimittelyn kohteiksi ja tulla siten sekä muilla tavoilla koulukiusatuiksi. Toisekseen ei-heteronormatiiviset opettajat ja muut kouluhenkilökunnan jäsenet ovat suuremman riskissä kokea syrjintää niin oppilaiden kuin työtoverienkin taholta. (Dok. 17, 56.)

Koulukiusatuksi joutuminen on merkittävästi yleisempää johonkin erityisryhmään kuuluvan lapsen tai nuoren kohdalla. Maahanmuuttajataustaiset lapset tulevat useammin kiusatuiksi kuin muut lapset. Eri koulutusasteilla muita useammin kiusatuksi tulevat edellä mainittujen lasten lisäksi seksuaaliseen vähemmistöön kuuluvat, kodin ulkopuolelle sijoitetut, sekä lapset, joilla on oppimisvaikeuksia tai jotka tarvitsevat erityistä tukea. (Dok. 1, 12.)

Erilaisuuden nähdään olevan pysyvä, yksilöihin paikantuva ominaisuus – ei heidän välilleen paikantuva tai yhteiskuntarakenteiden tuottama ero. Tätä erilaisuus-ominaisuutta ei suoraan pyritä korjaamaan, mutta kiusaamista pyritään vähentämään tiedostamalla kiusaamisen riskitekijöitä ja tarjoamalla riskiryhmille tukea:

Jos ryhmä ei ole ylisuuri, opettajalla on paremmat mahdollisuudet tunnistaa ne lapset, jotka ovat vaarassa joutua kiusatuiksi. Ryhmää voidaan käyttää voimavarana kiusaamisen vähentämisessä. Opettaja voi vahvistaa heikompien roolia, jolloin voidaan ennalta ehkäistä uhriksi joutuminen. (Dok. 23, 39.)

Kuten Waltonin (2010) tutkimuksessa, myöskään tämän tutkimuksen perusteella ei ratkaisuksi tyypillisesti tarjota ihmisten väliseen erilaisuuteen myönteisesti kohdistuvia toimia, kuten seksuaalista ja sukupuolista tasa-arvoa lisääviä työpajoja, antirasismia, toimintakulttuurin tervehtyttämistä tai yhteiskunnallisten valtasuhteiden kriittistä tarkastelua. Sen sijaan kiusaamisen vastaiset toimet ja tuki kohdistuvat – yksilöllistävän näkemyksen mukaisesti – yksittäisiin riskialttiisiin yksilöihin.

Valvonnan, kontrollin ja seurannan puute

Valvonnan, kontrollin ja seurannan puute muodostuu viidenneksi suurimmaksi ongelmaksi dokumenteissa ja paikantuu niin kouluihin kuin yksittäisiin koulun toimijoihin. Koulujen kohdalla on erityisesti se, että koulut noudattavat valtakunnallista ohjausta puutteellisesti ja rakentavat omia toimintatapojaan, jolloin keinojen toimivuutta on vaikea seurata ja valvoa. Nuorten kohdalla kyse on nuoren valvonnan ja seurannan tärkeydestä:

Oppilaitoksissa kameravalvonta soveltuu ulkotilojen, sisäänkäyntien, käytävien, vaatesäilytystilojen ym. valvontaan. Wc-tiloissa ja puku- ja pesutiloissa ei rikoslain mukaan saa kameravalvontaa suorit-

taa. Kameravalvonta ehkäisee koulukiusaamista, tuhopolttoja ja ilkivaltaa sekä suojaa omaisuutta. (Dok. 10, 49.)

Kiusaamiseen osallistuneen oppilaan kanssa on suositeltavaa käydä erillinen keskustelu. Jos kiusaajia on useita, on hyväksi todettu käytäntö käydä keskustelut yksitellen ja tiiviissä aikataulussa, jotta ne tulisivat oppilaille yllätyksenä eikä osallisten kertomusten yhteensovittaminen olisi mahdollista. Keskustelun tarkoituksena on tehdä oppilaalle selväksi, että kiusaaminen on koulun aikuisten tiedossa, sitä ei hyväksytä ja että tilannetta seurataan jatkossa. (Dok. 1, 41.)

Katkelmista jälkimmäinen avaa osuvasti kiusaamisen vähentämisen normalisoitunutta kontrollointia ja holhoavuutta. Dokumentin mukaan keskustelujen on tultava oppilaille ”yllätyksenä”, eli nuori on asetettava vaikeaan tilanteeseen ilman omaa hallinnan tunnetta, mahdollisuutta valmistautumiseen tai tuen hakemiseen. Nuoren emotionaalista turvallisuuden tunnetta ei nosteta selvittelyn kannalta keskeiseksi. Keskustelujen tarkoituksena on ”tehdä selväksi” nuorelle – ei kysyä, kuulla tai tukea häntä. Tilanteessa on tarkoitus korostaa, että aikuisilla on jo tulkinta tapahtuneesta eikä tästä tulkinnasta ole tarkoitus keskustella nuoren itsensä kanssa. Tulkinta on yksilöllistävän määritelmän mukainen, ja sen mukaisesti nuoren toiminta yksioikoisesti tuomitaan. Nuorelle niin ikään ilmaistaan, että hänet on jo leimattu seurattavaksi ja valvottavaksi. Näin kiusaajaksi todettua nuorta ei kuvata kokevana, tuntevana ihmisenä, joka navigoi monimutkaisissa yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa valtarakenteissa ja joka tarvitsee tähän navigoimiseen apua, kannustusta, kuuntelemista tai kunnioitusta. Tilannetta ei nähdä monitulkintaisena, monimutkaisena ja historiallisesti rakentuvana. Sen sijaan kiusaaminen nähdään yksinkertaisesti nuorten yksilöiden aiheuttamana ongelmana, jossa on selkeästi hyvä ja paha osapuoli, ja pahojen toimintaa pyritään muuttamaan ankaralla suhtautumisella.

Puutteellinen mittaaminen ja tilastointi

Kuudes ongelmanasettelu dokumenteissa on riittävän ja systemaattisen mittaamisen ja tilastoinnin puute. Koulujen omat yksilölliset tavat tuottaa tietoa kiusaamistilanteista muodostuvat ongelmallisiksi, koska erilaisten mittareiden vertailu on mahdotonta, eikä näin ole mahdollista tilastoida, selvittää ja vertailla koulujen tilanteita valtakunnallisesti:

Tunnuslukujen tulee olla tosiasialuonteisia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että tieto on sama riippumatta siitä, kuka sen kyseisessä koulussa kirjaa. Tunnusluvut ovat käytännössä useimmiten lukumäärätietoa (esim. kiusaamistapauksia; poissaolotunteja; euroja, yms.). (Dok. 3, 19.)

Ratkaisuna tilastoinnin ongelmaan mainitaan yhtenäinen tieto kiusaamisesta ja kiusaamisen vastaisesta työstä sekä yhtenäisten mittaus- ja tilastointitapojen tuominen kaikkiin kouluihin. Tilastoinnin ajatellaan tuottavan yhdenmukaista tietoa nuorista väestötasolla ja mahdollistavan näin valtakunnallisesti yhtenäisten ratkaisu- ja hallintakeinojen muodostamisen ja testaamisen. Tämä lähestymistapa painottaa näkemystä nuorista hallittavana joukkona – ei niinkään erilaisina, yhteiskunnallisissa valtasuhteissa ja elämäntilanteissa eri tavoin asemoituvina toimijoina. Vaikka kriittinen kiusaamistutkimus on tuonut esiin kiusaamistutkimuksen kvantitatiivisen näkökulman homogeenisuuden ja rajoittuneisuuden, se ei ajankohtaisissa dokumenteissa nouse esiin. Kiusaamistilanteiden mahdollisimman tarkan mittaamisen nähdään toimivan kiusaamisen vähentämisen keskeisenä keinona.

Yhteiskunnalliset ongelmat

Seitsemänneksi ongelmanasetteluksi analyysissamme muodostuivat yhteiskuntaan paikantuvat ongelmat. Tässä aineisto jäi kuitenkin hajanaiseksi ja pieneksi. Turvat-

tomuudesta yhteiskunnallisella ja koulujen tasolla puhuttiin 23 lainauksessa, ja muista yhteiskunnallisista haasteista, kuten segregaatiossa, koulujen resurssien puutteesta, suurista ryhmistä, köyhyydestä tai kulttuurin seksualisoitumisesta ja näiden yhteyksistä kiusaamiseen, puhuttiin kymmenessä lainauksessa:

Tehostetaan eri syrjintäperusteiden, kuten toimintakyvyn, uskonnon tai vakaumuksen, etnisen tai kulttuurisen taustan sekä seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella tapahtuvan välittömän ja välillisen syrjinnän, häirinnän sekä kiusaamisen sekä viharikosten torjuntaa, mm. sisäisen turvallisuuden ohjelman avulla. (Dok. 15, 27.)

Ainoastaan tämä ongelmanasettelu poikkeaa yksilöllistävästä tavasta nähdä kiusaaminen, ja kriittisen tutkimuksen esiin nostama kontekstuaalisuus tulee siinä tunnistetuksi. Aineisto on tältä osin kuitenkin hyvin epäyhtenäinen verrattuna muihin, mikä niin ikään kertoo siitä, ettei kriittinen kiusaamistutkimus ole löytänyt tietään hallinnollisiin dokumentteihin.

Puutteelliset tunne- ja vuorovaikutustaidot

Kahdeksas ja pienimmäksi teemaksi jäänyt ongelmanasettelu dokumenteissa on nuorten puutteelliset tunne- ja vuorovaikutustaidot:

Tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettaminen ja turvallisuusteemojen käsittely opetuksessa jo ennen kuin ongelmia ilmenee tavoittaa kaikki oppilaat ja on vaikuttavaa kiusaamisen ehkäisyä. (Dok. 1, 39.)

Taitojen puutteellisuus nähdään ongelmana yllättävän harvoin, kun kontekstina on koulu, jonka keskeisenä tehtävänä on kartuttaa taitoja. Kategorian pienuus selittynee osittain sillä, että sosiaalisten taitojen opettamista kiusaajiksi leimatuille pidetään joskus suo-

rastaan vaarallisena (esim. Salmivalli 2005, 194). Vaikka tunnetaitojen opettamisesta kouluissa tuskin on haittaa, on silti ongelmallista, jos tunnetaitoja tarkastellaan irrallaan yhteiskunnallisista konteksteista, joissa tunteet nousevat (Gillies 2011). Oppilaat ovat epätasa-arvoisessa asemassa sen suhteen, mitä tunteita heihin yhteiskunnassa kohdistetaan (esimerkiksi rasistiset hyökkäykset) ja minkä tunteiden kanssa he elämässään elävät (esimerkiksi sosiaalisista ongelmista, kuten köyhyydestä, juontuvat vaikeat tilanteet ja niihin liittyvät tunteet). Kaikki nämä tunteet ovat osa sosiaalista kenttää, jolla kiusaaminen ilmiönä muodostuu. Kiusaamisen yksioikoinen yhdistäminen liian hyviin (esim. Salmivalli mt.) tai liian heikkoihin henkilökohtaisiin taitoihin nousee yksilöllistävästä paradigmasta.

Kiusaamisen yksilöllistävän näkökulman korostumisen merkitys nuorten kannalta

Tämän tutkimuksen perusteella kiusaamistutkimuksen tarjoama tieto on keskeisessä osassa kiusaamista koskevissa hallinnollisissa dokumenteissa, mutta tiedon perusta on kapea.

Kiusaamista koskevassa tutkimuksessa yksilöllistävän tutkimuksen tarjoama tieto on ollut melko hegemonisessa asemassa jo 50 vuotta, mikä näkyy vahvasti myös suomalaisessa kiusaamista koskevassa puheessa ja tutkimissamme hallinnollisissa dokumenteissa. Kriittinen kiusaamistutkimus jää dokumenteissa huomiotta ja osallisten kontekstuaalisen ja kokemuksellisen tiedon merkitys tunnistamatta (ks. myös Kiilakoski ym. 2020). Psykologisiin lähtökohtiin nojaava asiantuntijatieto painottuu (ks. myös Brunila ym. 2021; Bendix Petersen & Millei 2016), ja kiusaaminen määritellään yksilöllistävän

näkökulman mukaisesti. Määritelmän ulkopuolelle jäävien aiheiden ja tilanteiden, kuten rasmin, sukupuolisen häirinnän, tai vaikeiden riitatilanteiden, nähdään useimmiten olevan kiusaamisesta erillisiä ilmiöitä. On huomattava, että jos aineistoa olisi haettu muilla termeillä, kuten ”syrjintä” tai ”rasismi”, tutkimuksen tulokset olisivat olleet erilaiset. Emme niin ikään ole tarkastelleet dokumenttien kirjoittajien tavoitteita. He epäilemättä tähtäävät kohti parempaa, kaikille turvallista kouluarkea.

Hallinnolliset dokumentit ovat muodostuneet sellaisiksi kuin ovat monenlaisten diskursiivisten virtausten keskellä, ja niiden tuottama ja ylläpitämä asiantuntijapuhe on pitkän prosessin tulosta. Se, miten ilmiöitä tutkitaan, millaista tutkimusta tuetaan, millaisia asioita painotetaan ja miten niistä puhutaan, vaikuttaa siihen, millainen tieto nousee keskiöön. Tässä tutkimuksessa käyttämämme diskursiivinen tutkimisen tapa antaa mahdollisuuden tarkastella kriittisesti niitä kiusaamisesta puhumisen ja tietämisen tapoja, jotka ovat muodostuneet kyseenalaistamattomiksi itsestäänselvyyksiksi sekä niitä merkityksiä, joita näillä puhumisen tavoilla on.

Kiusaamisen yksilöllistävistä määrittelyistä muodostuu eräänlainen itseään ylläpitävä kehä: Kiusaamisen tarkan määrittelyn tärkeyttä korostetaan, jotta siihen voidaan puuttua. Määritelmä rajataan yksilöllistävän tutkimuksen perusteella toistuvaksi, jatkuvaksi, tahalliseksi, valtasuhteessa tapahtuvaksi, yksisuuntaiseksi ja kielteiseksi toiminnaksi. Kehitettävät puuttumisen keinot rajataan sitten koskemaan vain tämän tarkan määrittelyn mukaisia tilanteita. Samalla dokumentit korostavat – juuri yksilöllistävään tutkimukseen pohjautuen – tämän yksilöllistävän määritelmän tärkeyttä. Tämän itseään ylläpitävän kehän ongelma on, että sen myötä nuorten ja vertaissuhteiden haasteista tunnistetaan merkittäviksi vain ne,

jotka vastaavat yksilöllistävän tutkimuksen määritelmää kiusaamisesta. Kriittisestä tutkimuksesta nouseva tieto rakenteellisista ja toimintakulttuurisista ongelmista ja yhteiskunnallisesta epätasa-arvosta jää määritelmän ulkopuolelle. Tiukasta yksilöllistävästä määritelmästä poikkeavat tilanteet määritellään ei-kiusaamiseksi, niihin puuttumiseen ei tarjota keinoja eikä aikuisella ole hallinnollisten dokumenttien näkökulmasta myöskään vastuuta puuttua niihin.

Tutkimuksemme nostaa esiin, että kiusaamisen ja sitä koskevien toimenpiteiden tiukka ylhäältä määrittely johtaa siihen, että saadaksesen vertaissuhdeongelmansa tunnustetuksi nuoren on osattava perustella se kiusaamisena. Tällä on nuorelle seurauksia. Ensinnäkin perustellessaan tilanteen kiusaamisena nuori muuttaa keskustelun areenan kasvatuksen ja oppimisen areenasta kurinpidon areenaksi. Kiusaamistilanteet irrotetaan koulussa erillisiksi koulun kasvatustehtävästä ja oppimistilanteista. Niitä ei dokumenteissa kuvata tilanteina, joissa erilaisia sosiaalisia taitoja tai tunnetaitoja voisi harjoitella tai joissa olisi tilaa erehtymiselle ja oppimiselle, vaan tilanteisiin joutumisesta seuraa toimenpiteitä ja toimenpiteiden epäonnistumisesta rangaistus nuorille. Toiseksi, perustellessaan tilanteen kiusaamisena ja siirtäessään keskustelun areenan siten kurinpidon areenalle joutuu nuori lukitsemaan itsensä ja vertaisensa varsin ehdottomiin, leimaaviin, armottomiin, pysyviin ja jopa haitallisiin aseisiin (Väisänen & Lanas, 2022b). Leimaaminen on jo kauan tunnistettu mielekkään kasvatuksen kannalta haitalliseksi, ja erityisesti kriittinen kiusaamistutkimus nostaa esiin nuoren leimaamisen vaarallisuuden (esim. Rivers & Duncan 2013; Schott & Søndergaard 2014). Dokumenttianalyysi osoittaa, että vaara on todellinen Suomessakin. Erityisesti esitys siitä, että tieto kiusaamistilanteisiin joutumisesta kulkisi todistusten ja työkykypassin mukana, korostaa

leimaamista rangaistuksena ja ohjauskeinona. Esityksen mukaisesti kiusaajan tai kiusatun leima ei seuraisi nuorta vain kouluasteelta toiselle vaan varhaiseen aikuisuuteen ja hänen ensimmäisiin työpaikkoihinsa asti.

Nuoret asetetaan kiusaamista koskevissa hallinnon dokumenteissa määrittelyn, tietämisen ja vastuunkannon kohteiksi. Vastuu näyttättyy ylhäältä määriteltynä, annettuna ja käskettyinä, ja aikuinen piirtää vastuun rajat. Aikuisen tehtävä on saada nuori ymmärtämään ja kantamaan oma vastuunsa tavalla, jolla aikuinen sen tunnistaa. Vastuu ei näyttyädy nuoren omaehtoisena pyrkimyksenä ymmärtää ja selvittää arjessaan tai tuottaa siitä kontekstuaalista tietoa selviämisenä tueksi. Kiinnostavasti vastuu ei dokumenteissa ole omaehtoista toimijuutta, vaan toisen toimijuuden kohteeksi asettumista. Tämä tutkimus osoittaa, että erityisesti niiden nuorten kohdalla, jotka epäonnistuvat täyttämään dokumenteissa kuvattuja odotuksia vastuullisuudesta, päädytään huolenpidon sijaan painottamaan kurinpittoa ja ulossulkemista. Samalla kiusaamisen ratkaisuehdotuksia viedään kauemmas nuorten hyvinvoinnista, kuulluksi tulemisesta, osallisuudesta ja turvallisuudentunteesta.

Emotionaalinen tuki, kannustus, myönteisyys ja virheiden hyväksyminen ovat yhteisiä periaatteita koulussa ja kasvatuksessa. Kun koulussa oleva ilmiö määritellään kiusaamiseksi, siirrytään kuitenkin kasvatuksen areenalta kurinpidon areenalle, ilmiölle asetetaan ”nollatoleranssi” ja sitä lähestytään kontrolloiden. Kurinpidon areenalla ymmärtävä, osallistava ja empaattinen suhtautumistapa nuoreen vaikuttaa ylenpalttiselta pehmeydeltä ja ankaruus ja rankaiseminen normalisoituvat. Kurinpidon areenalla hyväksymme sellaiset puhumisen ja toiminnan tavat, joita emme hyväksyisi missään muualla kasvatuksen kentällä. Olemme valmiit jopa kyseenalaistamaan kiusaamistilanteeseen joutuneen nuoren ih-

misoikeudet tarpeeksi vahvan kurinpidon tieltä, kuten uusi lakimuutos kaksoisrangaistavuuden kiellon poistamisesta kiusaamistilanteissa osoittaa. Vaikka dokumenteissa paikoin myös tunnustetaan rangaistuspainotteisuuden ja leimaamisen haitallisuus, puhutaan tällöin yleensä varhaiskasvatuksesta ja pienistä lapsista. Nuorten kohdalla leimaamista tai korostuvia rangaistuksia ei nähdä haitallisina. Esitämmekin, että myös kouluikäisiin lapsiin ja nuoriin liittyvässä kiusaamista koskevassa keskustelussa on tarve voimakkailla äänillä (esim. Huuki 2010; Juva 2019; Repo 2015), jotka kykenevät nostamaan yhteiskunnallisen näkemyksen kiusaamisesta reunahuomautusta merkittävämpään rooliin.

Tutkimuksemme pohjalta haluamme nostaa esiin, kuinka tärkeää on moniäänisyyden edistäminen ja vaaliminen siten, että tutkimuksen erilaiset näkökulmat sekä koulun henkilökunnalla, lapsilla ja nuorilla oleva kontekstuaalinen asiantuntijuus tulevat hyödynnetyiksi myös hallinnollisten dokumenttien valmistelussa. Erityisesti on kuitenkin pohdittava, mitä kiusaamisen vastainen asiantuntijapuhe sellaisena kuin se dokumenteissa tulee esiin tekee nuorten uskolle järjestelmiin, mahdollisuuksiinsa tulla kuultuna kohdatuksi sekä vaikutusmahdollisuuksiinsa itseään koskevissa asioissa. Voisi olla hyvä jättää ensimmäiseksi kysymättä ”Oliko se oikeasti kiusaamista, miksi niin?” ja sen sijaan kysyä yksinkertaisesti: ”Pahoititko mielesi, kerrotko siitä?”, ”Mitä tarvitset, jotta tilanne helpottuisi?” tai ”Millaisia vertaisaasteita koet?”. Näin aikuiset eivät tulisi määrittäneeksi ongelmaa ja ratkaisua suppeasti valmiiksi ylhäältä päin, ja avautuisi todellinen mahdollisuus löytää uusia toimivia ratkaisuja nuorten vertaissuhteiden haasteisiin yhdessä nuorten kanssa. Olisi myös hyvä kontekstuaalisoida kiusaamiskeskustelua ja tarkastella rakenteita, joissa tietyistä ominaisuuksista muodostuu riski. Ominaisuuksien sijaan voisimme silloin pyrkiä korjaamaan näitä rakenteita.

Viitteet

- 1 Esimerkiksi dokumentissa nro 5 on paljon viitauksia, mutta lähdeluettelo puuttuu, eikä sitä tiedustelumme perusteella ollut dokumentin kirjoittajillakaan.

Lähteet

- Bacchi, Carol (2009) *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson.
- Bacchi, Carol (2016) Problematizations in Health Policy: Questioning How "Problems" Are Constituted in Policies. *SAGE Open* 6 (2).
- Bacchi, Carol & Goodwin, Susan (2016) *Poststructural policy analysis: A guide to practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bendix Petersen, Eva & Millei, Zsuzsa (2016) *Interrupting the psy-disciplines in education*. London: Palgrave Macmillan.
- Brown, Kate & Wincup, Emma (2020) Producing the vulnerable subject in English drug policy. *The International Journal of Drug Policy* 80.
- Brunila, Kristiina & Harni, Esko & Saari, Antti & Ylöstalo, Hanna (2021) *Terapeuttinen valta: Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Ellwood, Constance & Davies, Bronwyn (2010) Violence and the Moral Order in Contemporary Schooling: A Discursive Analysis. *Qualitative Research in Psychology* 7 (2), 85–98.
- Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999, 7. lisäpöytäkirja 4. artikla. <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1999/19990063#idm45237816180000> (Viitattu 13.9.2022.)
- Foucault, Michel & Lotringer, Sylvère (1996) *Foucault Live: (Interviews, 1961-1984)*. New York: Columbia University.
- Foucault, Michel (2014) *Parhaat*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen & Simo Määttä & Johan L. Pii. Tampere: Niini & näin: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Gillies, Val (2011) Social and emotional pedagogies: Critiquing the new orthodoxy of emotion in classroom behaviour management. *British Journal of Sociology of Education* 32 (2), 185–202.
- Hardy, Ian & Heikkinen, Hannu & Pennanen, Matti & Salo, Petri & Kiilakoski, Tomi (2021) The 'spirit of the times': Fast policy for educational reform in Finland. *Policy Futures in Education* 19 (7), 770–791.
- Helén, Ilpo (2016) *Elämän politiikat: Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Hellström, Lisa & Thornberg, Robert & Espelage, Dorothy L. (2021) Definitions of Bullying. Teoksessa Peter K. Smith & James O'Higgins Norman (toim.) *The Wiley Blackwell handbook of bullying: A comprehensive and international review of research and intervention Vol 1*. New York: John Wiley & Sons, 2–21.
- Hong, Jun Sung & Espelage, Dorothy L. (2012) A review of mixed methods research on bullying and peer victimization in school. *Educational Review* 64 (1), 115–126.
- Horton, Paul (2016) Portraying monsters: Framing school bullying through a macro lens. *Discourse* 37 (2), 204–214.
- Horton, Paul & Lyng, Selma Therese (2022) Qualitative Methods in School Bullying and Cyberbullying Research: An Introduction to the Special Issue. *International Journal of Bullying Prevention* 4, 175–179. <https://doi.org/10.1007/s42380-022-00139-5>
- Huuki, Tuija (2010) *Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiellassa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Huuki, Tuija (2018) Pojat ja (väki)valta kolmen metodologisen lähestymistavan valossa. Teoksessa Antti Kivijärvi & Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 175–196.
- Juntunen, Anna (2018) "Pitää saada itkee ilosta ja surustakin": Nuoret ja hyvän elämän rakennusaineet. *Nuorisotutkimus* 36 (2), 35–54.
- Juva, Ina (2019) *Who can be 'normal'? Constructions of normality and processes of exclusion in two Finnish comprehensive schools*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kiilakoski, Tomi (2009) *Viiltoja. Analyysi kouluväkivalta- ja Jokelassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 28. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/viiltoja.pdf> (Viitattu 13.9.2022.)
- Kiilakoski, Tomi & Kaukko, Mervi & Huttunen, Rauno & Heikkinen, Hannu (2020) Philosophical and Youth-Studies Perspectives on the Participation Imperative. Teoksessa Torill Strand (toim.) *Rethinking Ethical-Political Education*. Cham: Springer, 29–43.
- Lanas, Maija & Brunila, Kristiina (2019) Bad behaviour in school: A discursive approach. *British Journal of Sociology of Education* 40 (5), 682–695. <https://doi.org/10.1080/01425692.2019.1581052>
- MacLure, Maggie (2003) *Discourse in educational and social research*. Buckingham: Open University.
- Menesini, Ersilia & Salmivalli, Christina (2017) Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health &*

- Medicine* 22 (sup1), 240–253. <https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>
- Mertanen, Katariina & Mäkelä, Kalle & Brunila, Kristiina (2019) What's the problem (represented to be) in Finnish youth policies and youth support systems? *International Studies in Sociology of Education* 31 (3), 264–283.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Mishna, Faye & Birze, Arija & Greenblatt, Andrea (2022) Understanding Bullying and Cyberbullying Through an Ecological Systems Framework: the Value of Qualitative Interviewing in a Mixed Methods Approach. *International Journal of Bullying Prevention* 4, 220–229. <https://doi.org/10.1007/s42380-022-00126-w>
- Määttä, Mirja & Aaltonen, Sanna (2016) Between rights and obligations – rethinking youth participation at the margins. *International Journal of Sociology and Social Policy* 36 (3), 157–172.
- Nikkola, Tiina (2021) Häiriö on ryhmän hyödyntämisen ytimessä. Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? – Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 175–199.
- O'Higgins Norman, James (2020) Tackling bullying from the inside out: Shifting paradigms in bullying research and interventions. *International Journal of Bullying Prevention* 2, 161–169.
- Olweus, Dan (2011) Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health* 21 (2), 151–156.
- Opetushallitus (2022) Kiusaamisen ja syrjinnän ehkäisyyn sekä kurinpitoon 1.8.2022 voimaan tulevat muutokset. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kiusaamisen-ja-syrjinnan-ehkaisyynteka-kurinpitoon-182022-voimaan-tulevat> (Viitattu 9.9.2022.)
- Popkewitz, Thomas S. (1998) *Struggling for the soul: The politics of schooling and the construction of the teacher*. New York: Teachers College Press.
- Repo, Laura (2015) *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy* (2. uudistettu painos). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Ringrose, Jessica & Renold, Emma (2010) Normative cruelties and gender deviants: The performative effects of bully discourses for girls and boys in school. *British Educational Research Journal* 36 (4), 573–596.
- Rivers, Ian & Duncan, Neil (2013) *Bullying: Experiences and discourses of sexuality and gender*. London: Routledge.
- Roland, Erling & Galloway, David (2004) Professional Cultures in Schools with High and Low Rates of Bullying. *School Effectiveness and School Improvement* 15, 241–260.
- Salmivalli, Christina (2005) *Kaverien kanssa: Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, Christina (2016a) Kiusaamisen vähentäminen – mahdotontako? Teoksessa Annarilla Ahtola (toim.) *Psyykinen hyvinvointi ja oppiminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 79–114.
- Salmivalli, Christina (2016b) *Koulukiusaamiseen puuttuminen: Kohti tehokkaita toimintamalleja* (2. uudistettu painos, sähköinen versio). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, Christina & Laninga-Wijnen, Lydia & Malamut, Sarah & Garandeau, Claire (2021) Bullying prevention in adolescence: Solutions and new challenges from the past decade. *Journal of Research on Adolescence* 31 (4), 1023–1046. <https://doi.org/10.1111/jora.12688>
- Schott, Robin May (2014) The social concept of bullying: Philosophical reflections on definitions. Teoksessa Robin May Schott & Dorte Marie Sønndergaard (toim.) *School bullying: New Theories in Context*. Cambridge: University Press, 21–46.
- Schott, Robin May & Sønndergaard, Dorte Marie (2014). *School bullying: new theories in context*. Cambridge: University Press.
- Souto, Anne-Mari (2014) ”Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu”: Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot. *Nuorisotutkimus* 32 (4), 19–35.
- Sønndergaard, Dorte Marie, & Hansen, Helle Rabøl (2018) Bullying, social exclusion anxiety and longing for belonging. *Nordic Studies in Education* 38 (4), 319–336.
- Stoor, Jon Petter A. & Eriksen, Hanna A. & Silvikien, Anne C. (2021) Mapping suicide prevention initiatives targeting Indigenous Sámi in Nordic countries. *BMC Public Health* 21 (1), 1–11.
- Tawell, Alice & McCluskey, Gillean (2021) Utilising Bacchi's what's the problem represented to be? (WPR) approach to analyse national school exclusion policy in England and Scotland: a worked example. *International Journal of Research & Method in Education* 45 (2), 137–149.
- Thornberg, Robert (2011) 'She's weird!' – The social construction of bullying in school: A review of qualitative research. *Children & Society* 25 (4), 258–267.
- Väisänen, Anne-Mari & Lanas, Maija (2022a). Dekontekstualisaatio kiusaamiskirjallisuudessa. *Kasvatus* 52 (4), 438–449. <https://doi.org/10.33348/kvt.112377>

- Väisänen, Anne-Mari & Lanas, Maija (2022b). Miten kiusaamistilanteissa olevista lapsista puhutaan? Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö, näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 31–56.
- Walton, Gerald (2010) The problem trap: Implications of Policy Archaeology Methodology for anti-bullying policies. *Journal of Education Policy* 25 (2), 135–150.
- Walton, Gerald (2011) Spinning our wheels: reconceptualizing bullying beyond behaviour-focused approaches. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 32 (1), 131–144.
- Yoneyama, Shoko (2015) Theorizing School Bullying: Insights from Japan. *Confero* 3 (2), 120–160.

Työllistettäväksi ohjaamassa – ohjaajien käsityksiä nuorten työllistettävyydestä epävarmoilla työmarkkinoilla

Samira Harjula & Janne Varjo

2000-luvun työurat ovat muuttuneet ennustamattomiksi, toistuvia siirtymiä vaativiksi ja katkoksellisiksi. Samalla yksilön vastuu ja itsenäisyys työuran muodostamisessa ovat nousseet keskeisiksi. Tässä artikkelissa tarkastelemme haastatteluaineiston (N=15) avulla, millaisena ohjausalan ammattilaiset näkevät muuttuvan työelämän ja työmarkkinat sekä millaisia subjektipositioita ohjaajat tuottavat nuorille ohjattaville puhuessaan heidän työllistettävyydestään. Tulokset osoittavat, miten nuoret asetetaan työllistettävyyden kannalta passiivisuuden ja aktiivisuuden subjektipositioihin. Ohjaajilla on valtaa määrittää, mikä on sopivaa ja toivottavaa. Tuloksista ilmenee, miten haastateltavien artikuloima ”realismin” vaatimus ilmentää tietoyhteiskunnan nuorille asettamia tavoitteita. Samanaikaisesti työmarkkinoiden epävarmuus kasvattaa riskiä jäädä niiden ulkopuolelle, jolloin hyödyntämättä jää tietoyhteiskunnalle elintärkeä potentiaali: ihminen, joka pystyy käyttämään ja luomaan tietoa aktiivisesti sopeutuen ympäristöönsä. Haastateltavien nuorilta edellyttämä ”realismi” ohjaa heitä urapoluille, joita pitkin on turvallisempi edetä. Tällöin myöhäismoderneille riskiyhteiskunnille tyypillisiä uhkia kuten syrjäytymistä voidaan paremmin hallita ohjauksen keinoin.

Avainsanat: nuoret työmarkkinoilla, opinto- ja uraohjaus, prekaari työelämä, työllistettävyyys

Euroopan unioni on pyrkinyt tietoyhteiskunnaksi, joka keskittyy kilpailuun, työpaikkojen lisäämiseen, sääntelyn purkamiseen ja talouskasvuun. Tietoyhteiskunta on rationaalisesti organisoitu, informaation hallitsema yhteiskunta (Pyöriä 2005), johon siirtyminen on muuttanut sitä, minkälaista tietoa pidetään oleellisena. (Dale ym. 2016). Stehrin (1994) mukaan työn ja pääoman sijasta nimenomaan tieto (*knowledge*) vauhdittaa yhteiskunnassa tuotannon kasvua (Haunss 2013). Suomalaisessa tietoyhteiskunnassa korostetaan oppimista sekä kykyä jatkuvaan tietoon perustuvaan uusiutumiseen, joka takaa kilpailukyvyyn tulevaisuudessa (Halme, Viljamaa & Merisalo 2014). Tietoyhteiskunnan tärkeimmäksi tekijäksi nähdään ihminen, jolla on kapasiteetti käyttää ja luoda tietoa tehokkaasti sekä samalla mukautua ympäristöönsä (European Commission 2000; Kinnari 2020).

Samanaikaisesti erityisesti nuorten työurat ovat muuttuneet ennustamattomiksi, toistuvia siirtymiä vaativiksi ja katkoksellisiksi. 2000-luvun alun urakeskusteluille leimallista on ollut yksilön vastuu ja itsenäisyys työuran muodostamisessa (Vanhalakka-Ruoho 2015). Epävarmat työurat liittyvät yleisesti työelämän epävarmentumiseen ja haurastumiseen eli prekarisaatioon, joka koskettaa ihmisiä työmarkkina-asemasta tai työnteon mallista riippumatta (Åkerblad 2015). Tietoyhteiskunnan työmarkkinasidos on heikko, jolloin määräaikaiset työsuhteet ja itsensä työllistävien katkoksellisuuden kokemukset tekevät elämästä epävakaa. Samalla epävarmuus työn pysyvyydestä katkoo työuria. (Pärnänen & Sutela 2013; Åkerblad 2015.) Yksilön vastuulla on olla kiinnostunut omasta kyvystään pysyä työllistettävänä – eli kyse on yksilön *työllistettävyydestä*, jolla viitataan yksilön sisäisiin tekijöihin, kuten asenteisiin ja taitoihin.

Ohjauksen tarkoitus on muuttunut työn ja yksilön yhteensovittamisesta yksilön työl-

listettävyyden tukemiseen. Työllistettävyyden (*employability*¹) viittaa kykyyn ylläpitää ja päivittää taitoja, tietoa, asennetta, käyttäytymistä ja suoritusta työelämässä sekä sosiaalisessa elämässä. Sen on tarkoitus ohjata yksilöä keskittymään itsensä ja uransa kehittämiseen. (Bengtsson 2011.) Samanaikaisesti nuoriin kohdistetut odotukset ja vaatimukset herättävät kysymyksen siitä, millaisiksi yksilöiden tulisi muotoutua pärjätäkseen työmarkkinoilla. Erilaiset ohjauspalvelut ovat tiukasti osa yksilön itsensä työstämistä työllistettävyyden säilyttämiseksi ja urahallintataitojen varmistamiseksi. Työllistettävyyden onkin eurooppalaisen kilpailukyvyyn ja menestyksen mahdollistaja (European Commission 2000; Kinnari 2020).

Opinto- ja uraohjauksella (ohjaus) on tärkeä rooli nuorten työllistettävyyden tukemisessa. Koulutuksen ja työelämän välisten siirtymien lisääntyessä korostuvat tiedon tarve sekä yksilön kyky hallita uraansa. Taitojen ja osaamisen jatkuva kehittyminen edellyttää myös saatavilla olevia ohjauspalveluita. (OKM 2011.) Työurien muuttuessa epävarmemmiksi voidaan ohjauksen avulla torjua työelämän negatiivisia – esimerkiksi psykologisia – vaikutuksia tukemalla ohjattavan toimijuutta sekä itsensä kehittämistä (Coutinho, Dam & Blustein 2008; Lampi, Vähäsantanen & Rantanen 2019). Sanna Mäkinen ja Marjatta Vanhalakka-Ruoho (2017; ks. Uusikangas & Hiilamo 2020) ovat todenneet, että ohjaus kytketty kuitenkin poikkeuksetta yhteiskunnan tavoitteisiin, vaikka siitä olisikin nuorelle tukea ja apua.

Tarkastelemme ohjausta foucault'laisen hallinnan analytiikan valtakäsityksen mukaisesti, jolloin valta näkyy subjektien välisenä suhteena, joka toistuvasti rakentaa ja muovaa osapuoliaan (Foucault 1982, 1998; Kaisto & Pyykkönen 2010). Hallinta pyrkii ohjaamaan yksilöitä, yhteisöjä sekä väestöjä tietyllä hetkellä tärkeäksi koettujen päämäärien

mukaisesti. Ihmisiä ohjataan ymmärtämään itsensä esimerkiksi itsestään vastuussa olevina kuluttajina tai opiskelijoina. Yksilöiden aktiivisuutta tukemalla ja ohjaamalla vahvistetaan samalla talouden tuottavuutta. (Dean 2007; Foucault 2008; Rose 1999; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Ohjaus valjastetaan tukemaan tiettyjen tavoitteiden saavuttamista; ohjauksen kansalliset kehityslinjat mukailevat tietoyhteiskunnan ja työmarkkinapolitiikan tämänhetkisiä vaatimuksia (Harjula, Kalalahti & Varjo 2021).

Hallinta tapahtuu vapauden kautta erityisesti yksilön itseohjautuvuuteen vaikuttamalla. Vapautta määritellään ja ohjataan, jolloin yksilö tekee valintoja tietyistä tarjotuista vaihtoehdoista. (Rose 1999.) Ohjausta onkin sopivaa käsitellä hallinnan näkökulmasta, sillä siinä yhdistyvät yksilön ulkoinen hallinta ohjauksen käytänteiden kautta sekä itsehallinta (Kaisto & Pyykkönen 2010). Työelämän näyttäytyessä epävarmalta ja hallitsemattomalta yksilön on hallittava itse itseään ja kykyään pärjätä. Vaikka yksilö voi pyrkiä itse vaikuttamaan työllistettävyyteensä, pyritään siihen vaikuttamaan myös ohjauksen avulla.

Tutkimuskohteenamme ovat nuorille annetut subjektipositiot (asemat, roolit ja identiteetit) sekä toimijoiden kiinnittyminen työelämän ja -markkinoiden kaltaisiin merkityssysteemeihin. Subjektipositioista käsin subjekti tulee kuulluksi ja sitä kautta paikannetuksi (Davies 2000; Ikävalko 2013). Subjektipositiot tarjoavat toimijoille erilaisia identiteettejä nimeämällä ja luokittelemalla näitä eri tavoin. Ne määrittelevät, mitä kustakin positioista käsin on mahdollista tehdä ja mikä on sopivaa. Pohjimmiltaan subjektipositiot antavat toimijoille toiminnan mahdollisuuksia ja samalla rajoittavat niitä. Tarkastelemme artikkelissa haastatteluaineiston avulla, millaisena opinto- ja uraohjaajat näkevät muuttuvan työelämän ja työmarkkinat sekä millaisia subjektipositioita ohjaajat

tuottavat nuorille puhuessaan nuorten työllistettävyydestä.

Koulutus- ja työurat muutoksessa

Anki Bengtssonin (2011) mukaan työmarkkinakelpoisuus ja aktiivinen kansalaisuus kohtavat poliittisissa strategioissa, joissa inhimillistä pääomaa muokataan eurooppalaisen tietotalouden kilpailukyvyyn nimissä. Heikki Kinnarin (2020) tutkimuksessa Euroopan unionin (EU) politiikassa oppimaan oppiminen, työllistettävyys ja aktiivinen kansalaisuus näyttävät valta- ja itsehallintatekniikoilta, joita oikeutetaan kilpailukyvyyn vaatimuksella. Niiden avulla yksilöä muokataan joustavaksi ja kilpailuyhteiskuntaan sopeutuvaksi ihmiseksi.

Elinikäinen oppiminen tukee myös osallista työllistettävyyttä, sillä se tukee työllisyyden parantamista ja aktiivisen kansalaisuuden edistämistä (European Commission 2000; Kinnari 2020). Elinikäisen oppimisen ja osaamisen kehittämiseen liittyvää ohjausta kutsutaan elinikäiseksi ohjaukseksi. Euroopan ammatillisen koulutuksen kehittämiskeskuksen (CEDEFOP) määritelmässä elinikäinen ohjaus auttaa tunnistamaan kykyjä, osaamista ja kiinnostusta sekä tekemään tarkoituksenmukaisia valintoja kouluun ja työuraan liittyen. (OKM 2011.)

Ohjauksen poliittiset diskurssit korostavat riskejä, epävarmuutta ja muutoksen nopeutta. Muutos nähdään tuolloin välttämättömyytenä sekä haasteena, jota tulisi hallita. Tietoyhteiskunnassa yksilöiden lisäksi työnantaja kannustetaan investoimaan työurien kehittämiseen osaavamman työvoiman saamiseksi sekä talouskasvun että hyvinvoinnin takia. Investoinnit työurien kehittämiseen synnyttävät tuottavampia työntekijöitä, vahvistavat kilpailukykyä ja tukevat yksilöiden kykyä pysyä työllistettävänä. (Bengtsson 2011.)

Työurien ja työllistettävyyden kehittämisen välttämättömyys perustuu tietoyhteiskunnan, kilpailukyvyyn ja talouskasvun ylläpidon logiikkaan.

Uraohjaus perustuu ajatukselle itsenäisestä yksilöstä, joka pystyy kantamaan vastuun itsestään sekä olemaan oman elämänsä asian tuntija (Bengtsson 2011). Uranhallintataidot eivät tällöin liity lahjakkuuteen, vaan kykyyn kohdata muutoksia ja vaikeuksia sekä oppia oppimaan: on pystyttävä arvioimaan itseään, tuntemaan itsensä sekä kuvailemaan omia kompetenssejaan eri tilanteissa (Council of the European Union 2008; Bengtsson 2011). Onkin ilmeistä, että uranhallintataidot ja työllistettävyyden ovat toisiaan muistuttavia yksilöön kohdistuvia vaatimuksia, joilla pyritään kiinnittämään jokainen työhön ja yhteiskuntaan.

Nuoret ohjauspalveluiden kohteena

Ohjauksen tehtävänä on huolehtia sujuvista siirtymistä koulusta työelämään sekä yksilön työllistettävyyden tukemisesta – ohjaustyön konteksti onkin tiukasti sidottu laajempiin työllistymistä ja työllistettävyyttä koskeviin tavoitteisiin. Sitä määrittävät erilaiset kansalliset koulutusta ja työllistymistä koskevat lainsäädännölliset velvoitteet. Siirtymien tukeminen on ohjauksellinen keino vähentää koulutus- ja urapolkujen katkoksia sekä ehkäistä syrjäytymistä. (OECD 2004.)

Peruskoulun ja lukion opinto-ohjauksen tavoitteet ovat hyvin samankaltaiset tulevaisuusorientoituneessa näkökulmassaan. Ohjauksen tarkoituksena on tukea uravalintoja koskevia päätöksiä sekä kehittää kykyä ja taitoja selvittää siirtymisestä opinnoista työelämään (OPH 2014, 2019; Varjo, Kalalahti & Silvonen 2020). Myös ammattikouluissa keskitytään tukemaan opiskelijoiden siirty-

miä, koulutusvalintoja, työelämätaitoja sekä urasuunnitelmia (OPH 2021). Ohjauksessa keskitytään siirtymävaiheisiin sekä nuorten taitojen ja kykyjen tukemiseen, joilla pärjää prekaareilla työmarkkinoilla. Erilaisissa ohjauspalveluissa (esim. TE-toimistot, työpajat) puolestaan pyritään edistämään yksilön työllistymistä esimerkiksi työnhaku- tai uravalmennuksen muodossa (TEM 2020).

Työelämän lisääntynyt epävarmuus ja koulutuksen ja työn ulkopuolelle jääminen jakavat nuoria erilaisten palveluiden piiriin. Siirtymien katkonaisuus johtaa nuoria esimerkiksi TE-toimiston asiakkaiksi; ongelmien kasaantuessa palvelukontaktit lisääntyvät myös sosiaalitoimeen, päihdepalveluihin ja erityisnuorisotyöhön (Aaltonen, Berg & Ikäheimo 2015; Karjalainen 2013; Haikkola, Näre & Lähteenmaa 2017).

Yhteiskunnan osoitukseen perustuva, normatiivinen kehityskulku lapsuudesta aikuisuuteen ei välttämättä kohtaa nuorten omien voimavarojen, valmiuksien tai suunnitelmien kanssa (Mäkinen 2015) – osa nuorista on haavoittuvassa tilanteessa eikä pääse koulutukseen tai menesty siellä. Elinikäinen oppiminen on valjastettu tukemaan nuoria syrjäytymisen ehkäisemiseksi integroimalla heidät työmarkkinoille (Rambla, Kovacheva & Parreira do Amaral 2019). Elinikäinen oppiminen nähdään ratkaisuna tietoyhteiskuntaan siirtymisestä aiheutuviin ongelmiin (Kinnari 2020), ja samalla ohjaus on muodostunut Euroopassa elinikäisen oppimisen toteuttamisen keskeiseksi välineeksi (Bengtsson 2011).

Erilaisissa ohjauspalveluissa ja -suhteissa on kysymys myös vallasta, kyvystä tuottaa erilaisia subjektipositioita. Ne eivät ole aiemmin sovittuja olemassa olevia valmiita paikkoja, joihin yksilöt asettuvat, vaan positiot tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993.) Ohjaajilla on valtaa tuottaa nuorille erilaisia, sopivaksi nähtyjä positioita havaittujen kykyjen ja ominaisuuks-

sien mukaisesti. Tutkimuksemme kohteena ovatkin nimenomaan ohjaajien näkemykset ja heidän tuottamansa subjektipositiot nuorille.

Tutkimusasetelma

Tutkimusaineistona käytetään syksyllä 2020 tehtyjä opinto- ja uraohjaajien haastatteluja (N=15). Teemahaastattelut käsittelivät muun muassa ohjaajan ja ohjattavan yhteistyötä, ohjattaville asetettuja tavoitteita sekä ohjaustyötä muuttuvassa työelämässä. Aineiston analyysissä tarkastellaan ohjausalan ammattilaisten puheessa muodostuneita subjektipositioita ohjattavista nuorista (15–29-vuotiaat). Ohjattavat nuoret ovat peruskoulussa, ammattikoulussa, lukiossa sekä erilaisissa nuorille tarkoitetuissa työllisyyspalveluissa ja työpajoilla eteläsuomalaisessa, keskikokoisessa kunnassa. Jotkut ovat etsivän nuorisotyön asiakkaita. Ohjausalan ammattilaiset työskentelevät kunnan työllisyyspalveluissa, kouluissa ja oppilaitoksissa, etsivän nuorisotyön ohjaajina ja ohjaukseen liittyvissä johtotehtävissä.

Aineiston ensimmäisellä lukukerralla kirjattiin ylös alustavia ilmaisuja ja huomioita työmarkkinoista ja nuorista siellä. Aineistosta jätettiin pois opiskelua tai koulunkäyntiä koskeva puhe. Paikannetut ilmaisut jäsentyivät taulukoihin alakategorioittain: työelämä (työelämän muuttuneet odotukset ja työllistyminen muuttuvassa työelämässä) sekä ohjaajien käsitykset ohjattavista nuorista (motivoitunut, rohkea, suunnittelukyvytön, sitoutumaton). Alakategoriat yhdistettiin suuremmiksi teemoiksi. (Tuomi & Sarajarvi 2018.) Tässä vaiheessa huomio kiinnittyi diskurssiteorian periaatteiden mukaisesti siihen, kuinka kieli toimii tekstien kautta tuottaen diskursseja (Laclau & Mouffe 1985).

Kun teemat olivat jäsentyneet, vuorossa oli varsinaisen diskursiivinen analyysi. Kun teemoittelun avulla oli löydetty erilaisia tapoja

määritellä ja ymmärtää sosiaalinen maailma, paikallistettiin ne artikulaatiot, joiden avulla merkitykset pyrittiin kiinnittämään tietynlaisiksi. Huomio kiinnittyi nimenomaan käytettyihin ilmauksiin, nimeämisiin ja (pois) valintoihin sekä näiden perusteluihin. (Laclau & Mouffe 1985.) Ohjaajien puheessa rakentuvat diskurssit muodostavat nuorten subjektipositiot. Ymmärrämme analyysissä paikannetut diskurssit Foucault'n käsityksen mukaisesti, jolloin diskurssi näyttäytyy säätelyvaltaa korostavana, merkitysten tuottamisen rakennelmana. Diskurssi muokkaa subjekteja sosiaalisen asemoinnin, subjektiviteetin ja äänen suhteen. (Ks. esim. Foucault 1980; Edwards 2008.) Diskursianalyysissä selvitetään, mitä instituutioita diskurssit vahvistavat tai vaimentavat ja ketkä diskursseista hyötyvät (Parker 1992; Juhila 1999). Foucault'laisen näkökulman mukaan subjektipositiot syntyvät vallasta. Ymmärrys subjektipositioista, joihin yksilö samaistuu, voi olla valaisevaa kyseiselle yksilölle, mutta ne voivat myös hallita oletuksilla siitä, mikä on normaalia ja hyväksyttävää. (Törrönen 2001.) Subjektipositio asettaa tiettyjä rajoja ja mahdollisuuksia ohjattavien toimijuudelle eli määrittää, mitä heille on saatavilla olevaa tai mitä on käytettävissä.

Hallinnan tutkimuksessa avoimen sisällön saava subjektin käsite kattaa erilaiset minuudet, persoonallisuudet, toimijat, identiteetit ja agentit, jotka saavat aikaan hallinnallisia toimia muovaantuen samalla itse niissä (Kaisto & Pyykkönen 2010). Subjektin muotoutumista on aina tarkasteltava tapahtumayhteydessään, kuten tässä artikkelissa tarkastelemme subjektin muodostumista ohjaajien puheessa. Deanin (1995) mukaan hallinnan analyysissä vältetään subjektin ominaisuuksien määrittelyä etukäteen, jotta subjektiiin kiinnitettyjä ominaisuuksia ei tarkasteltaisi subjektin sisäisinä ominaisuuksina (Kaisto & Pyykkönen 2010). Artikkelissa tutkimme

ohjattavien subjektin muodostumista nimenomaan ohjaajien puheen tuottamana, emme ohjattavien sisäisinä ja ennalta määrättyinä piirteinä. Ohjaajien puheen kautta ei myöskään tavoiteta sitä, miten nuori itse näkee itsensä. Niin ikään ohjauksen rakenteelliset, esimerkiksi kategorisoivat, yleistävät ja epätasa-arvoa tuottavat mekanismit jätämme jatkotutkimuksen kohteeksi.

Hallinnan tutkimus perustuukin kysymyksille siitä, millaisia etukäteen oletettuja subjektiuden muotoja hallinta sisältää ja millaisia muutoksia tavoitellaan. Kohteena ovat valtaa harjoittavien auktoriteettien (ohjausalan ammattilaiset) sekä hallinnan kohteiden (nuoret) asemat, kyvyt ja ominaisuudet. Tarkoituksena on tutkia, millaista käytöstä subjektilta oletetaan tai millaisia kykyjä ja ominaisuuksia halutaan vaalia. (Dean 1999; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Nämä hallinnan ja vallan kysymykset ovat olennaisesti läsnä artikkelissamme.

Tässä tutkimuksessa kysymme: Millaisena opinto- ja uraohjaajat näkevät muuttuvan työelämän ja työmarkkinat? Millaisia subjektipositioita ohjaajat tuottavat puhuessaan nuorten työllistettävyydestä?

Tulokset

”Kaikki muuttuu” – työelämän muutos ohjauksen haasteena

Ensimmäisessä empiirisessä alaluvussa vastaamme tutkimuskysymykseen: millaisena opinto- ja uraohjaajat näkevät muuttuvan työelämän ja työmarkkinat? Haastatteluissamme ohjaajat puhuvat runsaasti vaatimuksiltaan kovemmaksi muuttuneesta työelämästä sekä nuorten työllistymismahdollisuuksista. He näkevät erityisesti työnhaun logiikan muuttuneen ”entisestä” ja nuorten aseman muuttuneen aiempaa monimutkaisemmaksi

työmarkkinoilla. Ohjaajat ymmärtävät työuran prekaarina ja pirstaleisena: ammattia tai työpaikkaa voi – ja täytyy – vaihtaa useasti elämän aikana. Ansiotyön mahdollisuudet muuttuvat, eivätkä ohjaajatkaan aina tunnista nuorten uusia ammatteja tai ymmärrä heidän uratoiveitaan. Eräs ohjausalan ammattilainen kuvaa työnhaun muuttuneen ”työkkäriin kävelystä ja kortistoon ilmoittautumisesta” seuraavanlaiseksi:

Harvassa paikassa enää sillai, et kävelet vaan ovesta sisään, niin sua sinne oteta töihin, että se työnhaku on muuttunu ihan erilaiseks. (...) Mitkä on monille oikeesti esteitä sit, et siel on videohaastattelua tai jotain, et se on ihan erilaista. Se ei riitä, et sä lähetät sen CV:n tai jonkun työhakemuksen, vaan siellä on sitten kuusportaittainen videohaastattelu, ennen kun sä pääset ees työpaikalle asti, niin se on monelle tosi jännittävä tilanne, jos ei oo siihen tottunu, niin kyllä siinä ohjaustyössä ja uraohjauksessa pitää sellateisiin asioihin keskittyä ihan tosi paljon. (Haastateltava 7.)

Haastateltava tuo ilmi menneiden aikojen ja nykyajan työnhaun käytännöt. Joillekin uudenlaiset työnhaun tavat voivat tuottaa vaikeuksia. Työnhaun vaatimusten koveneminen voidaan rinnastaa prekaariin työhön liittyvään ”yrittämiseen” eli omien uramahdollisuuksien edistämiseen. Tähän liittyy kuitenkin negatiivisia vaikutuksia, kuten uupumusta ja riittämättömyyden tunnetta. Yksilö ei pysty tai jaksa vastata työn vaatimuksiin esimerkiksi kilpailuhenkisyydestä tai jatkuvasta kehitymisestä. (Åkerblad 2015.)

(...) mua toi elinikäinen oppiminen jäi et musta tuntuu et siitäkin yhä enemmän puhutaan et aikanaan se on varmaan ollu sitä et okei must tulee sairaanhoitaja, ja mä teen sitä hamaan tappiin tyypisesti. Mut oikeesti et nyt on enemmän pätkätyötä ja aikuisiällä voi kouluttautua ja vakkari paikkoja on ehkä vähemmän saatavilla tai sit muuten vaan ihmiset vaihtaa enemmän työpaikkaa et mä aatelen et se on ehkä nykypäivää myös enemmänkin. (Haastateltava 8.)

Haastateltavan puheesta käy ilmi, että työelämä on muuttunut ajoista, jolloin esimerkiksi sairaanhoitajaksi koulutautunut tekee samaa työtä lopun ikänsä. Nykypäivän työelämää kuvastavat päätkätyöt sekä ammatin vaihtuminen.

Musta se antaa mahdollisuuksia siihen, kun sitä työpaikkaa saakin vaihtaa nykyään. Enää ei olla sitä 40 vuotta siinä samassa paikassa, vaikka se on kuinka typerää, niin... Se että on enemmän mahdollisuuksia on musta ohjaavassa roolissa. Me voidaan niin kun rohkaista entistä enemmän siihen, että saadaan ihmisiä tekemään itselle mieluisia asioita. (Haastateltava 12.)

Vakituisen työn puute saa ohjaajan puheessa myös mahdollisuuden vivahteen. Ohjauksella voidaan kannustaa ohjattavia tekemään itse haluamiaan asioita. Täystyöllistyminen ylipäättään on murtumassa oleva käsitys toisen ohjaajan mukaan:

Et ei ajatella sillä lailla, että työllistyminen tapahtuu välittömästi, sillä lailla että työllistyn avoimille työmarkkinoille vaan nimenomaan tulisi laaja-alaisemmin niitä eri vaihtoehtoja otettaisiin huomioon. Ajattelen jotenkin semmosta osatyökykyisyyden huomioimista, että ei välttämättä, voi olla henkilöitä jotka ei kerta kaikkiaan ikinä tule työllistymään täysin, täyteen työaikaan tai työuraan vaan pitää jotenkin löytää ehkä semmosia moninaisempia vaihtoehtoja sille työllistymiselle. (Haastateltava 15.)

Työsuhteiden muuttuessa myös ansaintalogiikka on muuttunut – nuorten mahdollisuudet ansaita valitsemallaan työllä voi hämentää ohjaajia. Tulevaisuus tuo tullessaan ammatteja, joita ei vielä ole keksitty, samalla kun esimerkiksi harrastuksista tulee työtä, joilla nuoret elättävät itsensä.

Et se, et osa luo nyt jo uratarinaa itselleen ja osaa aattelee niin, et mä teen vähän sitä mitä sattuu hetken aikaa, jotta mä saan rahaa voidakseni tehdä jotain muuta, kun työtä. Ja sit usein me jotka sitä

ohjausta annetaan, niin meille toi saattaa olla vähän niinku vieras ajatus. Et ah, sä et haluukkaan tehdä niinku työtä koko loppu elämääs? Tai niinku... ai, sulle ei riitä niinku neljän viikon kesäloma? Vaan sä haluat niinku snoukkaa puol vuotta? Oookoo... niin tavallaan se, et me ymmärretään ja annetaan sille ihmiselle mahdollisuus kukoistaa siinä missä hän on. (Haastateltava 14.)

Työelämän murros ei näyttäyty haastateltavien puheessa pelkästään deterministisenä, elämää hankaloittavana asiana. Osa nuorista ottaakin jo uudet työllistymisen ja vapaa-ajan mahdollisuudet itsenäisesti haltuun niin, ettei ohjauksen tarvitse siihen edes puuttua. Ohjauksen olisi puolestaan sopeuduttava ymmärtämään, että nuorella voi olla muita tavoitteita kuin täystyöllistyminen tai työllistyminen perinteisiin ammatteihin. Tietoyhteiskunnan vaatimusten mukainen ja tietyin vaiheineen etenevä kulku koulutuksesta työhön ei kohtaakaan nuoren omien suunnitelmien kanssa.

Myös osaaminen muuttuvassa työelämässä mietitytti haastateltavia. Erään haastateltavan (8) mukaan uuden osaamisen ja teknologian kehittymisen myötä nuoret ovat taitavampia asioissa, joita ohjauksessa ei välttämättä ymmärretä. Nuorten osaaminen ei ole kunnolla jäsennettävissä.

Toisaalta toinen haastateltavista toteaa, että oppimisen taitoja täytyisi vahvistaa, ”jotta sitten pystyy omaksumaan niitä uusia tarvittavia tietoja, taitoja sen työelämän murroksessa. Et enää ei pärjää siinä pienessä, yhdessä työpaikassaan sitä 40–50 vuotta...” (Haastateltava 13.)

Haastateltavan puheessa jatkuva itsensä kehittämisen edellytys korostuu prekaarissa työelämässä. Helposti uusia taitoja oppivat ovat vahvassa asemassa, kuten tietoyhteiskunnan vaatimukset korostavat. Nuoret ovat taitavampia uuden teknologian hallinnassa, mutta myös uusia taitoja ja oppimaan oppimista on jatkuvasti kehitettävä elinikäisen oppimisen ideologian mukaisesti.

Haastateltavien puheessa työelämästä vastakkain asemoituvat mennyt ja nykyinen. Vakinaiset ja koko työuran säilyvät työpaikat ovat katoamassa. Työnhaun ehdot ovat muuttuneet entistä haastavammiksi joillekin: enää ei vain ”kävellä työkkäriin” ja ”ilmoittauduta kortistoon”. Toisaalta myös työelämän tulisi ohjaajien mukaan joustaa: työllistymisessä on otettava huomioon yksilöiden erilaiset mahdollisuudet työllistyä. Nuoret eivät välttämättä taivu työmarkkinoiden tiukentuneisiin vaatimuksiin sellaisenaan, vaan ottavat aktiivisesti käyttöön uudenlaisia tapoja ansaita. Työ merkitseekin vain keinoa, joka mahdollistaa keskittymisen itselle tärkeisiin asioihin. Nuorten uudenlaiset taidot (uusi teknologia) ja osaaminen ovat myös vaikeasti hahmotettavissa ohjaajille. Tärkeää olisi kuitenkin oppia oppimiaan uusia taitoja ja kehittyä, sillä muuttuvassa työelämässä selviäminen vaatii sitä.

”Aktiiviset pärjää” – nuoret työelämän muutoksessa

Toisessa empiirisessä alaluvussa vastaamme tutkimuskysymykseen: millaisia subjektipositioita ohjaajat tuottavat puhuessaan nuorten työllistettävyydestä? Puhuessaan nuorten ominaisuuksista ohjausalan ammattilaiset käsittelevät aktiivisuutta työnhaussa, motivaatiota sekä itsenäisyyttä työnhaun prosessien eteenpäin viemisessä. Toisaalta oma osaaminen ja kyvyt on havahduttava huomaamaan: työnhaakuun on sitouduttava ja muutoksiin on oltava valmis erityisesti työttömänä. Aktiivisuuden vastinpariksi puheissa muodostuu passiivisuus, joka ilmenee sitoutumattomuutena ja suunnittelukyvyttömyytenä.

Haastateltavat korostavat tyypillisesti aktivoitumista ja motivaatiota työelämässä ja työnhaussa:

(...) me ollaan katottu, et ykköstekijä meillä on se, et asiakkaalla on motivaatiota, meidän firmat monesti hakee henkilöitä, joille ei tarvii mitään muuta olla, kun motivaatioo, ei tarvii koulutusta eikä kokemusta. (Haastateltava 3.)

Esimerkiks jos on jo kokemusta paljo, tehny työtä ja osaamista, koulutusta ja vähä tämmönen saattaa olla vähä ammatinvaihtaja. Esimerkiks saattaa olla fyysisesti joku vamma, tai näin. Et ei pysty tekee sitä edellistä työtään, nii tällanen ihminenhän on sillä tavalla helppo, et hän on aktivoitunu ja motivoitunu. (Haastateltava 2.)

Haastateltavien mukaan työnhaussa motivaatio nähdään koulutusta ja kokemusta tärkeämpänä. Entiseen työhönsä kykenemätön ihminen nähdään motivoituneena ja aktiivisena työnhakunsa suhteen. Työllistettävyyden näkökulmasta tällainen yksilö on ihanteellinen, sillä hänen täytyy pystyä muokkaamaan asennettaan myönteiseksi työnhakua varten. Aktiivisuuteen kuuluu myös rohkeus lähteä toteuttamaan omia urahaaveita ja omaa elämää. Joiltakin rohkeus ei tule luonnostaan. Vaikka ohjauksen tarkoituksena on herätellä rohkeutta, se näyttäisi kuitenkin lähtevän ensisijaisesti yksilöstä itsestään. Hyvin samansuuntaisesti Emilia Lammen, Katja Vähäsantasen ja Johanna Rantasen (2019) tutkimuksessa ohjaajien haasteista työelämän murroksessa haastatellut ohjaajat kokivat, että usealta asiakkaalta puuttuu rohkeutta tehdä päätöksiä ja viedä elämäänsä eteenpäin. Tällöin korostuivat ohjaajien kannustaminen ja motivointi epävarmuuden hillitsemiseksi. (Lampi, Vähäsantanen & Rantanen 2019.) Ohjauksen avulla voidaan saada yksilö ajattelemaan toisen tilanteestaan tai itsestään, jolloin hallinta pyrkii vaikuttamaan yksilön itseohjautuvuuteen.

Joskus on käyny niin, että asiakkaalla on joku muu ala tai koulutus, missä hän on ollu, ja hän aluksi ilmottaa, että hän haluaa tämän alan töitä. Sit jos sain sivulauseessa tuleekin esille, et hän onkin aina

ollu kiinnostunut jostain muusta alasta tai urasta, jossain vaiheessa. Ja se ollu jännä sit, kun mä oon ottanu sen asian esille, ja sitä on ruvettu pohtimaan, niin asiakas onkin innostunu ja lähteekin nyt sitä kohti sitten. Eli uskallusta mennä sitä omaa toivetta kohti. (Haastateltava 4.)

Mä haluaisin oikeesti olla ohjaamassa semmosia nuoria, jotka uskaltaa ja rohkenee ottaa sen oman elämän omiin käsiinsä. Mä tavallaan haluan luottaa siihen, että nuoret lopulta luo ite sen työelämänsä. (Haastateltava 1.)

Nuorten nähdään myös luovan oman työuransa ehdot – työelämä ei olekaan staattinen, vaan nuoret pystyvät vaikuttamaan siihen. Eräs haastateltavista (1) mainitsee myös, että elinikäinen oppiminen auttaa mukautumaan muuttuvaan työelämään niin, että yksilö ottaa aktiivisen roolin elämänsä suhteen eikä elä valmiiksi asetetun kaavan mukaisesti. Vaikka haastateltavat näkevät yleisesti työelämän ja -markkinat epävarmoina, kyseinen haastateltava kokee, että nuorella on mahdollisuus vaikuttaa näihin. Herääkin kysymys, voiko nuori oikeasti vaikuttaa yhteiskunnan rakenteisiin tai globaaliin kilpailutilanteeseen vain muokkaamalla asennettaan aktiivisemmaksi.

Toisen haastateltavan (4) mukaan ohjauksella voidaan tukea itsestä lähtevää aktiivisuutta: ”Täytyy aktiivisesti viedä sitä omaa työnhakuprosessia eteenpäin, pystyä viemään. Että ollaan semmonen lisätuki ja ehkä voidaan antaa semmosia vinkkejä siihen työnhakuun, mutta itsenäisesti viedä sitä työnhakua eteenpäin.” Aktiivisuuden subjektipositio sisältää olettamuksen siitä, että ohjattavan on pystyttävä toimimaan ja tekemään päätöksiä autonomisesti sekä sivuuttamaan valmiiksi asetetut konventiot. Ohjaajilta voi (ja pitääkin) ottaa neuvoja vastaan, mutta työnhakua on vietävä itse eteenpäin. Edellä mainittua haastateltavaa (1) mukaillen työelämän suhteen ei voi seurata valmiita kaavoja tai riippua täysin ulkopuo-

lisen ohjauksen varassa. Itseohjautuvuuteen ohjaaminen korostuu, kun nuorilta edellytetään autonomista päätöksentekokykyä. Toisaalta nuorten tekemät päätökset ja urahaaveet vaativat ohjaukselta korjausliikkeitä realistisempaan suuntaan. Haastateltavien puhe ohjattavien toivotuista ominaisuuksista painottavat vastuunottoa sekä kykyä kohdata vaikeuksia, jotka ovat keskeisiä uranhallintataitoja.

Nuorten omien tavoitteiden asettelusta puhuttaessa eräs ohjaaja totesi millaisia kyseisten tavoitteiden tulisi olla: ”Se, että on valmis muutokseen, jos on työttömänä. Valmis tekemään sen kanssa töitä ja valmis sitoutumaan siihen” (Haastateltava 4). Osa nuorista ei ohjaajan mukaan ymmärrä työnhakua edistävien toimenpiteiden (kuten CV:n) tekemistä. Tällöin ohjaajan on heräteltävä nuorta huomaamaan asian tärkeys.

Ihmisellä, kun on ollu työttömänä jonkin aikaa, niin ehkä itsetunto on vähän laskenu, mikä on ymmärrettävää. Eli semmonen... Luottaa niihin omiin kykyihin ja osaamiseen. Kun joiltakin asiakkailta kysyy, että mitkä on sun vahvuudet, niin kyllä osa hämmästyty kysymystä, eikä oikein osaa sanoa heti, niitä pitää vähän kaivella. Eli sen oman osaamisen huomaaminen ja tunnustaminen ja myöntäminen. (Haastateltava 4.)

Työllistettävyyden määreisiin kuuluu kyky ylläpitää ja päivittää omia tietojaan, taitojaan sekä käyttäytymistään. Huono itsetunto ja epätietoisuus omista vahvuuksista eivät siis kuulu työllistettävyyteen. Jotkut ohjattavista eivät osaa sanoittaa vahvuuksiaan tai luota omiin kykyihinsä. Omien kykyjen ja osaamisen osoittaminen muille tukee elinikäistä oppimista ja työllistettävyyttä. Elinikäisen oppimisen diskurssi korostaa monenlaisia tunnustamisen tapoja, kuten ansioluetteloita tai arviointihaastatteluja, joissa yksilön tulee mainostaa itseään (*promote*) esimerkiksi tulevalle työnantajalle (Fejes 2008).

Yksi haastateltavista kuvaa seuraavassa sitaatissa uraohjauksen tavoitteita sekä nuorten suhtautumista omaan tulevaisuuteensa:

Se selkeys. Ja et siellä vois näkyä joku semmonen tulevaisuuden skenaario, et miten se vois mennä. Nuorillekin, ne on kauheen hektisii. Ne elää sitä yhtä päivää, ne on vähä niinku kultakalat, mitkä vetää kerran ympäri ja se unohtuu mitä on tehny. Tää ainaki tää nuori sukupolvi. Mutta se, että sinne löytys se ymmärrys sille nuorelleki, jos puhutaan nuorista, nii varsinki nii, niitten pitäis nähdä sinne tulevaisuuteen. (Haastateltava 2.)

Haastateltavan puheessa nuoret elävät hetkessä eivätkä osaa suunnitella tulevaisuuttaan. Suunnittelukyky nähdään ohjattavalle tärkeänä, mutta vielä kehittymättömänä ominaisuutena.

Kyllä se, että aktivoituu siihen työnhakuun, työn teke-, siihen opiskeluun liittyen, tai tota niin... Et no, se, niinku se aktiivinen. Et se löytäis sen, ite sen tilanteen. Ku tommonen, meilläki sitte saattaa olla joku nuoriki, joka on koulun jälkeen valmistunu, mut ei oo pariin kolmeen vuoteen ollu töissä, nii se tahtoo tulla semmonen laiskuus ja ihminen vaan jotenki löysääntyy, jos niin sanotaan, nii ei löydä enää semmosta aktiivista toimintaa. Nii se, meidän tehtävänä on nyt virittää se meidän asiakas sillä tavalla aktiiviseks. (Haastateltava 2.)

Ohjaajan puheessa työttömänä ollutta nuorta uhkaa laiskistuminen ja ”löysääntyminen”, josta seuraa passivoituminen. Motivointi nähdään vaikeana, kun nuori ei ole ollut töissä tai harrastuksissa. Ohjattavalta toivotaan kuitenkin kykyä löytää tilanteet itsenäisesti, vaikka ohjaajan onkin viritettävä ohjattava toimeliaaksi.

Aktiivisuuden ja motivaation tavoitteissa tärkeäksi muodostuu asioiden tekeminen. Sosiaalipolitiikka ja julkinen keskustelu usein kannattavat esimerkiksi NEET-nuorten ajankäytön muovaamista tapahtumarikkaaksi (työhön sijoittaminen, kurssitus) nuorten

suojelelun varjolla. Nuorten on parempi tehdä jotakin kuin ei mitään. (Simmons, Thompson & Russell 2014; Haikkola 2019.) Tämä oikeutetaan sillä, että osallistumatta jättäminen muodostaa riskin ikuisesta sosiaalisesta eksklusiosta (Haikkola 2019). Motivaation ja aktiivisuuden puute nimetään haastateluissa ohjaustyön haasteeksi, mutta ohjaajalle aktiivisuuden muokkaaminen on mielekästä työtä, kuten seuraava haastateltava toteaa:

Et mullaki yks poikaki, sen piti mennä työhaastateluun, mutta sen pankkikortti ei toiminu pankki-automaatissa, ei saanu bussirahaa kahen kilometrin, puoletoista kilometrin päähän työhaastattelupaikkaan. Se motivaatio siinä näky aika hyvinki. (...) Ja itseasiassa sama kaveri, ku se tuli mulle haastateluun, nii mä sit kättelin sitä, nii se ei noussu tuolist ylös. - - Mulla on sellanen sanonta, et on nii löysä, et jos on sukassa reikä, nii siitä valuu ulos. Tottahan se ensikohtaaminen ja just se motivaatio, et miten sitä ihmist saa sit motivoituu siihen oman elämänsä hallintaan ja tämmösiin asioihin, nii mä tykkään haasteellisist. (Haastateltava 2.)

Kuvauksen nuoren motivaation puute näkyi ohjaajan mukaan hänen asenteessaan ja käytöksessään selkeästi. Ne muotoutuvat ohjaajan puheessa vääränlaisiksi ja ei-toivotuiksi suhteessa työllistettävyyteen. ”Löysyys” ja käytöstopojen puuttuminen ohjaustilanteessa voivat kuitenkin olla yksilön tapa vastustaa häneen kohdistettuja vaatimuksia. Nuoret tekevät vastarintaa usein toimintansa kautta ennemmin kuin sanoittamalla huolensa (Kallio & Häkli 2011; Haikkola 2019). Nuoret työvoimapalveluissa vastustavat toimia esimerkiksi keskeyttämällä tai peruuttamalla kurssija (ks. esim. Simmons, Thompson & Russell 2014; Haikkola 2019). Yksi haastateltava (7) luettelee tyypillisiä asiakkaisiinsa liittyviä ongelmia ja toteaa lopuksi, että yhteiskunnassa pärjäävät tietynlaiset henkilöt. ”Prototyypillisellä” asiakkaalla on useampi koulutus kokeiltuna, mutta kiinnittyminen koulutukseen ei ole tapahtunut. Taustalla on erilaisia oppimisvai-

keuksia, mielenterveys- tai päihdeongelmia tai perhe- ja rahahuolia, mutta ongelmia voi piillä myös omilla sosiaalisissa taidoissa:

Voi olla sitten pulmaa siinä vuorovaikutuksessakin. Ja ehkä tää meidän yhteiskunta, kun täällä pärjää semmoset hyvin sosiaaliset hyvät tyypit, niin sitten jos ei ole siihen muottiin taipuvainen, niin sitten voi olla, et on isoissa ongelmissa sekä kaveripiirissä, ehkä perheen kanssa, koulussa, työllistymisessä, et se kantaudu sitten siellä moneen paikkaan. Mut et moninaiset tietenkin on, mutta kyl siellä pääsääntöisesti on se, et jostain syystä ollaan tavallaan tipahdettu siitä yhteiskunnan asettamasta putkesta. (Haastateltava 7.)

Työllistettävyyden käsite ulottuu työelämän lisäksi myös yksilön sosiaaliseen elämään. Kuvailtu asiakas on haastateltavan mukaan epäonnistunut työllistettävyytensä ylläpidossa molemmilla alueilla. Haastateltava tunnistaa kuitenkin jonkinlaisen muotin, johon yksilöt joutuvat itsensä asettelemaan pärjätäkseen eri elämänalueilla. Mielenterveys- ja päihdeongelmat eivät muutenkaan korostuneet ohjaajien puheissa. Esimerkiksi haastateltava 3 toteaa, että ”me katsotaan, et ne ei oo meidän perustyötä” ja että asiakkaiden tulisi olla hyväkuntoisia ohjaukseen tullessaan. Mielenterveydestä puhuttiin asiana, joka täytyisi ensin hoitaa kuntoon, jotta ohjaustyötä voitaisiin jatkaa (Haastateltavat 3 ja 7).

Haastateltavat näkevät, että aktiivisuus – joka on tunnusomaista elinikäisen oppimisen ja tietoyhteiskunnan diskursseissa – ei ole kaikille ohjattaville ominaista. Nuorten kyky päivittää omia asenteitaan, käytöstään ja suoritusta työelämässä on heikko, jolloin riski työelämän ja yhteiskunnan ulkopuolisuudesta kasvaa. Haastateltavien mukaan ohjauksen tehtävä on pyrkiä kääntämään nuorten passiivisuus aktiivisuudeksi, mutta nuoren on itse otettava suurin vastuu suunnan muuttamisessa.

Edellä oleva osio vastaa toiseen tutkimuskysymykseemme siitä, millaisia subjek-

tipositioita ohjaajat tuottavat puhuessaan nuorten työllistettävyydestä. Aktiivisuuden määritelmistä löytyvät ohjenuorat passiiviselle ja työllistettävyydeltään epävarmoille ohjattaville. Aktiivisuus korostaa nuorten työllistettävyyden kehittämiseen tarvittavia asenteita, jotka auttavat preekareilla työmarkkinoilla pärjäämisessä. Passiivisuus – aktiivisuuden ja työllistettävyyden vastakohtana – tarkoittaa ominaisuuksia, joilla nuori ei pysty toimimaan työmarkkinoilla tehokkaasti ja varmasti (välttyäkseen syrjäytymisen riskeiltä). Ohjaus joutuu toimimaan kääntääkseen passiivisten nuorten suunnan kohti aktiivista, jatkuvasti itseään kehittävää ja työllistettävyydestään huolehtivaa tietoyhteiskunnan jäsentä. Haastateltavien puhe nuorten ominaisuuksista jättää ulkopuolelleen, mitä yhteiskunnan rakenteet mahdollistavat tai estävät sekä missä määrin yksilö voi todellisesti vaikuttaa rakenteisiin käytöstään ja itseään muokkaamalla. Rakenteelliset esteet, kuten sosioekonomisen taustan tai mielenterveysongelmien vaikutus työmarkkinoilla pärjäämiseen, jäivät puheissa vähälle huomiolle.

Ohjauksessa hallinnan kohteena ovat siis subjektin kyvyt ja ominaisuudet, joihin ohjaajat tavoittelevat muutosta. Ohjausalan ammattilaisten näkemykset heijastavat kahdenlaista tapaa ajatella nuorten työllistettävyydestä prekariaatin kontekstissa. Nuorilta halutaan suunnittelu- ja sitoutumiskykyä sekä rohkeutta lähteä kohti tavoitteitaan. Suunnittelutaidot, oikeanlainen asenne sekä omien taitojen ja kykyjen tunnistaminen ovat tärkeitä välineitä työmarkkinoilla pärjäämiseen. Vaikka ohjaajien käsitykset mukailevat käsitystä prekaarista työelämästä sekä tietoyhteiskunnan vaatimasta työllistettävyydestä, on nuorilla silti mahdollisuus toimia toisin. Osa nuorista vastustaa ulkopuolelta asetettuja vaatimuksia luomalla omia urapolkujaan, käyttäytymällä odotetun vastaisesti tai työllistymällä omin ehdoin. Kuva nuorista

ottamassa haltuun työelämää omilla ehdoillaan saa kuitenkin vastuksen, kun osa haastateltavista haluaa sisällyttää realismia nuorten urahaaveisiin.

”Ei auta kuvitella liikoja” – ohjaus ”realistisiin” valintoihin valmentamisena

Kolmannessa empiirisessä alaluvussa nostamme esiin aineistosta nousevan ”realismin” vaatimuksen, joka kytkee ohjauksen vallan ja hallinnan näkökulmaan kuvaamalla tapoja, joilla ohjaajat sanoittavat, miten nuoren tulee tehdä ”mahdollisia” ja ”toteutettavissa olevia” valintoja. Lähtökohtana on havainto, että puhuttaessa nuorten haaveista ja kiinnostuksista osa haastateltavista toivoo nuorilta ’todellisuudentajua’. Nuorilta edellytetään tulevaisuuden suunnittelua ja omiin kykyihin luottamista sekä aktiivista prosessien edistämistä, mutta samalla suunnitelmien tulisi kuitenkin pysyä realistisina. Tässä puhettavassa yksilöllä on vapaus valita esimerkiksi työnsä, mutta valintaprosessia tulee ohjata, jotta tehdään ”oikeita” valintoja. Ohjauksella on funktio (halusi ohjaaja tai ei) yksilöllisten unelmien ja rakenteellisten mahdollisuuksien välillä luovimisessa. Joidenkin haastateltujen ohjausalan ammattilaisten mukaan ohjauksen tehtävä on opettaa realismia, ohjata yksilöitä löytämään itsestään kykyjä ja kiinnostuksen kohteita – sekä näkemään, mitkä vaihtoehdot ovat mahdollisia.

Eräs haastateltavista toteaa, että ohjaajien pitäisi toteuttaa ohjattavien unelmia ja haaveita, sillä itselle mieluisien asioiden tekeminen kiinnittää paremmin työhön. Se tosin ei ole aina realismia:

Me ollaan myös tuomassa työntekijöinä asiakkaalle sitä, että, ettei se liitele jossain, et me kerrotaan, et sul on tämmönen tausta ja vaikutat tämmöselä ihmiseltä, niin voisiko olla, että realistinen työpaikka ois jotain tämmöstä. Et me ei tietenkään, me halu-

taan nostaa asiakkaan itsetuntoo, nostaa valmiutta olla erilaisiin, suhtautua erilaisiin työtehtäviin, et hän vois vaikka vaihtaa alaakin, mut toisaalta me ei voida lähtee nostattaa presidentiks eikä mikskään vastaavaks, et meidän täytyy tuoda realismii keskusteluun, koska välillä ne on ihan hukassa, jos ollu vaikka neljä vuotta työttömänä, niin ei ehkä oo realistista näkemystä siitä, että mihin mä tänä päivänä kykenen. (Haastateltava 3.)

Ohjattavan haaveet eivät aina kohtaa todellisuuden – vaikkapa yksilön taustan ja sen, millaisen vaikutelman hän antaa itsestään – kanssa. Ohjaajan vastuulla on varmistaa, ettei ohjattava kuvittele liikoja vaan pitää unelmansa suhteutettuina kykyihinsä. Ohjattava näyttäytyy ”hukassa olevana”, jolloin ohjaajan on määriteltävä todellisuuden tila ohjattavalle. Seuraava ohjaaja toteaa epärealististen oletusten ja liian itsenäisyyden haastavan ohjaustyötä:

Myöskin se, että jos on epärealistiset kuvat, on ollu kymmenen vuotta työttömänä ja haluaa johtajan paikalle johtajan palkalla. Ja on omaehtonen, eikä ehkä ota sitä palautetta tai sitä tietoa, mikä mulla on tämän hetkisestä työssäolemisesta, et mitä se vaatii ja voiko suoraan mennä. Voihan se jollakin onnistuakin. Mutta ne voi olla semmosia haasteita. (Haastateltava 4.)

Liika omaehtoisuus voi tuottaa ongelmia ohjaustilanteeseen, kun asiakas ei otakaan vastaan ohjausta. Haikkolan (2019) tutkimuksessa työllisyyspalveluissa olevien nuorten oma motivaatio ja pyrkimykset jätettiin huomioimatta, sillä heidän odotettiin motivoituvan siellä tarjottuihin tulevaisuudenkuviin ja niihin kytkeytyviin vaihtoehtoihin. Vaikka myöhäismodernissa yhteiskunnassa yksilöt ovat vapaita valitsemaan, valvotaan heitä samanaikaisesti realististen uravalintojen tekemiseksi (Bengtsson 2011).

... Mut kyl sieltäki löytyy tosi reippaita nuoria. Ne tulee siihen, ykski halus tuonne Karibian risteilylle

emännäks sinne laivalle. Tavallaan ne tavoitteet vähä liianki korkeella. Itsevarmoja ja hyvä, vahva itseluottamus, et ”kylhän minä pystyn ja osaan” ja sitten tulee kolmenlaista CV:täki sieltä samantien. Tämmösten nuorten kanssa on kiva toimia. Mut sit taas pitää vähä laskee sitä niitten... Että ne tavoitteet on aika korkeella, pitää löytää realistiseks ne tavoitteet ja sitä kautta sitte. Nuoriso, mä tykkään siinä, että niil on virtaa niin paljo, et sit pitää top-puuttaakki jo. (Haastateltava 2.)

Nuorilta vaaditaan itsensä tuntemista ja omien kykyjen arviointia realistisesti. Työuraa koskeva päätöksenteon valmius, suunnitelmallisuus ja realismi ovat uravalintaan kypsyyttä (Sharf 2010; Vanhalakka-Ruoho 2015), jota ohjaajat odottavat nuorilta. Ohjaajien puheen mukaan nuoret eivät aina tunne itseään kunnolla, mikä johtaa kykyjen vääristyneeseen arviointiin. Ohjauksen tehtäväksi jääkin arvioida, miten nuorten arvot, kiinnostukset ja valmiudet ovat kehittyneet nuoren päätöksenteon ja valintojen mahdollistamiseksi (Vanhalakka-Ruoho 2015).

Osa nuorista ohjausalan ammattilaisten puheessa puolestaan haluaisi toimia omilla tavoillaan. Heillä voi olla erilaiset työllistymis- ja haaveet kuin mitä ohjaajalla on mielessä. Ohjauksen on kuitenkin opastettava nuoria realistisempaan suuntaan: kohti varmempaa työllistymistä. Näin minimoidaan työttömyyden, toimettomuuden ja syrjäytymisen riskit ja maksimoidaan kiinnittyminen yhteiskunnan rakenteisiin. Onkin ilmeistä, että ohjaajalla on valta määrittellä nuorelle tietty todellisuus, joka ei välttämättä vastaa nuoren käsitystä omista todellisista mahdollisuuksistaan.

Realismin vaatimuksessa ilmenee hallinta vapauden kautta, jolloin pyrkimyksenä on vaikuttaa yksilön itseohjautuvuuteen. Vapaus tarkoittaa ennalta määriteltäviä vaihtoehtoja, joista yksilö on vapaa valitsemaan. Sitaateissa esille tulleet nuoret haluavat tehdä asioita, jotka ohjaajat arvioivat epärealistisiksi vaihtoehtoiksi. Kun ohjattava poikkeaa ohjauksen

tarjoamista vaihtoehtoista, tilanne korjataan palauttamalla haaveilevat takaisin maan pinnalle sopivaksi nähtyjen vaihtoehtojen pariin. Romito (2017) on todennut tutkiessaan opinto-ohjaajien ohjauskäytäntöjä, kuinka ohjaajat haastavat ja muokkaavat oppilaiden negatiivisia näkemyksiä jatkokoulutuksesta. Ohjaus toimii tällöin normalisaation välineenä mahdollistaen oppilaiden asettumisen niihin subjektipositioihin, joiden uskotaan olevan kullekin sopiva.

Yhteenveto

Ohjaajat tiedostavat prekaariin työelämään kytkeytyvät vaikeudet työllistyä täysaikaiseksi työntekijäksi. He tunnistavat myös katkonaiset urat ja entisestä vaikeutuneen työnhaun. Puheesta jää kuitenkin pois työmarkkinoiden ja työelämän kiristyneiden vaatimusten kritisointi. Työelämän ei edellytetä muuttuvan, vaan vastuu pärjäämisestä kohdistuu nuorelle, jonka on osattava muokata itseään vaatimuksiin sopivaksi. Ohjauksen tehtäväksi jää nuorten tukeminen. Haastateltavien puheessa ei ollut havaittavissa pohdintaa rakenteellisista esteistä, kuten sosioekonomisen ja etnisen taustan tai mielenterveys- ja päihdeongelmien vaikutuksesta työllistettävyyteen ja työmarkkinoilla pärjäämiseen.

Hallintaa ja valtaa tutkiessa on oleellista tarkastella subjektilta ulkopuolelta käsin oletettua käytöstä sekä niitä kykyjä ja ominaisuuksia, joita suositaan yli muiden. Ohjaajien puhe työllistettävyydestä asettaa nuoret kahteen erilaiseen asemaan: aktiivisuuden ja passiivisuuden subjektipositioon. Aktiivisuuden subjektipositioon asettuvat puheessa itsenäisesti työnhaustaan huolehtivat nuoret. Heissä korostuvat työllistettävyyden ihanteelliset ominaisuudet eli oikeanlainen asenne työhön (rohkeus, muutosvalmius) sekä omien kykyjen ja osaamisen esille tuominen.

Heillä on motivaatiota ponnistella itsenäisesti työllistymisensä eteen.

Ohjaajat asettavat ne nuoret passiivisuuden subjektipositioon, jotka eivät ole työllistettävyydeltään ihanteellisia. Tähän asemaan sijoitettujen henkilöiden työnhaku on epävarmaa eikä onnistu itsenäisesti. Passiiviseksi nimityssä nuorissa ilmenevät työllistettävyyden kannalta vääränlaiset ominaisuudet, kuten laiskuus, sitoutumattomuus ja suunnittelukyvyttömyys. Aktiivisuuden positioon kuuluvat ominaisuudet muodostuvat halutuiksi ja oletetuiksi työmarkkinoilla pärjäämiseksi. Passiivisuuden positiossa olevat puolestaan määrittyvät työllistymisen kannalta epätoivotuiksi piirteiksi, joita ohjaustyöllä pyritään muokkaamaan. Muodostuneet subjektipositiot asettavat rajoja tai mahdollisuuksia nuorelle ohjattavalle. Kahtiajako työllistettävyydeltään ”hyville” ja ”huonoille” nuorille tarjoaa rajoitetun liikkumatilan. Valmiiksi tarjotuista vaihtoehdoista valitsemiseen ohjaaminen voi estää luovien, toisenlaisten mahdollisuuksien näkemistä. Tiettyihin positioihin osoittaminen on hallintaa, jonka tarkoituksena on osoittaa, mikä on ”normaalia” ja ”hyväksyttävää”.

Haastattelupuheesta nousee esille erityinen ”realismin” vaatimus. Kun ohjattavat nuoret saadaan ajattelemaan itsensä ohjauksen tarjoamien kuvailujen kautta, muokataan nuorten subjektiutta hallinnan keinoin. Subjekteilla on kuitenkin mahdollisuus neuvotella annetuista ehdotuksista ja vaatimuksista. (Inda 2005; Kaisto & Pyykkönen 2010.) Ohjaajien mukaan osa nuorista rakentaa omaa urapolkuaan itsenäisesti ja normaalisti nähdystä tavoista poiketen. Jotkut nuoret vastustavat työnhaun konventioita käyttäytymällä väärällä tavalla, ja osa lopettaa ohjauksessa käymisen kokonaan.

Haastateltavat peräänkuuluttivat ohjattavilta aktiivisuutta oman elämänsä ohjailun suhteen. Kärjistetysti ilmaistuna haas-

tattelupuheessa artikuloitiin, miten nuoren osattava osoittaa tarpeeksi kiinnostusta omaa työllistettävyyttään (asenteiden, kykyjen ja ominaisuuksien kehittämistä) kohtaan tietyllä tavalla; ohjaajan tehtävänä on kuitenkin lopulta ”tietää paremmin” ja osoittaa haastamalla nuorten näkemyksiä nuorelle sopivampia polkuja tai positioita. ”Realismin” korostaminen ei välttämättä tarkoita, että ohjaajat pyrkisivät tietoisesti tukahduttamaan ohjattavien toiveita tai ohjaamaan heitä valitsemiinsa uraputkiin. Siirtymät ja mahdollisimman varma kiinnittyminen työelämään on saatava hallittua tietoyhteiskunnan ylläpitämiseksi. Sultanan (2018) mukaan ura-ohjausta hallitseva sosiaalisen tehokkuuden diskurssi (*social efficiency*) korostaa kykyjen ja taitojen tuottamista talouden hyväksi. Yksilön menestymistä arvostetaan, mutta samalla kehoitetaan ”realismiin” vallitseville työmarkkinoille mukautumisessa. Ohjauksen rooliksi jää työmarkkinoille sopivien kykyjen tunnistaminen. (Sultana 2018.) ”Realismin” vaatimus voidaan ymmärtää ilmentymänä prekaarin työelämän vaatimuksista, jotka raamittavat ohjaustyötä.

”Realismin” korostaminen voi olla ohjaajien tapa suojella nuoria ”vääriksi” arvoitamiltaan uravalinnoilta, jotka pahimmassa tapauksessa voivat johtaa syrjäytymiseen. Joidenkin nuorten urahaaveet näyttäytyvät riskeiltä, joiden minimoimiseen ohjaajat pyrkivät. Työmarkkinoiden epävarmuus kasvat-
taa mahdollisuutta jäädä niiden ulkopuolelle, jolloin hyödyntämättä jää tietoyhteiskunnalle elintärkeä potentiaali: ihminen, joka pystyy käyttämään ja luomaan tietoa aktiivisesti sopeutuen ympäristöönsä. Jatkuvasti omia kykyjään kehittävä ja aktiivisesti työllistymismahdollisuuksia etsivä kansalainen myös säästää yhteiskunnan resursseja. Nuorilta vaadittu realismi ohjaa heitä poluille, joita pitkin on turvallisempi edetä. Tällöin tietoyhteiskunnalle vaarallisia uhkia, kuten

toimettomuutta, voidaan paremmin hallita. Perimmäisenä tavoitteena on yksilö, joka huolehtii omasta työllistettävyydestään.

Viitteet

- 1 Employability-käsitteellä ei ole vakiintunutta suomenkielistä käännettä, mutta esimerkiksi Kinnari (2020) on kääntänyt sen työllistettävyydeksi: yksilön kykeneväisyys (able) määräytyy työllistämisen (employ) normien mukaisesti.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (2015) *Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 160.
- Bengtsson, Anki (2011) European Policy of Career Guidance: the interrelationship between career self-management and production of human capital in the knowledge economy. *Policy Futures in Education* 9 (5), 616–627.
- Council of the European Union (2008) *Resolution of the Council and of the Representatives of the Member States, Meeting within the Council, on Better Integrating Lifelong Guidance into Lifelong Learning Strategies*. Brussels: Council of the European Union.
- Coutinho, Maria & Dam, Uma & Blustein, David (2008) The psychology of working and globalization: A new perspective for a new era. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 8 (1), 5–18.
- Dale, Roger & Kazepov, Yuri & Rinne, Risto & Robertson, Susan (2016) Scales, discourses and institutions in the governance of educational trajectories in Europe. Teoksessa Andreas Walther & Marcelo Parreira do Amaral & Morena Cuconato & Roger Dale (toim.) *Governance of educational trajectories in Europe: Pathways, policy and practice*. London & New York: Bloomsbury, 55–74.
- Davies, Bronwyn. 2000. *A body of writing 1990-1999*. Walnut Creek (CA): AltaMira Press.
- Dean, Mitchell (1995) Governing the unemployed self in an active society. *Economy and Society* 24 (4) 559–583.
- Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and rule in modern society*. London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- Dean, Mitchell (2007) *Governing societies. Political perspectives on domestic and international rule*. Berkshire: Open University Press.
- Edwards, Richard (2008) Actively seeking subjects? Teoksessa Andreas Fejes & Katherine Nicoll (toim.) *Foucault and lifelong learning: governing the subject*. London: Routledge, 21–33.
- European Commission (2000) *A memorandum on lifelong learning*. Commission staff working paper. Brussels: Commission of the European Communities.
- Fejes, Andreas (2008) To be one's own confessor: educational guidance and governmentality. *British Journal of Sociology of Education* 29 (6), 653–664.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge*. Brighton: Harvester.
- Foucault, Michel (1982) The subject and power. Afterword. Teoksessa Hubert Dreyfus & Paul Rabinow (toim.) *Michel Foucault. Beyond structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester Press, 208–226.
- Foucault, Michel (1998) *Seksaalisuuden historia: tiedontahto, nautintojen käytäntö, huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus. (Ransk. alkuteokset 1976 & 1984.)
- Foucault, Michel (2008) *The birth of biopolitics. Lectures at the Collège de France 1978–1979*. Toim. Arnold I. Davidson, käänt. Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan.
- Haikkola, Lotta (2019) Shaping activation policy at the street level: Governing inactivity in youth employment services. *Acta Sociologica* 62 (3), 334–348.
- Haikkola, Lotta & Näre, Lena & Lähteenmaa, Jaana (2017) Tunnistamisen institutionaaliset kontekstit. Nuoret työttömät aktivointitoimenpiteissä. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 53–78.
- Halme, Kimmo & Viljamaa, Kimmo & Merisalo, Maria (2014) Governing the knowledge economy ecosystem. Teoksessa Kimmo Halme & Ilari Lindy & Kalle A. Piirainen & Vesa Salminen & Justine White (toim.) *Finland as a knowledge economy 2.0. Lessons on policies and governance*. Washington: The World Bank, 77–96.
- Harjula, Samira & Kalalahti, Mira & Varjo, Janne (2021) Ääniä opinto- ja uraohjauksen kansallisella kentällä – ohjauksen kehittämistä koskevien argumenttien analyysi. *Kasvatus* 52 (3), 269–281.
- Haunss, Sebastian (2013) *Conflicts in the knowledge*

- society: the contentious politics of intellectual property*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ikävalko, Elina. 2016. Vaikenemisiä ja vastarintaa: valtasuhteet ja toiminnan mahdollisuudet oppilaitosten tasa-arvosuunnittelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Inda, Jonathan Xavier (2005) Analytics of the modern. An introduction. Teoksessa Jonathan Xavier Inda (toim.) *Anthropologies of modernity. Foucault, governmentality and life politics*. Oxford: Blackwell, 1–20.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssi-analyysin aakkaset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssi-analyysin aakkaset*. Tampere: Vastapaino, 160–200.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (2010) Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta: sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2011) Tracing children's politics. *Political Geography* 30 (2), 99–109.
- Karjalainen, Vappu (2013) Työttömän palvelujärjestelmän aktivoituminen. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikka Suomessa*. Helsinki: Terveuden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kinnari, Heikki (2020) *Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä: Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja Unescon politiikasta*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985) *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lampi, Emilia & Vähäsantanen, Katja & Rantanen, Johanna (2019) Uraohjaajien osaaminen ja haasteet työelämän murroksessa. *Aikuiskasvatus* 39 (3), 208–220.
- Mäkinen, Sanna (2015) Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymässä ja suunnanotoissa. Teoksessa Päivi Annika Kauppila & Jussi Silvonon & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology, Nro 11. Joensuu: University of Eastern Finland, 103–127.
- Mäkinen, Sanna & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2017) Guidance centers as sites for construction of agency among young people on the educational margins. Teoksessa Valérie Cohen-Scali & Jerome Rossier & Laura Nota (toim.) *New perspectives on career counseling and guidance in Europe: Building careers in changing and diverse societies*. Cham: Springer, 167–185.
- OECD (2004) *Career Guidance and Public Policy: Bridging the Gap*. The Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OKM (2011) *Elinikäisen ohjauksen kehittämisen strategiset tavoitteet*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:5. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- OPH (2014) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
- OPH (2019) *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Opetushallitus.
- OPH (2021) Opinto-ohjaus ammatillisessa koulutuksessa. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/opinto-ohjaus-ammattillisessa-koulutuksessa> (Viitattu 3.11.2021.)
- Parker, Ian (1992) *Discourse dynamics. Critical analysis for social and individual psychology*. London: Routledge.
- Pyöriä, Pasi (2005) Työelämän muutos tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Tommi Inkinen & Antti Kasvio & Hanna Liikala (toim.) *Tietoyhteiskunta: myytit ja todellisuus*. Tampere: Tampere University Press, 155–172.
- Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna (2013) *Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rambla, Xavier & Kovacheva, Siyka & Parreira do Amaral, Marcelo (2019) Introduction: Between knowledge and economy: lifelong learning policies for young adults in Europe. Teoksessa Marcelo Parreira do Amaral & Siyka Kovacheva & Xavier Rambla (toim.) *Lifelong learning policies for young adults in Europe*. Bristol: Policy Press, 3–20.
- Romito, Marco (2017) Governing through guidance: an analysis of educational guidance practices in an Italian lower secondary school. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 40 (6), 773–788.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sharf, Richard S. (2010) *Applying career development theory to counseling*. Belmont: Brooks/Cole.
- Simmons, Robinson & Thompson, Ron & Russell, Lisa (2014) *Education, Work and Social Change: Young People and Marginalization in Post-Industrial Britain*. New York: Palgrave Macmillan.

- Stehr, Nico (1994) *Knowledge societies*. London: Sage.
- Sultana, Ronald G. (2018) Precarity, austerity and the social contract in a liquid world: career guidance mediating the citizen and the state. Teoksessa Tristram Hooley & Ronald G. Sultana & Rie Thomsen (toim.) *Career Guidance for Social Justice: Contesting Neoliberalism*. New York & London: Routledge, 63–76.
- TEM (2020) *AmmatINVALINTA- ja uraohjauksesta onnistumisiin. Elinikäisen ohjauksen kehittämistutkimuksen loppuraportti*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:15. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Toinen, uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, Jukka (2001) The concept of subject position in empirical social research. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 31 (3), 313–329.
- Uusikangas, Silja & Hiilamo, Heikki (2020) Nuorten aikuisten aktivointi, sanktiot ja poiskäännyttäminen TE-palveluissa. Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja Tulkittu Ohjaamo: nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 226. 120–145.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa Päivi Annika Kauppila & Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology, Nro 11. Joensuu: University of Eastern Finland, 39–56.
- Varjo, Janne & Kalalahti, Mira & Silvonen, Jussi (2020) Mihin oppilaita ohjataan? – Opinto-ohjauksen rationaliteetit peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa. *Kasvatus & Aika* 14 (4), 4–20.
- Åkerblad, Leena (2015) Hämmennystä ja reittivalinnan vaikeutta - prekaari toimijuus. Teoksessa Päivi Anneli Kauppila & Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology, Nro 11. Joensuu: University of Eastern Finland, 129–144.

Yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon ammattilaisten kuvaamana

Laura Bagans, Eveliina Heino & Marja Katisko

Tässä artikkelissa tarkastellaan yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa työskentelevien ammattilaisten kuvaamana. Tutkimusaineisto koostuu kuudesta vuonna 2020 kerätystä maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisen teemahaastattelusta. Analyysimenetelmänä on käytetty temaattista analyysiä. Tutkimustulosten perusteella ammattilaiset puhuvat arjen kansalaisuuden rakentumisesta kolmen eri teeman kautta, joita ovat *luottamus, autonomia ja yhteiskunnan rakenteet*. Luottamuksen merkityksestä puhuessaan ammattilaiset nostavat esiin oman roolinsa nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen tukena. Lisäksi ammattilaiset korostavat nuorten autonomiaa, jota heidän kuvauksissaan tukevat muun muassa nuorten solmimat sosiaaliset suhteet, yhteiskuntaa ja sosiaali- ja terveyspalveluita koskeva tieto sekä kokemukset itsenäisestä toimimisesta. Yhteiskunnan rakenteet näyttäytyvät ammattilaisten puheessa luovan pääosin rajoitteita nuorten arjen kansalaisuuden rakentumiselle. Vuonna 2020 voimaan astunutta lakimuutosta, jonka mukaan yksin tulleet nuoret voivat kuulua kotouttamispalveluiden ja jälkihuollon piiriin 25-vuotiaiksi asti, kuvataan päinvastoin nuoria monella tavalla tukevaksi muutokseksi.

Asiasanat: yksin maahan tulleet nuoret, arjen kansalaisuus, maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto

Tässä tutkimuksessa lähestymme kansalaisuutta ja sen rakentumista erään suuren suomalaisen kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon kontekstissa. Aineisto koostuu seläisten kuuden ammattilaisen haastattelusta, jotka kohtaavat työssään yksin maahan tulleita nuoria. Tutkimuksen fokus on jälkihuollon sosiaalipalveluiden arjen kansalaisuutta kehystävissä käytänteissä sekä siinä, miten nuorten arjen kansalaisuus niissä käytänteissä rakentuu. Arjen kansalaisuuden tarkastelussa kiinnostus kohdistuu arjessa tapahtuvaan toimintaan, ja siinä korostuu kansalaisuuden konstruktiivinen ja paikallinen luonne. Tällöin valmista kansalaisuuden kategoriaa ei oteta tutkimuksen lähtökohdaksi, vaan tarkastellaan kansalaisuuden rakentumista. (Heino 2018.)

Yksin maahan tulleet lapset ja nuoret ovat osa maailmanlaajuisia pakkomuuttoliikettä. He pakenevat Eurooppaan useista syistä. Lähtömaassa he ovat joutuneet usein kokemaan ihmisoikeusloukkauksia, aseellisia selkkauksia, köyhyyttä, vainoa, väkivaltaa, omaisten kuolemaa tai hyväksikäyttöä. (Martiskainen 2009, 46; Björklund 2014, 37; Thomas ym. 2018, 218.) Myös pakomatkat sisältävät fyysisesti ja psyykkisesti kuormittavia kokemuksia (Mustonen & Alanko 2011, 12–13). Lisäksi yksin maahan tulleet lapset ja nuoret ovat haavoittuvassa asemassa myös kohde- maassa, sillä he käyvät läpi ennakoimatonta turvapaikanhakuprosessia ja saattavat kokea syrjintää taustansa vuoksi (Björklund 2014; Hart 2014). Vaikka nuoret ovat monelta osin haavoittuvia, on heillä usein myös resursseja ja keinoja selviytyä vaikeista tilanteista ja muutoksista (Kohli 2007, 46; Hiitola 2019, 166; Kuusisto-Arponen 2016a, 2–3; Thomas ym. 2018, 221).

Merja Anis ja Riti Esberg (2018) ovat selvittäneet kirjallisuuskatsauksen avulla laadullisin menetelmin toteutettuja tutkimuk-

sia yksin maahan tulleiden lasten ja nuorten kokemuksista ja selviytymisstrategioista erilaisissa yhteisöissä ja palveluissa Belgiassa, Irlannissa, Isossa-Britanniassa, Ruotsissa ja Suomessa. Katsauksen perusteella yksin maahan tulleilla lapsilla on monia erilaisia selviytymiskeinoja muuton jälkeen, kuten hyvät suhteet ohjaajiin ja muihin sosiaalialan työntekijöihin sekä ystäviin, etenkin muihin yksin tulleisiin ja samaa kieltä puhuviin lapsiin. Lisäksi turvallisten ja pysyvien asumisratkaisujen, arjen rutiinien sekä harrastus- ja toimintamahdollisuuksien esitetään tukevan lasten hyvinvointia ja toimijuutta muuten epävarmassa elämäntilanteessa.

Vuonna 2015 Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa (Sisäministeriö 2017). Heistä 3 024 oli alaikäisiä turvapaikanhakijoita ilman huoltajaa (Maahanmuuttovirasto 2016). Jo vuonna 2016 Euroopan unioni kiristi ulko- rajavalvontaansa ja maahanmuuttopolitiikkaansa, minkä vuoksi turvapaikanhakijoiden määrä väheni huomattavasti (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018a, 3). Keväällä 2020 turvapaikanhakijoiden määrä väheni entisestään Covid-19-pandemian seurauksena voimaan tulleiden rajaliikenteen rajoitusten vuoksi (Maahanmuuttovirasto 2020).

Turvapaikkahakemusten määrän laskusta huolimatta lapsia on vastaanotettu Suomeen, vaikkakin aiempaa pienempiä määriä. Valtioneuvosto vahvisti 27.2.2020 tekemällään päätöksellä 175:n haavoittuvassa asemassa olevan turvapaikanhakijan vastaanottamisesta. Tuolloin Suomeen haettiin Välimeren maista ensisijaisesti ilman huoltajaa olevia lapsia sekä yksinhuoltajaperheitä. (Valtioneuvosto 2020.) Eniten alaikäisiä turvapaikanhakijoita ilman huoltajaa on saapunut pääasiallisesti Afganistanista, Irakista, Somaliasta, Syyriasta ja Iranista (Kuusisto & Korjonen-Kuusipuro 2018a, 3), ja suurin osa heistä on iältään 15–17-vuotiaita (Kuusisto-Arponen 2016b, 397; 2016b, 89).

Kunnat järjestävät Suomeen yksin tulleille nuorille palveluita eri tavoin. Esimerkiksi osassa kuntia palvelut järjestetään kotoutumispalveluissa ja osassa aikuissosiaalityössä. Useimmiten täysi-ikäistyminen tarkoittaa nuorille heikompia oikeuksia ja enemmän vastuuta. Monella nuorella on lyhyt oleskelulupa yksilöllisen inhimillisen syyn perusteella, joka on ajoitettu päättymään 18-vuotissyntymäpäivän tienoille. Jatko-oleskeluluvan hakeminen ja odottaminen on nuorille psyykkisesti raskasta (esim. Björklund 2015, 54).

Martiskaisen ja Toivosen (2019) lisäksi myös esimerkiksi Schubert (2007, 184) kuvaa epävarmuuden oleskeluluvan pysyvyydestä vaikeuttavan sopeutumista uuteen asuinmaahan. Aikuissosiaalityön piiriin oli siirtymässä vuonna 2020 entistä enemmän maahanmuuttajapalveluiden jälkihuoltonuoria. Uusi 15.7.2020 voimaan astunut lakimuutos kuitenkin muutti tilannetta niin, että yksin tulleet nuoret voivat kuulua kotouttamispalveluiden ja jälkihuollon piiriin 25-vuotiaiksi asti (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020). Maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon sosiaalityön ammattilaiset tekevät töitä pelkästään yksin tulleiden nuorten kanssa. Muutoksen myötä jälkihuollon ammattilaisten tarkastelu tulee entistä merkittävämmäksi. Lisäksi aiempia tutkimuksia, jotka kohdistuisivat nimenomaan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon ammattilaisten kokemuksiin, on hyvin vähän (ks. Hirschovits-Gerz, Weckroth & Heino 2022).

Käytämme tässä artikkelissa Aniksen ja Esbergin (2018, 190) määritelmään nojaten käsitettä *yksin (maahan) tulleet nuoret*, jolla tarkoitamme alaikäisiä sekä alle 25-vuotiaita nuoria, jotka ovat tulleet Suomeen ilman huoltajaa. Ammattilaisilla tarkoitamme jälkihuollossa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia. Heidän näkökulmansa on kiinnostava, sillä he työskentelevät läheisesti yksin tulleiden nuorten kanssa. Arjen kansa-

laisuus on puolestaan kiinnostava näkökulma, sillä sen avulla voi yhdistää sekä yksilötason että rakenteellisen tason tarkastelun ja tuoda esiin myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä (Lister 2003). Kun katse kohdistuu arkeen, myös kansalaisuutta kehystävät paikalliset kontekstit tulevat näkyväksi, samoin kansalaisuuteen liittyvät neuvottelut ja kamppailut (Lister ym. 2007, 89).

Kansalaisuuden tarkastelu käytäntönä

Kansalaisuuden tarkastelulla virallisena kansallisvaltion myöntämänä statuksena on pitkät perinteet. Klassikoksi nousseessa kansalaisuuden kuvauksessa Thomas Humphrey Marshall (1950) jakaa kansalaisuuden kolmeen eri osa-alueeseen: kansalaisoikeuksiin, poliittisiin oikeuksiin ja sosiaalisiin oikeuksiin. Marshallin teoria on innoittanut myöhempää kansalaisuustutkimusta, ja kansalaisuutta koskevissa tutkimuksissa viitataan kansalaisuuteen kuuluviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin (Lister 1997, 13).

Marshallin teorian muodostumisen jälkeen kansalaisuuden käsite on kehittynyt globalisaation myötä kohti kansallisvaltioiden rajoja ylittävää suuntaa (Ronkainen 2006, 238). Turnerin (2001, 203–207) mukaan ihmisoikeudet, vähemmistöjä koskevat oikeudet, kulttuuriset oikeudet ja ekologiset oikeudet määrittävät uudempaa, erityisesti 2000-luvulla muodostunutta lähestymistapaa kansalaisuuteen (mt.). Globaalissa maailmassa yksilöiden jäsenyys ei rajoitu ainoastaan paikallisiin ja kansallisiin konteksteihin (Hanerz 2003, 228), ja ylijärjaisuus määrittelee pakolaistaustaisten, kaksoiskansalaisten ja muiden ylijärjaisesti elävien henkilöiden arkea (esim. Harinen 2000, 155). Myöskään kansallinen identiteetti tietyn kansan jäsenenä ei enää sido yksilöä samalla tavalla maantie-

teelliseen alueeseen kuin aiemmin (Nivala 2006, 45).

Kansalaisuuden määrittely statuksena onkin kuvattu kapeaksi näkökulmaksi, sillä se ei tuo esiin ylijärjaisuutta eikä kansalaisuuden kokemusta ja rakentumista jokapäiväisessä elämässä. Yhtäältä virallisesta kansalaisuusstatuksesta huolimatta ihminen voi kokea ulkopuolisuutta suhteessa yhteisön jäsenyyteen erityisesti, jos tämä jäsenyys käsitetään ensisijaisesti etnisyydeksi (Pappi 2019, 267; Harinen 2003, 10; Lepola 2000, 385). Toisaalta myös ilman virallista kansalaisuutta voi olla osallisena suomalaisessa yhteiskunnassa. Esimerkiksi Suomessa pysyvä oleskelulupa määrittää sosiaalisia oikeuksia ja oikeutta sosiaaliturvaan, ei muodollinen kansalaisuus (Laki asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta 1573/1993).

Kansalaisuus-käsitteen keskiössä on selkeä ydin: siinä on kyse kuulumisesta johonkin yhteisöön sekä osallisuudesta sen toimintaan (Harinen & Ronkainen 2003, 338; Katisko 2011, 11; Nivala 2006, 26). Kansalaisuutta onkin juridisen statuksen lisäksi tarkasteltu prosessina, joka muodostuu arkisissa käytänteissä sekä suhteessa yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin (esim. Lister 2003, 42). Tällöin kansalaisuutta on lähestytty *kansalaistumisena*, jolloin kohteena ovat olleet paikallistasolla tapahtuvat maahanmuuttajien ja hyvinvointivaltiollisten käytäntöjen kohtaamiset (Norberg & Wrede 2015), sekä *kansalaisuuden tapahtumina*, jolloin katse on arkisissa teossa ja käytännöissä, jotka vaikuttavat maahanmuuttajien oikeuksien toteutumiseen ja kuulumisen tunteen muodostumiseen (Hiitola & Vuori 2018, 328).

Kun kansalaisuutta lähestytään edellä kuvatusti prosessina, sen konstruktiivinen luonne tulee näkyväksi, sillä se rakentuu arkisissa suhteissa toisiin ihmisiin ja erilaisissa institutionaalisissa sekä epävirallisissa yhteyksissä. Kansalaisuuden eri elementtejä ovat

oikeudet ja velvollisuudet sekä osallisuus ja kuuluminen. Arjessa kansalaisuus toteutuu neuvotteluna näistä elementeistä. (Lister ym. 2007, 168; Vuori 2012, 235–236.)

Tässä tutkimuksessa käytämme käsitettä *arjen kansalaisuus* Listerin (1997) tavoin ja paikannamme tutkimuksemme konstruktiivisen kansalaisuustutkimuksen kentälle. Arjen kansalaisuudessa tärkeä huomio on siinä, että se koskee myös subjekteja, joilla ei ole virallista kansalaisen statusta (Hiitola & Vuori 2018, 327–329). Siinä missä poliittista kansalaisuutta, oleskelulupaa tai työpaikkaa voi hakea ja saada, arjen kansalaisuus ei ole koskaan niin sanotusti valmis, eikä sillä ole selkeää alku- eikä loppupistettä (Vuori 2012, 235–236). Arjen kansalaisuuden tarkastelu eroaa esimerkiksi kotoutumisen tarkastelusta siinä, että kotoutumisen tarkastelussa ollaan yleensä kiinnostuneita siitä, täyttävätkö maahanmuuttajat ennalta määritellyt kriteerit. Näitä kriteereitä ovat esimerkiksi suomen kielen oppiminen ja työllistyminen, jolloin keskiössä ovat ensisijaisesti hallinnolliset intressit. Arjen kansalaisuuden tarkastelussa huomio on yksilöiden arjessa sekä arkea kehystävissä rakenteissa. (Heino 2018a.)

Suomessa on sovellettu arjen kansalaisuuden käsitettä tarkasteltaessa maahanmuuttajataustaisten lapsiperheiden vanhempien arjen kansalaisuuden rakentumista (Heino 2018; Heino & Lillrank 2018). Näissä tutkimuksissa huomio on ollut vanhempien ja peruspalveluiden kohtaamisessa, suhteissa valtaväestöön sekä yhteiskunnallisissa diskursseissa ja niissä kulttuurisissa odotuksissa, joita vanhempiin kohdistuu (mt.). Myös Vuoren (2015), Vuoren ja Hiitolan (2018) sekä Turtiaisen, Kokkonen ja Viitalan (2018) tutkimuksissa arjen kansalaisuuden rakentumista on tarkasteltu kotouttamistyön viitekehyksessä. Tällöin huomio on ollut kotouttamistyön käytännöissä, jotka kehystävät oikeuksien, osallisuuden ja kuulumisen toteutumista institutionaalisella tasolla (mt.).

Tässä tutkimuksessa keskitytään ammattilaisten puheeseen yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuudesta. Asiantuntijapuhetta voidaan tulkita toisen puolesta puhumisena sekä valtana määritellä muita (Karlsson 2006, 182). Tutkija voi puolestaan vahvistaa tätä asetelmaa jättämällä nuoret tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa on aina kuitenkin valittava tietty näkökulma, jolloin jotain väistämättä rajautuu ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistui nimenomaan ammattilaisten näkemyksiin, joiden voi katsoa edustavan insitutionaalista näkökulmaa.

Tutkimuksen toteuttaminen

Tutkimusaineisto koostuu kuudesta erään ison kunnan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa työskentelevän ammattilaisen haastattelusta. Ensimmäinen kirjoittaja keräsi aineiston alun perin pro gradu -tutkielmaansa varten (Bagans 2020). Hän haki kunnalta tutkimuslupaa ja sen saatuaan otti yhteyttä maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon johtavaan sosiaalityöntekijään pyytäen tätä välittämään saatekirjeen ja suostumuslomakkeen tiiminsä sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille, jotta nämä pystyivät halutessaan ottamaan tutkijaan yhteyttä. Tämän jälkeen tutkijaan otti yhteyttä kuusi ammattilaista, joista kolme työskenteli sosiaaliohjaajana ja kolme sosiaalityöntekijänä. Tutkimuksen rajoituksena voidaan pitää aineiston pienuutta, mutta tavoitteenamme on ollut ymmärtää tutkittavaa ilmiötä, ei niinkään yleistää tutkimuksen tuloksia. Lisäksi suhteutamme tutkimuksemme tulokset aiempiin arjen kansalaisuutta koskeviin tutkimuksiin.

Puolistrukturoidut haastattelut etenivät haastattelijan etukäteen valitsemien teemojen avulla, joiden kautta arjen kansalaisuutta lähestyttiin monitasoisesti. Teemat olivat:

yksin tulleiden lasten ja nuorten arki ja tuen tarpeet, ammattilaisten työkäytännöt sekä nuorten arkea kehystävät rakenteet. Haastattelut toteutettiin keväällä 2020 Covid-19-pandemiaa seuranneiden poikkeusolojen aikana, jolloin kasvokkaiset tapaamiset olivat rajoitettuja. Näin ollen haastattelut pidettiin videopuheluna Skype for Business -sovelluksen välityksellä, ja ne nauhoitettiin ja litteroitiin. Lyhin haastattelu oli kestoaltaan 60 minuuttia ja pisin 80 minuuttia. Litteroitua aineistoa oli yhteensä 86 sivua. Haastateltavat nimettiin litterointivaiheessa tunnisteilla H1, H2 ja niin edelleen heidän anonyymiteettinsä suojelemiseksi.

Tässä artikkelissa olemme kiinnostuneita siitä, miten yksin tulleiden nuorten arjen kansalaisuus rakentuu jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisten kertomuksissa. Aineiston analyysi toteutettiin temaattisen analyysin keinoin (Braun & Clarke 2006). Konstruktivisen kansalaisuustutkimuksen lähtökohtana on se, että valmista kansalaisuuden kategoriaa ei oteta tutkimuksen lähtökohdaksi, vaan tarkastellaan kansalaisuuden rakentumista kussakin kontekstissa (Heino 2018). Tämän lähtökohdan vuoksi lähdimme toteuttamaan analyysiä aineistolähtöisesti.

Ensimmäisessä vaiheessa erittelimme eri teemoja sen mukaan, mitä haastateltavat puhuivat asiakkaiden arjen kansalaisuuden rakentumisesta. Analyysimme mukaan luottamus, nuorten autonomia ja rakenteet nousivat haastatteluissa usein toistuviksi teemoiksi. Seuraavassa vaiheessa kiinnitimme huomiota eri teemoja erottaviin piirteisiin. Viimeisessä vaiheessa tarkastelimme kunkin teeman erityispiirteitä. Tällöin luottamuksen teeman kautta korostui ammattilaisten rooli nuorten arjen kansalaisuuden tukena. Nuorten autonomia -teeman alla puheen keskiössä oli puolestaan nuorten oma toimijuus, kun taas viimeisen eli rakenteita koskevan teeman alla huomio oli nuorten arjen kansalaisuuden

rakentumista kehystävissä instituutioissa. Seuraavaksi esittelemme tarkemmin tutkimustuloksiamme ja käytämme aineisto-otteita havainnollistaaksemme tulkintojamme.

Luottamus – ammattilaisten rooli nuorten kansalaisuuden rakentumisen tukena

Haastatellut maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollon ammattilaiset puhuvat omasta roolista nuorten kansalaisuuden rakentumisen tukena luottamuksen näkökulmasta. Luottamusta lähestytään odotuksena siitä, että toinen osapuoli tulee kohtelemaan luottajaa hyväntahtoisesti (myös Heino & Lillrank 2020). Kaikissa haastatteluissa tulee esille, kuinka hyvä luottamussuhde työntekijään edesauttaa nuorten kiinnittymistä jälkihuollon palveluihin ja sitä kautta suomalaiseen yhteiskuntaan, sillä työntekijät ohjaavat nuoria monissa sekä virallisissa että käytännön asioissa. Luottamussuhteen merkitystä maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kanssa on korostettu myös aiemmissa tutkimuksissa, sillä julkisten palveluiden työntekijät toimivat niin sanottuina palveluiden portinvartijoina (Heino 2016; Turtiainen 2009).

Tässä tutkimuksessa luottamussuhdetta ja sen merkitystä eritellään yksityiskohtaisesti. Haastateltavat esittävät, että luottamussuhteeseen panostaminen on tärkeää erityisesti jälkihuollon asiakkuuden alkuvaiheessa. Kun nuoret oppivat luottamaan työntekijöihin, pystyvät ammattilaiset tukemaan heitä paremmin, mikä puolestaan vahvistaa työntekijöiden mukaan nuorten omaa toimijuutta.

H1: Kun luo pidempiaikaista asiakassuhdetta, joka todennäköisesti kestää kolme vuotta, nii siinä alkuvaiheessa ehkä vähän yliohjaakin, ja kuuntelee tai yrittän ainakin toimii näin, et sais semmost luottamusta. Koska mä oon huomannu, et jos semmonen luottamus löytyy ja syntyy, niin sen jälkeen se työskentely on paljon helpompaa, siihen alkuun ehkä yrittää satsata, se ei mun mielestä mitään erityistä tälle kohderyhmälle, vaan yleensäki asiakastyössä.

Luottamussuhteen rakentaminen vie haastateltavien mukaan aina aikaa, eli siihen tarvitaan useita tapaamisia ja niin sanotusti tilan antamista nuorille olla oma itsensä. Työntekijöiden puheessa korostuvat nuorten aiemmin katkenneet ihmissuhteet, koetut epäoikeudenmukaisuudet ja pettymykset sekä kohtaamattomuus viranomaisten taholta lähtömaassa, jotka kaikki heijastuvat luottamuksen rakentamiseen myös viranomaisiin Suomessa.

H5: Tietysti kun tulee uusi asiakas, jotenki yrittää luoda sitä luottamuksellista suhdetta ja, pikkuhiljaa syventää niitä asioita, mistä keskustellaan. Ja tavaltaan se vaatii ehkä aika paljon aikaa, että nuoret alkaa luottamaan siihen uuteen työntekijään. Mutta myöskin se, että yrittää kuitenkin pitää tapaamiset semmoisena, että nuoren on kiva tulla ja voidaan vähän vitsailla ja pitää mukavana ne tapaamiset, toisaalta sitten, että voidaan myöskin keskustella sit vakavista asioista ja. Ja sitten olisi riittävästi aikaa, jos aletaan puhumaan jostakin vaikeammasta asiasta, että ehditään käydä se siinä läpi, et se ei jäis niinku kesken.

Luottamuksen rakentumista edesauttavat jälkihuollon työntekijöiden mukaan arkinen tekeminen ja nuorten tukeminen käytännön asioissa. Työntekijöiden puheessa korostuukin näkemys siitä, että arjen kansalaisuuden rakentuminen koostuu pienistä arkipäivän teosta, kuten erilaisten käytäntöjen opettelusta, jotka voidaan tulkita Hiitolan ja Vuoren (2018) kuvaamiksi kansalaisuuden tapahtumiksi ja joissa työntekijällä on keskeinen ohjauksellinen rooli.

Luottamusta rakennetaan asiakaskohtaisissa konkreettisissä tavoin. Haastateltavat kertovat esimerkiksi, että he eivät aina tapaamisen aikana kirjaa asiakaskertomusta, vaan keskittyvät nuoren kanssa keskusteluun. Mikäli kirjauksia tehdään asiakastapaamisilla, ammattilaiset arvioivat tarpeelliseksi selittää nuorille niiden tarkoitusta. Myös sovituista asioista kiinni pitäminen sekä päätösten perustelevminen vahvistavat heidän mukaansa nuorten

luottamusta sekä työntekijään että instituutioiden toiminnan oikeudenmukaisuuteen.

Yksi työntekijä kuvaa viesteihin ja puhe-
luihin viipymättä vastaamisen olevan keino
rakentaa luottamusta nuoreen. Pikainen rea-
gointi nuoren tarpeisiin saattaa työntekijän
mukaan jatkossa madaltaa nuoren kynnystä
ottaa yhteyttä työntekijään. Kun nuori tietää
saavansa vastauksen, hän alkaa luottamaan
työntekijään. Näin ollen palveluiden ennu-
settavuuden voidaan tulkita olevan merkittävä
tekijä luottamussuhteen rakentumisessa.

H5: Varmasti se, että, et jos lupaa tehdä jotain,
niin sitten sen muistaa tehdä ja tekee oman osuu-
den, et mitä on sovittuna. Jos jotain sitten ei pysty
tekemään jostain syystä tai ei pysty myöntämään
johonkin jotain rahaa, niin tavallaan sitten selittää
ne perusteet, että miksi. Ja myös että puhuu salas-
sapitovelvollisuudesta...

Luottamuksen rakentumista voi haastaa
työntekijöiden vaihtuvuus ja se, että uuden
työntekijän kanssa nuori joutuu aloitta-
maan luottamussuhteen rakentamisen aina
alusta. Useampi haastateltava tuo esille, että
jälkihuollon loppuvaiheessa nuoret kokevat
voivansa avautua asioistaan eri tavoin kuin
asiakkuuden alussa. Sen vuoksi ammattilaiset
kuvaavat kielteiseksi sen, että juuri kun luot-
tamus on saavutettu, asiakkuus jälkihuollossa
päättyy ja siirtyy aikuissosiaalityöhön.

H3: On ikävää, että ne työntekijät vaihtuvat suht
paljon, et kun näillä nuorilla ei ole niitä turvallisia
aikuisia hirveesti, niin olisi hienoa, jos se oma tur-
vallinen, tuttu työntekijä pystyisi pidemmän ajan
olemaan saman nuoren kanssa. Monilla nuorilla
esimerkiksi ohjaaja, joka on kuitenkin ehkä lähin
työntekijä, vaihtuu useamman kerran, sitten on vai-
kea taas ruveta luottaa siihen uuteen ohjaajaan ja...

H5: Kun se luottamuksen rakentaminenkin vie ai-
kaa, nuori ei sitten siinä alkuvaiheessa kerro kaikkia
asioita, nii ehkä tulee vasta siinä loppuvaiheilla esiin.
Sitten se jää vähän, vähän ehkä kesken.

Haastateltavien mukaan luottamuksen raken-
tumiseen vaikuttavat myös nuorten aiemmat
viranomaiskohtaukset. Ne nuoret, joilla on
myönteisiä kokemuksia, suhtautuvat työnteki-
joihin avoimesti ja ottavat palveluita hyvin
vastaan. Heidän mukaansa nuoret ovat asu-
neet yleensä alaikäisinä perheryhmäkodeissa ja
ovat siten tottuneet tekemään ohjaajien kanssa
yhteistyötä. Se helpottaa myös jälkihuollon
työskentelyä.

H2: Kyllä mä koen, et nuoret aika avoimin mielin
siirtyy meille. Ja kiinnittyy aika hyvin. Et ehkä se
sit kertoo siitä, että niillä on syntynyt semmonen
luottamus sosiaalialan ihmisiä kohtaan, et heit on
kohdattu hyvin, koska aika harva mitenkää super
negatiivisesti ainakaan on asennoitunut.

Yksin tulleiden nuorten tulee rakentaa luotta-
mussuhdetta työntekijöiden lisäksi myös yhti-
teiskuntaan. Luottamus yhteiskuntaa kohtaan
syntyy puolestaan arjen ennakoitavuuden
myötä, jota lyhyet oleskeluluvat rikkovat.
Mikäli yhteiskuntaan ei voi luottaa, heikentää
se työntekijöiden mukaan myös kiinnittymistä
esimerkiksi jälkihuollon palveluihin, sillä
nuori jää eräänlaiseen välitilaan odottaessaan
oleskeluluvan jatkoa. Tällöin nuorelle ei ole
selvää, onko hänellä oikeutta jäädä Suomeen,
mutta samaan aikaan häneen kohdistuu
velvollisuuksia Suomeen kiinnittymisestä
esimerkiksi suomen kielen oppimisen ja
muun opiskelun muodossa. Nuorella ei kui-
tenkaan välttämättä ole opiskeluun voimia
tulevaisuuden ennakoimattomuuden aiheut-
taman stressin vuoksi. Tällaisessa tilanteessa
nuorella ei ole mahdollisuutta neuvotella ja
rakentaa arjen kansalaisuuttaan (Lister ym.
2007), vaan hän joutuu ikään kuin subjektin
asemaan odottamaan hallinnollista päätöstä.

H1: Ku mä nään sen yksilönä, mun mielestä se on
tuhosaa sen luottamuksen rakentamisen suomalai-
seen yhteiskuntaan kannalta se, et ne on ollu lyhyitä
ne oleskeluluvat, et sillon ei oo sitä kiinnittymistä,
et okei mä asun täällä.

Haastateltavat esittävät, että luottamussuhteen rakentamista edesauttaa se, että jälkihuollon ikärajaa nostetaan 25 vuoteen, jotta yksin tulleet nuoret saavat riittävästi aikaa luottamuksen rakentumiseen ja työntekijällä on mahdollisuus ohjata nuorta pidempään arjen asioissa sekä tukea tätä opinnoissa. Haastateltavat esittävätkin arjen kansalaisuuden pitkäksi, vaativaksi ja herkäksi prosessiksi, johon yksin tulleet nuoret tarvitsevat vahvaa tukea.

Autonomia – nuorten oman toimijuuden vahvistaminen

Kansalaisuus on valtion ja yksilön välinen suhde, jossa yksilöllä on velvollisuuksien lisäksi myös vapaus toimia itsenäisesti. Kansalaisuuteen kuuluukin sekä osallisuus yhteiskunnan toimintaan että nuorten kohdalla holhouksesta irrottautuminen eli itsenäinen toiminta. (Harinen 2000, 27–34.) Tämä kaksijakoinen pyrkimys tulee esille niin aiemmissa tutkimuksissa (Heino 2018, 2021) kuin myös tässä tutkimuksessa. Jälkihuollon ammattilaiset kuvaavat sitä, kuinka nuorten on tärkeää oppia ottamaan vastuuta itsestään ja toimimaan arjessa itsenäisesti ilman viranomaisen apua. Määrittelemme itsenäisen toiminnan Listerin (1997, 16) tavoin autonomiaksi, joka on sosiaalinen oikeus määritellä elämänsä olosuhteet, tavoitteet sekä keinot tavoitteiden saavuttamiseksi.

Haastateltavat kertovat toivovansa, että nuoret pystyisivät rakentamaan Suomessa uusia sosiaalisia verkostoja, kouluttautumaan ja työllistymään sekä löytämään paikkansa yhteiskunnassa niin, että he kokisivat kuulumisen tunnetta. Haastateltavat pohtivat sitä, että nuorten kotoutumista voidaan määritellä useasta näkökulmasta: on eri asia kuvata nuorten uuteen asuinmaahan asettumista yhteiskunnan vaatimusten valossa kuin heidän

omasta näkökulmastaan sekä työntekijöiden käsityksen mukaisesti.

H6: Mä en oikein tiedä, et kenen kannalta sitä kotoutumista katsoo. Että onko se kotoutuminen yhteiskunnallisista lähtökohdista se, mitä katotaan, että just osaa kielen ja käy koulua ja on kiinnostunut johonki yhteiskuntaa hyödyttävään toimintaan...

Haastateltavat kertovat olevansa tietoisia yhteiskunnan vaatimuksista ja nuorten velvollisuuksista sekä pyrkivänsä ohjaamaan nuoria monin tavoin kohti sellaista arkea ja elämää, jossa he tekisivät itsestään tarpeettomia nuorten elämässä. Tukeminen ja kannustaminen ovat haastatteluissa esille tulleita keinoja edesauttaa nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista samanaikaisesti usealla tasolla. Haastateltavien mukaan kannustamisen avulla edistetään ensinnäkin nuorten konkreettista toimintaa ja asioiden itsenäistä hoitamista eli kansalaisuuden tapahtumia (Hiitola & Vuori 2018). Toiseksi jatkuvalla kannustamisella vahvistetaan nuorten kuulumisen tunnetta (myös Lister 1997) siten, että he kokevat olevansa kykeneviä toimimaan itsenäisesti suomalaisessa yhteiskunnassa.

Edellä mainittujen lisäksi jälkihuollon ammattilaiset edesauttavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista antamalla heille oikeuksia, toimintatapoja ja palveluita koskevaa tietoa. Haastateltavat esittävät tiedon tarjoamisen velvollisuutenaan, sillä kuten kotoutumislaissa määritellään, on ohjaus ja neuvonta kotoutumista edistävästä toimenpiteistä, palveluista sekä työelämästä kunnan viranomaisten vastuulla (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Myös Vuoren (2015, 398) ja Heinin (2018) mukaan tiedon jakaminen ja ohjaus ovat arjen kansalaisuuden rakentumisen keskiössä. Tässä tutkimuksessa käy ilmi, että jälkihuollon työntekijöiden tarkoitus on tiedon jakamisen avulla vahvistaa nuorten autonomiaa niin, että nuoret kyke-

nisivät tekemään informoituja ja punnittuja arjen valintoja esimerkiksi palveluiden hakemisen tai opiskelun suhteen.

H1: Kyl mä koen vastuuta, mulla on vastuu kertoo niistä oikeuksista, et mitä heillä on tässä yhteiskunnassa, mä en oikein osaa sanoa, et minkälaiset tiedot heillä on peruspalveluista, mutta kyllä mä koen vastuuks kertoo, että jos heillä esimerkiksi ois oikeus johonki tukeen, niin mä sit kerron, et sul ois oikeus tällaseen. Et mä en oleta, et se nuori itse itsenäisesti ymmärtäis, et sillä on siihen oikeus. Mut jonkun verranhan niillä on niinku omia verkostoja, et he niinku vertaisten kanssa vaihtaa mielipiteitä tai ajatuksia ja kokemuksia, et sit he sanoo mulle vaikka, et okei, että mun kaveri saa tätä, et voiks mäki saada.

Haastateltavien mukaan pelkästään tiedon antaminen nuorille heidän oikeuksistaan ei riitä, vaan kyky itsenäiseen asioiden hoitamiseen vahvistuu usein vasta toiminnan ja oman kokemuksen kautta. Muun muassa eri palveluiden käyttö opitaan vasta, kun palveluille on tarvetta. Ammatillaiset esittävät, että nuoret toimivat joskus välttämättä ymmärtämättä toiminnan tarkoitusta. Esimerkiksi he tiedostavat TE-toimiston tapaamisiin osallistumisen olevan tärkeää, mutta syy toimistolla asioimisen tärkeydelle saattaa olla heille epäselvä.

H6: Moni vielä jännittää asiointia erilaisten viranomaisten kanssa, eikä ihan täysin ymmärrä, miksi he tarvitsevat niitä viranomaispalveluita. Esimerkiksi TE-toimisto nähdään usein vaan sellasena niinkun, kotosuunnitelman laatijana, käyttäjänä. Jotenki raportin tarkastajana, et he ei ymmärrä sitä yhtälöä, että miksi he on TE-toimiston asiakkaita, miksi he saa kotoutumisen tukea ja työmarkkinaa tukee opintoihin.

Yhteiskunnan toiminnan selittämisen ja tiedon antamisen lisäksi yksi tärkeimmistä keinoista tukea nuorten autonomiaa on vastuuttaminen. Ammatillaiset kertovat pyytäneensä nuoria hoitamaan itsenäisesti omia asioitaan. Tällöin he tukevat ja ovat läsnä,

mutta pyrkivät siihen, että nuoret hoitavat itsenäisesti myös vaikealta ja epämiellyttävältä tuntuvia asioita. Listerin ja kumppaneiden (2007) mukaan arjen kansalaisuus rakentuu neuvottelusta oikeuksista ja velvollisuuksista. Nämä neuvottelut näkyvät vahvasti haastateltavien puheessa, sillä he kuvaavat sosiaalisten oikeuksien toteutumisen mahdollistuvan velvollisuuksien hoitamisen kautta.

H5: Ja kyllähän nuoretki monesti toivoo, että hoitaisi heidän puolestaan, mutta yleensä sitten sanotaan, että soitetaanko yhdessä ja, et jos sä aloitat puhumaan ja minä sitten autan siinä sinua. Se on se, millä oppii parhaiten, et ku aattelee, että, jälkihuoltoki aika menee aika nopeesti, et siinä vaiheessa, ku jälkihuolto päättyy, niin olis sitte tottunu hoitaa niitä asioita itse.

Lisäksi ammatillaiset kuvaavat nuorten sosiaalisten suhteiden tai niiden puuttumisen vaikuttavan nuorten mahdollisuuksiin toimia autonomisesti, mikä on tullut ilmi myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Anis & Esberg 2018). Yhtäältä ilman perhettä uudessa asuinmaassa olevien nuorten kerrotaan kokevan yksinäisyyden lisäksi huolta lähtömaassa asuvien läheistensä turvallisuuden puolesta. Toisaalta haastatteluissa tuodaan esille myös myönteisiä kokemuksia sosiaalisten verkostojen luomisesta. Useilla jälkihuollon asiakkaista on kummi- tai tukiperhe, joka antaa tukea arjessa. Sen lisäksi ammatillaiset kertovat nuorilla olevan ystäviä, enimmäkseen samasta maasta muuttaneita nuoria. Vaikka ammatillaiset arvelevat, että monikaan nuori ei jaa kavereiden kanssa kaikkein rankimpia kokemuksia, ovat sosiaaliset verkostot ja vertaistuki silti tärkeässä asemassa nuorten arjessa. Ammatillaiset esittävät, että myös ylirajaiset perhe- ja ystävyysuhteet toimivat parhaimmillaan voimavarana ja vahvistavat nuorten toimintakykyä uudessa asuinmaassa.

Paikallisista verkostoista huolimatta ammattilaisten kertomuksissa ei kuitenkaan vä-

lity vahvaa kuvaa nuorten kiinnittymisestä Suomeen. Ammattilasten mukaan nuorten kokemaa irrallisuutta ja epävarmuutta tulevaisuudesta vaikeuttavat heidän suunnitelmallista työtään sekä haastavat heitä kehittämään toimintatapoja vahvistaakseen nuorten toimijuutta nykyhetkessä.

H6: Ehkä yks sellanen, minkä mä oon pistäny merkille aikasemminki on se, että heidän on tosi vaikee miettiä tulevaisuutta. En tiedä puhunko kaikkien suomalaisten puolesta, mutta monesti minusta tuntuu, että suomalaiset niinkun asettaa erilaisia tavoitteita ja sit työskentelee niitä tavoitteita kohti ja on aika sellanen levollinen oletus siitä, et viiden vuoden päästä tilanne on vähintääki hyvä ja puitteet on sellaset, että pystyy havittelemaan unelmia ja tavoittelemaan sitä, mitä haluaa. Niin hirveen moni meidän asiakkaista ei pysty ajattelemaan, et mitä vuoden päästä, ei pysty suunnittelemaan sitä, ei pysty ajattelemaan sitä.

Useat ammattilaiset kertovat psykososiaalisen työn olevan erityisen tärkeää yksin tulleiden nuorten kanssa. He myös toivovat, että sille olisi enemmän aikaa kaikkien käytännön askareiden ohella. Haastatteluissa tuli kuitenkin näkyväksi se, että jälkihuollon kontekstissa psykososiaalinen tuki saattaa usein jäädä toissijaiseksi. Nuorten kiinnittymistä Suomeen avustetaan Kelan etuuksia hakemalla, oleskelulupa- ja passihakemuksia täyttämällä, taloudenhallintaa opettelemalla, opintopolkuja suunnittelemalla ja viranomaistapaamisiin nuoren mukana osallistumalla. Edellä mainitut voidaan tulkita konkreettisiksi kansalaisuuden teoiksi (Hiitola & Vuori 2018) institutionaalisessa kontekstissa, mutta ne eivät haastateltavien mukaan riitä nuorten kuulumisen tunteen lisäämiseksi.

Haastateltavilla oli kuitenkin yksittäisiä tapoja yrittää lisätä sekä nuorten kuulumisen tunnetta että autonomiaa vuorovaikutustilanteissa. Yksi tällainen keino oli nuorten suomen kielen käytön tukeminen. Lisäksi tulkkauksen esitettiin tuovan usein jännitettä

tapaamiseen ja mahdollisesti nostavan nuorten kynnystä kertoa itselleen tärkeistä asioista.

H6: Ja usein siis mä oon antanu heidän ite myös aika pitkälti päättää siitä, et meilhän on nykyään puhelintulkkaukset, että jos tuntuu, että ei keskustelu etene sen kielimuurin takia, nii sit tietysti tulkki käyttöön, mut et myöski usein kysyn, että toivooko tulkkia vielä tapaamisiin ja monet niinkun ehkä, se on ollu tosi huomattavaa, et sit ku tulkki on jääny pois nii he on niinku ehkä jännittäny sitä tulkin läsnäoloa monet aika paljon, et se keskustelu sen tulkin poisjäämisen jälkeen on ollu tosi paljon niinku avoimempaa ja sellasta rennompaa ja helpotuneempaa jopa, et sit ollaan niinkun ekaa kertaa päästy juttelemaan jostain tietyistä asioista vasta sen jälkeen, kun tulkki on jääny pois.

Suomen kielen käyttäminen asiakastapaamisilla esitetään oppimiskokemuksena asiakkaille. Samalla se auttaa työntekijöitä ja nuoria tutustumaan toisiinsa kielellisten kömmähdysten kautta luoden siten rentoutta kohtaamisiin. Haastateltavat kertovat myös käyttävänsä elekieltä ja jonkin verran selkosuomea. Ennen kaikkea vuorovaikutuksen asiakkaiden kanssa nähdään tapahtuvan luonnollisesti, ja siihen ei kiinnitetä jatkuvasti erityistä huomiota. Työntekijät kertovat kuitenkin, että he aina varmistavat sen, että asiakas on ymmärtänyt tapaamisessa käsitellyt asiat, ja vaikeista tai virallisista asioista puhuttaessa he tilaavat tulkin. Osa työntekijöistä kertoo tilaavansa tulkin mukaan tapaamisille, mikäli tietää nuoren kielitaidon olevan heikko, sillä autonominen toiminta edellyttää käsiteltävien asioiden perusteellisen ymmärtämisen.

Yhteiskunnalliset rakenteet – yhteiskunnan instituutiot ja niiden toimintatavat

Oman työnsä ja nuorten arkea kuvaavien teemojen lisäksi ammattilaiset puhuvat ra-

kenteista, jotka kehystävät sekä nuorten arkea että ammattilaisten työtä nuorten parissa. He nostavat esille puutteellisten resurssien vaikutuksen työhönsä ja samalla asiakkaiden asioiden edistämiseen. Vaikka aineiston perusteella nuoret kohdataan pääsääntöisesti yksilöllisesti ja tapaamisaikoja on suhteellisen hyvin saatavilla, kokevat ammattilaiset kuitenkin riittämättömyyttä suhteessa nuorten tarpeisiin. Jälkihuollon palveluissa oli haastattelujen ajankohtana paljon vuonna 2015 Suomeen tulleita nuoria. Kuten yksi haastateltavista pohtii, on niin sanotun pakolaiskriisin aikaan Suomeen tulleiden nuorten kohtaamisessa ja palveluiden kehittämisessä edelleen parannettavaa.

H1: Et tavallaan ne on koko aika niitä käsitellään semmosena laumana. Ei saa yksilökohtasta. Nii siellä on tosi monta, jotka on viel tosi niinku tarvitsevi...

Tärkein ja samalla eniten haasteita nuorten arkeen tuova tekijä on haastateltavien mukaan oleskelulupakäytännöt, joista puhuttiin myös aiemmin esitettyjen teemojen alla. Ammattilaiset kertovat, että erityisesti vuoden 2015 jälkeen myönnetyt lyhyet vuoden oleskeluluvat ovat tuottaneet nuorille henkistä kuormitusta ja haasteita uuteen asuinmaahan kiinnittymiseen. Sen lisäksi myös ammattilaiset ovat kuormittuneet oleskelulupahakemusten täyttämisen ohjaamisesta aiheutuvasta työstä, mikä tarkoittaa myös sitä, että psykososiaaliselle työlle on jäänyt vähemmän aikaa.

Työntekijät kertovat, että jatko-oleskelulupien odottaminen luo nuorille suurta stressiä, joka ilmenee esimerkiksi keskittymisvaikeuksina, univaikeuksina, psykosomaattisina vaivoina, oppimisvaikeuksina sekä itsetuhoisuutena. Vaikka tilanne on työntekijöiden mukaan tällä hetkellä rauhallisempi kuin vuonna 2015, kuvaavat he maahanmuuttoliittista ilmapiiriä ja maahanmuuttoviraston

käytänteitä edelleen haasteellisiksi. Tiukentunut maahanmuuttopolitiikka on johtanut myös perheenyhdistämisen vaikeutumiseen, mikä on iso nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista vaikeuttava tekijä.

H1: ...kiinnittyminen on tosi hankalaa, jos on epävarmaa saako jäädä Suomeen. Sillon energia menee siihen, että pelkää, tuleeko kielteinen päätös. Ja siinä vaiheessa, kun tulee pysyvä oleskelulupa, niin ehkä tulee eri tyyppisiä haasteita, et nyt tää on mun loppuelämän paikka, että se on musta itsestä kiinni. Tai jotenki, et se oikeesti tajuu, et nyt mä asun Suomessa, et ei oo enää sitä uhkaa, nii sit ehkä joutuu kohtaamaan niit traumoja, jotka on ehkä ollu taka-alalla sen takii, ku on vaan miettiny, et saaks tänne jäädä vai ei. Se on ehkä aika tuhoisaa sen kotoutumisen kannalta.

Monet työntekijöistä kertovat kohtaavansa vaikeuksia vastata nuorten psyykkisen tuen tarpeisiin. Työntekijöiden puheissa välittyy arjen vakauttamisen näkökulma siinä, että nuorten arkirutiineja ja päivärutiineja pyritään vahvistamaan. Arjen sujumisen tulkitaan luovan perustan turvallisuuden tunteelle, ja samalla se tukee menneisyyden käsittelyssä ja tulevaisuuden rakentamisessa (myös Turtiainen 2017, 217).

Lisäksi useampi työntekijä toivoisi asiakkaiden saavan erityistä psykososiaalista tukea traumataustansa käsittelyyn. Tuen piiriin ohjaaminen nähdään vaikeana joustamattomien palvelurakenteiden vuoksi. Puutteellisten palveluiden lisäksi asiakkaiden saaminen mukaan olemassa oleviin palveluihin kuvataan haastavana esimerkiksi siitä syystä, että osa nuorista ajattelee psyykkisestä hyvinvoinnista hyvin eri tavalla kuin työntekijät, eivätkä keskustelun avulla toteutettavan psyykkisen tuen hyödyt aina välity heille (myös de Arruda Camara 2022).

H3: psyykkiseen hyvinvointiin, niin he tarvitsisi paljon enemmän, mutta yleensä monet ei halua ottaa sitä tukea vastaan, et vaikka on univaikeuksia

ja koulussa vaikeuksia ja ahdistusta ja masennusta ja näin, niin ne monet ajattelee, että keskusteleminen ei auta. Eikä halua lääkkeitä ottaa. Sitten tuntuu kun näkee, että hän voi huonosti ja haluaisi auttaa, mutta ei ole mitään keinoja auttaa, et ku ne, mitä meillä on tarjota on, et varaa lääkärille ajan ja sitä kautta pääsee vaikka psykologille tai psyk. puolelle keskustelemaan ja siihen lisäksi joku sopiva lääkitys ja, et se auttaa. Mutta jos nuori ei itse halua, niin eihän sitä voi pakottaa.

Keinottomuus ja voimattomuus vastata nuorten tuen tarpeisiin ovat läsnä työntekijöiden kertomuksissa muutoinkin kuin vain mielen-terveyspalveluiden piiriin ohjaamisessa. Esimerkiksi rasismiin ja eriarvoiseen kohteluun puuttuminen koetaan haastavana. Nuoret eivät välttämättä halua puhua työntekijöille rasismista, mikä voi johtaa siihen, että työntekijöillä ei ole siitä tietoa. Näin ollen he eivät voi myöskään puuttua siihen tai tukea nuoria kokemustensa käsittelyssä. Haastateltavat kertovat, että puhetta rasismista on varsin vähän, ja ammattilaiset uskovat nuorten joutuvan rasismiin kohteeksi kertomaansa useammin. Lisäksi he arvelevat, että rasismi on sekä arkipäiväistä että rakenteellista.

H3: Ehkä on eniten ollu just niitä, et kun ne hakee työharjottelupaikkaa, on vaikeaa saada. Ja ne sit itse ainaki ajattelee, et se on sen takia, että on ulkomaalainen. Ja ehkä asunnon saaminen, et sitä oli ehkä enemmän silloin alaikäispuolella perheryhmäkoodissa ja tukiasumisyksiköissä, kun ne etsi sitä ekaa asuntoa ja jos oli yksityiseltä markkinoilta, okei, et maahanmuuttajapalveluiden asiakas, ei, ei sitte. Et tosi ikävää.

Lisäksi ammattilaiset kertovat, että sosiaalista eriytymistä tukevia toimintamalleja löytyy vielä huomattavan paljon, ja he tuovat esille erilaisia käytäntöjä, joissa tehdään erotteluja valtaväestöön kuuluvien ja maahanmuuttajataustaisten nuorten välille, kuten seuraavassa esimerkissä käy ilmi:

H4: ...Olen valitettavasti nyt kuullu sitä, et vielä ammattikoulussakin laitetaan maahanmuuttajia omaan ryhmään ja suomalaiset omaan ryhmään, et se on kyl tosi harmi. Mä oon välillä ollu siis ihan raivoissani tästä, kun mä kuulen nuorilta näitä. Ne kuitenkin ihan peruskoulun päättötodistuksella hakee kouluun, niin miks ne siellä sit erotellaan vielä maahanmuuttajat erikseen.

Rasismien kokemukset vaikeuttavat haastateltavien mukaan kiinnittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan, sillä niiden myötä nuorille syntyy kokemuksia siitä, etteivät he ole tervetulleita Suomeen eivätkä he kuulu osaksi yhteiskuntaa, vaikka he itse tekevät töitä kuulumisen eteen. Näin ollen yhteiskunnan jäsenyys näyttää olevan sidoksissa ensisijaisesti etnisyyteen ja ihonväriin (myös Harinen 2000, 2003). Rasismi on haastateltavien mukaan usein piiloista tai sitä on vaikeaa todistaa ja erottaa esimerkiksi edellä mainitusta oppilaiden niin sanotusti perustellusta jaosta opintojen aikana.

Ylipäätään suomalaisessa yhteiskunnassa arvioidaan olevan paljon epäkohtia, joihin tulisi puuttua. Tällöin nuorten omasta motivaatiosta ja työntekijöiden tuesta huolimatta eteneminen kohti yhteiskunnallista osallisuutta on haastavaa.

H1: Et jos niihin satsataan ja kotoutetaan ne hyvin, et jos tää alku menis hyvin, niin niistä tulis aika helposti yhteiskunnan jäseniä, jotka on niinku tuottavia. Mut et paljonhan täs on viel tekemistä, ku tää rakenne ei toimi, et ne ei niinku oo sujuvia ne reitit sinne työelämään ja veronmaksajiks, vaan, että siin on paljon sellasta estettä, jota pitäis madaltaa.

Haastateltavien kuvauksissa ne nuoret, jotka oppivat nopeasti suomen kieltä ja saavat ystäviä tai muita sosiaalisia kontakteja, näyttävät asettuvan paremmin Suomeen. Työntekijöiden mukaan maahanmuuttajuus mielletään usein negatiiviseksi kategoriaksi, johon kuuluminen vaikuttaa arjessa erilaisiin kohtaamisiin ja arjen kansalaisuuden rakentumiseen. Yhden

haastateltavan tarinassa asiakas ei kokenut, että edes Suomen kansalaisuuden saaminen muuttaisi tilannetta, jossa hän ei kuuluisi enää maahanmuuttajien kategoriaan.

H3: Tulee mieleen yks asiakas, joka just kertoi, et 'Mut se on, vähän niinku, et se on normaalia, et näin se on aina ollut tän viiden vuoden aikana. Et mä tulen aina olemaan maahanmuuttaja, et se ei tule ikinä muuttumaan. Et vaikka mä opin suomen kieltä ja vaikka mä saan vaikka kansalaisuuden, nii mä oon kuitenkin maahanmuuttaja, et se näkyy mussa heti.' Se oli jotenki niin koskettavaa, et oi ei, et... Ja näki sen niinku negatiivisella tavalla, et on huono asia.

Kansalaisuutta on vaikea rakentaa tilanteessa, jossa ympäristö asettaa sille jatkuvia haasteita. Ammattilaisten mukaan maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa on käytössä menetelmiä, joilla nuorten asettumista uuteen yhteiskuntaan voidaan tukea. Toimivat menetelmät vaativat kuitenkin aikaa, jota ammattilaisilla ei ole tarpeeksi. Perinteisten toimistotapaamisten lisäksi kotikäynnit ovat kotouttamistyölle tärkeä väline, mutta haastateltavat kertovat, että heillä ei ole juurikaan aikaa jalkautua nuorten arkeen. Useat ammattilaiset toivovat, että kotikäynteihin olisi enemmän aikaa. He näkevät, että kotona tapahtuvien kohtaamisten kautta he voisivat tutustua nuoriin paremmin ja tukea heitä heidän omassa ympäristössä ja heidän ehdoillaan.

H4: Me ei tällä hetkellä ehitä hirveesti liikkumaan toimistolta, et meidän kaikki tapaamiset on pääasiassa siellä. Tietysti pakolliset TE-toimisto, koulu-palaverit, mutta kotikäynneille esimerkiksi me ei juurikaan ehditä, ellei sit oo joku akuutti tilanne, et pitää mennä. Tai muutenkaan sinne nuoren ympäristöön, et siihen liikkumiseen ei oo ollenkaa aikaa. Se olisi monesti nuoren edun mukasta, että me liikuttas myös hänen luokse, eikä hän aina meidän luokse, koska sit käy myös niin, et ne ei aina tule sitte meidän luokse.

Haastateltavat kuvaavat eri tilanteita, joissa nimenomaan yhteiskunnalliset ja palveluihin sidoksissa olevat rakenteet haastavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista ja jälkihuollon työntekijöiden työtä. Aineiston keruun aikana toukokuussa 2020 ei ollut vielä tietoa siitä, meneekö lakimuutos yksin tulleiden jälkihuollon ikärajan nostamisesta läpi tai milloin laki mahdollisesti tulisi voimaan. Nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen näkökulmasta pidempi kotoutumisaika ja 25-vuotiaaksi jatkuvat jälkihuollon palvelut tulkitaan tarpeelliseksi aiemmissä tutkimuksissa (esim. Lepola 2019; Turtiainen ym. 2018; Hiitola & Vuori 2018). Myös tähän tutkimukseen osallistuneet ammattilaiset kertovat, että pidempiaikainen jälkihuollon tuki edesauttaisi nuoria pärjäämään paremmin itsenäisesti uudessa yhteiskunnassa. He myös arvioivat, että maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa on nuorten tukemiseen paremmat edellytykset kuin aikuissosiaalityössä ja että jälkihuollon palvelut vastaavat paremmin asiakkaiden tarpeisiin.

H5: No kyllä ehdottomasti kannatan sitä, että se jälkihuoltoikä nousis myöski tääl maahanmuuttajapuolella. Et vähän tuntuu, että ne prosessit monella sit jää vähän kesken. Ei ehkä ehitä kaikkea saamaan valmiiksi. Varsinkin näillä, kellä on ollut näitä lyhyitä oleskelulupia, niin sitä aikaa on menny niin paljon tämmöseen byrokraatiaan ja sitten on vielä asioita, missä tarvitsis tukea. Ja on psyykkisesti huonovointisuutta ja sit ehkä että ei osata vielä hoitaa raha-asioita tai Kela-asioita, tarvitsee paljon tukea. Et jos on tullu vaikka luku- ja kirjutustaidottomana, nii se vie sit kuitenkin aika paljon aikaa, et osaa täyttää lomakkeita ja vielä tämän Suomen byrokraatian, mikä on suomalaisilleki vaikeaa, niin sitten vielä että luku-kirjutustaidottomalle, jolla on eri äidinkieli ja sitten on koko tämä prosessi, niin jää vähän kesken...

Tutkimustulosten näkökulmasta on kiinnostavaa tietää, että nuoret saavat jatkossa tarvittaessa jälkihuollon palveluita 25-vuotiaiksi asti. Lainmuutosta voidaan pitää hyvänä

esimerkkinä siitä, kuinka sosiaalipalvelut ja lainsäädäntö muokkautuvat vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin. Jälkihuollon käytänteissä mahdollisuudet nuorten arjen kansalaisuuden rakentumiseen ovat todennäköisesti paremmat kuin aikuisosiaalityön piirissä, sillä tällöin suhteet samoihin työntekijöihin ovat pidempiaikaisia ja työntekijät ovat erikoistuneet nimenomaan jälkihuollon kysymyksiin.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa tarkastelimme sitä, miten yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuus rakentuu jälkihuollon sosiaalialan ammattilaisten kertomuksissa. Analyysimme tuloksena tunnistimme ja nimesimme kolme teemaa.

Luottamuksen teeman kautta ammattilaiset toivat esille omaa rooliaan nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisen tukena. *Autonomiasta* keskustellessaan puolestaan esiteltiin erilaisia keinoja, joilla nuorten itsenäisyyttä voidaan edesauttaa. Tällöin nuorten oma toimijuus oli keskiössä. *Yhteiskunnallisten rakenteiden* teeman alla käsiteltiin moninaisia arjen kansalaisuuden rakentamista edistäviä ja estäviä tekijöitä.

Luottamuksen merkitys on tullut esille myös aiemmissa maahanmuuttajien ja ammattilaisten suhteen merkitystä koskevissa tutkimuksissa (Turtiainen 2009; Tanttu 2017; Heino 2020). Tässä tutkimuksessa haastatellut ammattilaiset tulkitsivat luottamuksen myönteiseksi ilmiöksi, sillä se edesauttaa nuorten kiinnittymistä sekä jälkihuollon palveluihin että suomalaisen yhteiskuntaan. Samalla sen rakentaminen kuitenkin vie aikaa, jolloin pidemmät asiakassuhteet ovat tarpeen. Luottamuksen merkitys nimenomaan maahanmuuton jälkeen uudessa yhteiskunnassa ja arjen kansalaisuuden kontekstissa on tekijä, johon ei aiemmassa kansalaisuus-

tutkimuksessa ole kiinnitetty paljoakaan huomiota.

Nuorten autonomian merkityksellisyyttä korostettiin vahvasti osaltaan varmasti siksi, että yksi jälkihuollon ydintavoitteista on nuorten tukeminen itsenäiseen toimintaan. Yhteiskuntaa ja palveluita koskevan ymmärrettävän tiedon välittämisen merkityksen korostuminen myötäilee myös aiempien tutkimusten tuloksia (esim. Turtiainen & Hiitola 2015; Vuori 2012).

Ammattilaisten kuvauksissa yhteiskunnalliset rakenteet haastavat nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista ja jälkihuollon työntekijöiden työtä. Pitkät oleskelulupa-prosessit, perheenyhdistämisen vaikeus sekä nuorten kokemana rasismi vaikeuttavat nuorten kiinnittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan (myös esim. Kuusisto & Korjonen-Uusipuro 2018; Björklund 2015). Lisäksi tiukentunut maahanmuuttopolitiikka ja oleskelulupakäytännöt vievät jälkihuollon työn fokusta psykososiaalisesta työstä byrokraattisten asioiden hoitamiseen. Jälkihuollon ammattilaiset toivovatkin parempia resursseja, jotta esimerkiksi rakenteellinen vaikuttaminen olisi mahdollista. Tulkitsimme kuitenkin, että jälkihuollon ikärajan nostaminen 25 vuoteen tulee tukemaan nuorten arjen kansalaisuuden rakentumista tarjoamalla heille pidempiaikaista tiivistä tukea.

Tutkimustuloksiamme voi tarkastella artikkelin alussa esittämiemme käsitteiden kautta, joita ovat *kansalaistuminen* (Nordberg & Wrede 2015) sekä *kansalaisuuden tapahtumat* (Hiitola & Vuori 2018). Kansalaistumisen tarkastelussa huomio kiinnittyy institutionaaliin kohtaisiin asiakkaiden ja työntekijöiden välillä, kuten on tässäkin tutkimuksessa. Tutkimukseemme osallistuneet työntekijät kuvaavatkin itseään nimenomaan nuorten tukijoiksi ja rinnalla kulkijoiksi. Samalla jälkihuolto näyttäytyy sosiaalisena oikeutena, joka tukee myös muiden oikeuksien toteu-

tumista sekä velvollisuuksien suorittamista. Aiemmissä tutkimuksissa (esim. Sotkasiira 2018; Heino 2018) on esitetty huolta siitä, että pahimmillaan julkisissa palveluissa ja kotouttamistyössä tuetaan ainoastaan tietynlaista ja ennalta määriteltyä toimijuutta, jolloin asiakkaan yksilölliset elämäntilanteet ja resurssit eivät tule huomioiduksi. Tutkimustuloksemme antavat kuitenkin päinvastaisen kuvan nuorten kohdalla, sillä työntekijät vaikuttivat tiedostavan oman toimintansa ongelmakohdat ja puhuivat siitä, millä tavalla jälkihuollossa yksilöllisyys otetaan huomioon ja luodaan turvallisia tiloja, jossa nuorilla olisi niin sanotusti mahdollisuus olla oma itsensä. Myös jälkihuollon ikärajan nostoa perusteltiin vahvasti tällä argumentilla. On huomionarvoista, että vaikka työntekijät asemoivat itsensä aktiivisiksi toimijoiksi nuorten kansalaistumisen prosessissa, samalla he esittivät kuitenkin nuoret ensisijaisesti toimijoina, jotka itse rakentavat arjen kansalaisuuttaan.

Kansalaistuminen näyttäytyy tässä tutkimuksessa pitkäkestoisena prosessina. Tämä prosessi koostuu kansalaisuuden tapahtumista, jotka toteutuvat sekä jälkihuollon ja muiden palveluinstiututioiden kontekstissa että sen ulkopuolella. Kansalaistumisen tapahtumat ovat sekä hyvin konkreettisia, kuten lomakkeiden täytön ja raha-asioiden hoidon opettelu, että kuuluvuuden ja osallisuuden tunteiden rakentamista erilaisten ja eri konteksteissa tapahtuvien sosiaalisten kohtaamisten kautta.

Tutkimustuloksemme myötäilevät Turtiaisen, Kokkosen ja Viitasalon (2018) tulosta siitä, että ammattilaiset tarkastelevat kansalaisuuden rakentamista järjestelmäkeskeisesti ja ensisijaisesti ammatillisesta näkökulmasta. Tämä näkökulma on ymmärrettävä, sillä he kohtaavat nuoria institutionaalisessa kontekstissa ja heidän työllään on tarkkaan määritellyt kehukset. Näkökulma saattaisi hieman muuttua, mikäli ammattilaiset pääsisivät tekemään

toiveidensa mukaisia kotikäyntejä ja jalkautuvaa sosiaalityötä sekä olemaan enemmän läsnä nuorten arjessa. Järjestelmänäkökulma auttaa kuitenkin ammattilaisia hahmottamaan rakenteita, jotka kehystävät sekä nuorten arkea että heidän omaa työtään, mikä tekee juuri tämän näkökulman tarkastelusta merkityksellisen.

Jatkossa olisi kiinnostavaa tarkastella sitä, miten yksin maahan tulleet nuoret hahmottavat itse arjen kansalaisuutensa rakentumista, millä tavalla sellaiset tekijät kuten sukupuoli, toimintakyky ja monikielisyys vaikuttavat arjen kansalaisuuden rakentumiseen sekä miten nuorten näkökulma mahdollisesti eroaa ammattilaisten näkökulmasta.

On huomioitavaa, että arjen kansalaisuuden rakentuminen tapahtuu ristiriitaisissa olosuhteissa ja sellaisten rakenteiden kehystämänä, joista osa tukee ja osa estää nuorten yhteiskunnan täysvaltaiseksi jäseneksi tuleamista. Arjen kansalaisuuden rakentumisen kannalta olisikin oleellista korostaa enemmän nuorten yhteiskunnallista osallisuutta tukevia mekanismeja. Ihmisoikeusperustaisen kansalaisuusnäkemyksen sekä nuorten yhtäläisten oikeuksien ja velvollisuuksien vahvistaminen suhteessa valtaväestöön voisi edistää nuorten osallisuutta.

Viitteet

- 1 Pro gradu -tutkielmassa keskityttiin ensinnäkin siihen, minkälaisia tarpeita ammattilaiset kuvasivat yksin tulleilla nuorilla olevan ja miten he kuvasivat vastaavansa näihin tarpeisiin. Toiseksi huomio oli yksin tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentumisessa. Tässä artikkelissa syvennämme ja tarkennamme jälkimmäistä näkökulmaa julkaistun pro gradu -tutkielman pohjalta.

Lähteet

- Anis, Merja & Esberg, Riti (2018) Turvaa ja suojelua palveluista ja vertaisista? Lapset pakolaisina ilman vanhempiaan. Teoksessa Johanna Hiitola & Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 189–213.
- Bagans, Laura (2020) *Yksin tulleiden pakolaisnuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen maahanmuuttajapalveluiden jälkihuollossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Björklund, Krister (2014) *”Haluun koulutusta, haluan työtä ja elämän Suomessa”*. *Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa*. Turku: Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 48.
- Björklund, Krister (2015) *Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context*. Turku: Institute of Migration, Migration studies C 26.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2), 77–101.
- De Arruda Camara, Anna-Maija & Heino, Eveliina Maria & Juvonen, Tarja (2022) Yksin maahan tulleiden lasten ja nuorten koti-ikävä ammattilaisten kuvaamana. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 30 (1), 44–64.
- Hannerz, Ulf (2003) Kulttuurien määritelmien yhteentörmäys. Suom. Olli Löytty. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 213–232.
- Harinen, Päivi (2000) *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 11.
- Harinen, Päivi (2003) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyyttä, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 38.
- Harinen, Päivi & Ronkainen Jussi (2003) Matkalaukku ja pari passia. Kaksoiskansalaisuus yhteiskunnallisen jäsenyyden muotona. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 38, 302–343.
- Hart, Jason (2014) Children and forced migration. Teoksessa Elena Fiddian-Qasmiyeh & Gil Loescher & Katy Long & Nando Sigona (toim.) *The Oxford handbook of refugee & forced migration studies*. Oxford: Oxford University Press, 383–394.
- Heino, Eveliina & Lillrank, Annika (2020) Institutionaalisen luottamuksen rakentuminen - maahanmuuttajataustaiset perheet perus- ja vammais- palvelujen käyttäjänä. *Sociologia* 57 (4), 346–362.
- Heino, Eveliina (2018) *Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot: arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heino, Eveliina & Lillrank, Annika (2018) Vaihtoehdottomuuden, epä tietoisuuden ja taistelun kentillä. Maahanmuuttajataustaisten vammaisen lapsen vanhempien arjen kansalaisuuden rakentuminen. *Kuntoutus* 41 (4), 5–19.
- Heino, Eveliina (2016) Ymmärrystä ja tukea – kohtaamattomuutta ja vääryyttä. Venäläistaustaisten perheiden institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen rakentuminen suomalaisia peruspalveluita kohtaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (2), 127–137.
- Hiitola, Johanna (2019) *Olen turvassa, mutta yksin. Yksin tulleet nuoret vaikuttajina ja kotoutumassa*. Helsinki: Punainen Risti. <https://rednet.punainenristi.fi/system/files/page/Olen%20turvassa%20mutta%20yksin%20julkaisu.pdf> (Viitattu 6.9.2020.)
- Hiitola, Johanna & Vuori, Jaana (2018) Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 26 (4), 326–342.
- Karlsson, Liisa (2006) Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 173–194.
- Katisko, Marja (2011) *Kansalaisuus työyhteisön arjessa: maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kohli, Ravi K. S. (2007) *Social Work With Unaccompanied Asylum Seeking Children*. London: Palgrave Macmillan.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018a) *Tiekartta. Yksin tulleiden alaikäisten maahanmuuttajien kuulumisen tunteen tukeminen ja sosiaalisen tuen kehittäminen Suomessa*. TRUST-kärkihanke. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018b) Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: Suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 26 (4), 370–378.

- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016a) *Yksin tulleiden nuorten kohtaaminen ja sosiaalinen tuki arjessa. Näkökulma* 33. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/tiedostot/nakokulma33_kuusisto-arponen.pdf (Viitattu 13.5.2020.)
- Kuusisto-Arponen, Anna (2016b) Myötätunnon politiikka ja tutkimuseetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Soziologia* 53 (4), 396–415.
- Laki asumiseen perustuvan sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta (1573/1993). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931573> (Viitattu 11.4.2021.)
- Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386> (Viitattu 11.4.2021.)
- Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttoliittisessä keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Great Britain: Palgrave.
- Lister, Ruth (2003) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Second edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lister, Ruth & Williams, Fiona & Anttonen, Anneli & Bussemaker, Jet & Gerhard, Ute & Heinen, Jacqueline & Johansson, Stina & Leira, Arnlaug & Siim, Birte & Tobio, Constanza & Gavas, Anna (2007) *Gendering citizenship in Western Europe. New challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: Policy Press.
- Maahanmuuttovirasto (2016) Vanhat tilastot. Turvapaikanhakijat. Yksintulleet alaikäiset, 1.1.–31.12.2015. <https://migri.fi/documents/5202425/6162150/2015+Turvapaikanhakijat+-+yksintulleet+alaik%C3%A4iset+%28fi%29> (Viitattu 21.1.2018.)
- Maahanmuuttovirasto (2020) Lehdistötiedotteet. Turvapaikanhakijoiden määrä on vähentynyt selvästi koronaepidemian aikana. https://migri.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvapaikanhakijoiden-maara-on-vahentynyt-selvasti-koronaepidemian-aikana (Viitattu 16.4.2020.)
- Marshall, Thomas Humphrey (1950) *Citizenship and Social Class*. Cambridge: University Press.
- Martiskainen, Taina (2009) Lasten vastaanotto uusien haasteiden keskellä – minkä tien Suomi valitsee? Teoksessa *Yksintulleet – näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa*. European Migration Network. http://www.emn.fi/files/44/Artikkeli_yksintulleet_24062009_FINAL.pdf. (Viitattu 21.1.2019.)
- Martiskainen, Taina & Toivonen, Virve (2019) *Kotoutumisen polku. Ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeudet, tarpeet ja palvelut*. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 6/2019. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Kotoutumisen_polku_.pdf (Viitattu 23.2.2020.)
- Mustonen, Henna & Alanko, Salli (2011) Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) *Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa*. Yksintulleet projektin loppujulkaisu. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry, 11–19.
- Nivala, Elina (2006) Kunnan kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena. Teoksessa Leena Kurki & Elina Nivala (toim.) *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*. Tampere: Tampere University Press, 25–114.
- Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa (2015) Street-level Engagements: Migrant Families Encountering the Local Welfare State.. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 54–57.
- Pappi, Meira (2019) Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva. Teoksessa Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*. Turku: Siirtolainstituutti, 253–276.
- Ronkainen, Jussi (2006) Monikansalaisuus ja monimuotoistuva suomalaisuus. Teoksessa Tuomas Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ry, 237–256.
- Schubert, Carla (2007) *Monikulttuurisuus mielenferveystyössä*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Sisäministeriö (2017) Turvapaikanhakijat ja pakolaiset. <http://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset> (Viitattu 24.9.2017.)
- Tanttu, Tarja (2017) Sitten uskaltaa kertoa omista asioista enemmän – Maahanmuuttaja-asiakkaiden työvoimaneuvojan käsityksiä luottamuksen rakentamisesta asiantiksesteluksessa”. Teoksessa Jonna Koponen & Lotta Kokkonen & Emma Kostianen & Ira A. Virtanen (toim.) *Prologi – puhevies-tinnän vuosikirja*. Jyväskylä: Prologos ry, 24–41
- Thomas, Stefan & Sauer, Madeleine & Zalewski, Ingmar (2018) *Unbegleitete minderjährige Geflüchtete. Ihre Lebenssituationen und Perspektiven in Deutschland*. (Kultur und soziale Praxis) Bielefeld: transcript Verlag.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 1.–3. painos. Helsinki: Tammi.

- Turner, Bryan (2001) The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology* 52 (2), 189–209.
- Turtiainen, Kati (2009) Kertomuksia uuden kynnyksellä – Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 17 (4), 329–345.
- Turtiainen, Kati & Hiitola, Johanna (2015) *Varhaisen tuen palvelut maahanmuuttajataustaisille perheille. Ammattilaisten ja vanhempien kokemuksia*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Turtiainen, Kati (2017) Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Maija Jäppinen & Anna Metteri & Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Toinen painos. Kuopio: Unipress, 203–224.
- Turtiainen, Kati & Kokkonen, Tuomo & Viitasalo, Katri (2018) Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kotouttamistyön ulkoisten ehtojen ja maahanmuuttajien tarpeiden ristipaineissa. *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 26 (4), 343–360.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2020) Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden nuorten jälkihuollon yläikäraja nousee 25 vuoteen. https://tem.fi/-/koto-lain_muutos_jalkihuolto (Viitattu 11.7.2020.)
- Valtioneuvosto (2020) Valtioneuvosto vahvisti päätöksen 175 turvapaikanhakijan vastaanottamisesta Välimeren alueelta. Ajankohtaista. Sisäministeriö 27.2.2020. TIEDOTE 15/2020. https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/1410869/valtioneuvosto-vahvisti-paatoksen-175-turvapaikanhakijan-vastaanottamisesta-valimeren-alueelta (Viitattu 16.4.2020.)
- Vuori, Jaana (2012) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen & Jaana Vuori & Anu Hirsaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 235–236.
- Vuori, Jaana (2015) Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 395–404.

Nuorten mielenterveyskuntoutujien toimijuus koulutuspolun ongelmakohtissa

Taina Heinonen & Markku Vanttaja

Artikkelissa tarkastellaan nuorten mielenterveyskuntoutujien erilaisia koulutuspolkuja, koulutusuran ongelmakohtia sekä mielenterveyden ongelmien asettamia haasteita nuorten toimijuudelle. Tutkimusaineisto koostuu nuorten mielenterveyskuntoutujien (n=28) elämänkulkuhaastatteluista, joiden perusteella heidät luokiteltiin viiteen koulutuspolkutyyppiin. Haastatteluja analysoitiin toimijuuden viitekehysessä, joka mahdollistaa koulutusuralla tapahtuneiden yksilöllisten tapahtumien paikantamisen ja niiden merkityksen tarkastelun osana yksilön elämänkulkua. Koulutuspolkutyypien heterogeenisyydestä huolimatta nuorten koulutusuralla oli usein samankaltaisia ongelmakohtia, joista keskeisimmät liittyivät muun muassa opinnäytetyön tekemiseen, koulukiusaamiseen, joustamattomiin opetusjärjestelyihin, psykiatrisen diagnoosin saamiseen ja sairaalahoitajaksoista johtuviin poissaoloihin. Analyysi havainnollistaa, kuinka sosiaalisen tuen ja taloudellisten resurssien puute asettavat rajoituksia ja ehtoja yksilön toimijuudelle. Haastattelut tuovat esiin myös sen, että opinnoissaan hyvin pärjäävien nuorten mielenterveysoireilu, kuten masennus tai ahdistus, saattaa usein jäädä huomaamatta ja avun saaminen viivästyä. Nuorten ongelmiin on syytä suhtautua vakavasti riippumatta siitä, kuinka hyvin he täyttävät koulun institutionaaliset odotukset. Oikea-aikainen keskusteluapu voi vahvistaa nuorten toimijuutta ja näin edesauttaa yhteiskuntaan kiinnittymistä.

Asiasanat: elämänkulku, koulutuspolku, mielenterveysongelmat, sosiaalinen tuki, toimijuus

Nuorten ja nuorten aikuisten mielenterveyden ongelmista ja pahoinvoinnin lisääntymisen taustoista on viime vuosina käyty paljon keskustelua. On arveltu, että yhtäältä yhteiskunnallisten ja institutionaalisten rakenteiden, erityisesti koulujärjestelmän, muutokset sekä toisaalta yksilöiden koulutusvalintoihin kohdistuvat odotukset ja yhteisöllisyyden vähentyminen lisäävät nuorten mielenterveysongelmia (Helsingin Sanomat 17.12.2021). Elina Marttisen (2017) väitöstutkimuksen mukaan kouluttautumiseen liittyvät paineet, loputtomat valinnan mahdollisuudet ja ”pakko” kouluttautua entistä korkeammalle ovat lisänneet nuorten epävarmuutta ja ahdistusta. On havaittu, että pitkään jatkuneet psyykelle sietämättömät tunnetilat, esimerkiksi ahdistus, pelko, syylisyys tai avuttomuus, lisäävät mielenterveyshäiriön riskiä (esim. Huttunen 2017).

Tarkastelemme artikkelissa elämäntilanteen haastattelujen avulla nuorten mielenterveyskuntoutujien koulutuspolkua ja sen ongelmakohtia toimijuuden näkökulmasta. Nuorten koulusuhteen rakentuminen sekä toimijuus ovat olleet toistuvia teemoja nuorisotutkimuksen kentällä (mm. Aapola 2005; Souto 2014; Vanttaja, af Ursin & Järvinen 2019; Toiviainen 2019; Aaltonen 2021; Tolonen & Aapola-Kari 2021), mutta mielenterveyskuntoutujien näkökulmasta tutkimustietoa on toistaiseksi varsin vähän. Mielenterveyskuntoutujalla tarkoitamme henkilöä, jolla on diagnosoitu mielenterveyden häiriö, johon hän saa tai on saanut fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista kuntoutusta. Käytämme artikkelissa käsitteitä ”mielenterveyden häiriö” ja ”mielenterveyden ongelma”. Mielenterveyden häiriö on lääketieteellinen käsite, ja käytämme sitä yksilön psykiatrisesta diagnoosista tai lääketieteellisistä tutkimuksista puhuttaessa. Mielenterveyden ongelma on sen sijaan laajempi käsite, joka pitää sisällään mielen-terveyden häiriöiden lisäksi myös lievemmän

psyykkisen oireilun ja paikantaa ilmiön osaksi yhteiskunnallista keskustelua.

Analysoimme haastatteluja elämäntilanteen viitekehyksessä, joka mahdollistaa koulutusuralla tapahtuneiden yksilöllisten tapahtumien paikantamisen ja niiden merkityksen tarkastelun osana yksilön elämäntilanteen (Antikainen & Komonen 2003; Evans 2007; Vanhalakka-Ruoho 2014; Vaattovaara 2015; Toiviainen 2019). Elämäntilanteen viitekehys mahdollistaa myös toimijuuden tarkastelun. Toimijuudella tarkoitamme yksilön kykyä ja mahdollisuuksia tehdä valintoja (ks. Giele & Elder 1998). Artikkelin nojautuu aiempaan nuorisotutkimukselliseen tietoon nuorten toimijuuden ja koulutuspolkujen rakentumisesta. Samalla se monipuolistaa näkökulmaa tuomalla esiin erityisesti sen, millaisia haasteita mielenterveyden ongelmat asettavat nuorten toimijuudelle koulutusuralla eri vaiheissa. Tunnistamalla mielenterveyskuntoutujien koulutusuralla ongelmakohtia sekä paikantamalla toimijuutta vahvistavia tai heikentäviä tekijöitä on mahdollista löytää keinoja mielenterveysongelmista kärsivien nuorten auttamiseen.

Nuorten mielenterveyden häiriöt ja opiskelun ongelmat

Suurin osa suomalaisista nuorista voi hyvin. Erilaiset mielenterveyden häiriöt ovat kuitenkin varsin yleisiä, ja niiden ilmaantuvuus on suurimmillaan nuoruusiässä ja varhaisaikuisuudessa. Noin viidennes nuorista aikuisista (19–34-vuotiaista) kärsii ajankohtaisesta mielenterveyshäiriöstä, ja noin 40 prosentilla on ollut mielenterveyden häiriö jossakin elämänsä vaiheessa. Samanaikaisastavuus on yleistä, sillä yli puolella nuorista on yhtä aikaa vähintään kaksi mielenterveyden häiriötä. Tyypillisimpiä ovat erilaiset masennustilat ja ahdistuneisuushäiriöt sekä päihderiippuvuu-

det. (Suvisaari ym. 2009.) Vaikka nuorten mielenterveyden ongelmat ovat useimmiten tilapäisiä ja ohimeneviä, on niiden yleisyyteen syytä suhtautua vakavasti, koska diagnoosin saaneilla nuorilla on selvästi muita ikätovereitaan suurempi riski jäädä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle (Ringbom ym. 2021).

Mielenterveys- ja päihdepalveluiden käyttö on nuorten keskuudessa huomattavasti lisääntynyt 2010-luvulla. Myös nuorisopsykiatristen läheteiden määrä on viime vuosina kasvanut merkittävästi. (Kanste ym. 2018; Gyllenberg 2019.) Palveluiden lisääntynyt käyttö ei silti välttämättä ole osoitus mielenterveyshäiriöistä kärsivien määrän jatkuvasta kasvusta, vaan kyse voi olla siitä, että nykyisin apua osataan hakea entistä paremmin. Lisäksi hoitoon hakeutumisen kynnyks on madaltunut sen vuoksi, että mielenterveysongelmiin ei enää liity samanlaisia ennakkoluuloja ja häpeän leimaa kuin aiempina vuosikymmeninä. (Gyllenberg 2019.)

Mielenterveyden haasteet alkavat usein jo kouluiässä ja vaikeuttavat opintoihin keskittymistä (Souto 2014). Koska nuoret viettävät ison osan ajastaan koulu- ja opiskeluympäristöissä, on koulujen ja oppilaitosten rooli mielenterveysongelmien tunnistamisen, varhaisen puuttumisen ja hoitoon ohjaamisen osalta merkittävästi kasvanut (VTV 2017). Opintojen sujumattomuus, psyykkisen sairastelun myötä lisääntyneet poissaolot ja yksilön heikentyneet voimavarat voivat lopulta johtaa moniin erilaisiin ongelmiin (esim. Gretschesl ym. 2020; Heinonen 2021). Mielenterveysongelmat ovat muun muassa yksi merkittävimmistä toisen asteen opintojen keskeyttämisen riskiä lisäävistä tekijöistä (esim. Ringbom ym. 2021). Taina Heinonen (2021) havaitsi nuorten mielenterveyskuntoutujien keskeytyneiden opintojen olleen usein seurausta sosiaalisen tuen puutteesta mielenterveysoireilun vaikeutuessa. Mielenterveyskuntoutujien opinnoista selviytymistä

edistävät nuorten saamat positiiviset kokemukset vuorovaikutuksesta ja osallisuudesta, joihin vaikuttaa erityisesti oppi- ja kuntoutuslaitosten ammattilaisilta ja vertaisilta saatu tuki (Harkko ym. 2019; Korkeamäki ym. 2020).

Koulutusvalinnat elämänkulun ja toimijuuden viitekehyyksessä

Vuosien mittaisesta päätoimisesta koulutautumisesta on vähitellen tullut tietynlainen elämänkulun standardi (Aapola 2005). Ihmisten koulutuspolut ovatkin viimeisten vuosikymmenien aikana pidentyneet, minkä lisäksi väestön keskimääräinen koulutustaso on noussut nopeasti. Lisäksi nuorten odotetaan siirtyvän sujuvasti ilman katkoksia koulutusasteelta toiselle (Aaltonen 2021). Epävakaat työmarkkinat ja erityisesti pysyvien pitkäaikaisten työsuhteiden puute voivat osaltaan myös jarruttaa nuorten siirtymiä, kuten työelämään siirtymistä, oman asunnon ostamista tai perheen perustamista (Järvinen & Vanttaja 2009).

Yhteiskunnallisten muutosten myötä aiemmin ennustettavissa olevan polun nuoruudesta aikuisuuteen on katsottu muuttuneen epävarmemmaksi. Ari Antikaisen ja Katja Komosen (2003) mukaan teollisen aikakauden lineaarisen elämänkulkumallin väistyttyä tilalle on tullut spiraalimaisempi, syklistempi, limittäisempi ja yksilöllisempi elämänkulku. Yksilöllistä elämänkulkua muovaavat osaltaan myös koulutusvalinnat, joihin sisältyy niin yksilöllistä vapautta kuin myös vastuuta. Yhteiskunnan eri tahot odottavat nuorten olevan aktiivisia ja tekävän yksilöllisiä valintoja (Beck 1999). Koulutusvalinnat eivät kuitenkaan todellisuudessa ole puhtaasti yksilöllisiä prosesseja vaan perustuvat erilaisiin kulttuuriin ja sosiaalisiin pääomiin (Tolonen & Aapola-Kari 2021). Käytännössä tämä ilmenee siten, että

esimerkiksi koulunkäyntiin sitoutuminen, koulumenestys ja koulutukselliset urasuunnitelmat ovat vahvasti yhteydessä oppilaan vanhempien koulutustasoon ja sosioekonomiseen asemaan (ks. Vanttaja, af Ursin & Järvinen 2019).

Nuorten koulutusvalinnat voidaan ajatella eräänlaisina pysäkkeinä, joissa yksilö joutuu pohtimaan kokemaansa sekä tarkastelemaan niitä suhteessa tulevaisuudennäkymiin. Siirtymät eivät luonnollisestikaan tapahdu tyhjiössä, vaan ne toteutuvat osana sosiaalista ympäristöä. Janet Gielen ja Glen Elderin (1998, 11) mukaan elämänkulun tutkimuksessa on syytä ottaa huomioon muun muassa toimijuus (*human agency*), ihmisten yhteen kietoutuminen toisiinsa vuorovaikutussuhteen ja kokemusten kautta (*linked lives*), elämäntapahtumien ajoittuminen (*timing*) sekä ajallinen, paikallinen ja historiallinen ulottuvuus (*location in time and place*). Paikantaaksemme nuorten neuvotteluja ja omia kokemuksia toiminnan mahdollisuuksista koulutusvalintojen ja instituutionaalisten siirtymien äärellä hyödynnämme elämänkulun ja toimijuuden teorioita.

Elämänkulkua (*life course*) voidaan kuvata erilaisten vaiheiden ja siirtymien kautta. Osasta siirtymiä muodostuu myös elämän käännekohtia (*turning point*), jotka asemoivat uudelleen elämänkulkua tai vahvistavat yksilön identiteettiä (Antikainen & Komonen 2003; Evans 2007; Henderson ym. 2007; Toiviainen 2019). Tietyt elämänkulun käännekohdat tai siirtymät voivat myös luoda epävarmuutta ja heikentää yksilön identiteettiä. Elämänkulun käännekohtien tutkimuksen keskiössä ovat usein institutionaaliset siirtymät, kuten koulutukselliset ja ammatilliset siirtymät (Evans 2007; Vanhalakka-Ruoho 2014; Vaattovaara 2015; Toiviainen 2019). Elämänkulun käännekohtia tutkimalla on mahdollista tunnistaa myös tapahtumia, jotka eivät kiinnity edellä mainittuihin siirtymiin (Henderson ym.

2007). Tällainen käännekohta on esimerkiksi yksilön sairastuminen psyykkisesti (Kiviniemi 2008). Artikkelissamme elämänkulku ymmärretään yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa jäsentyvänä sekä jatkuvasti muokkautuvana, siirtymien ja valintojen kautta muotoutuvana kokonaisuutena.

Tarkoitamme toimijuudella (*agency*) tässä tutkimuksessa ihmisen kykyä ja voimavaroja vaikuttaa omaan elämäänsä, mahdollisuuteen tehdä valintoja ja päätöksiä. Elämänkulikutkimuksessa toimijuus nähdään elämänmittaisena prosessina, jossa toimijuus muokkautuu koko elämän ajan ja on kytköksissä ihmisen elämänsä kaaren (*life span*) eri vaiheisiin (Giele & Elder 1998; Vanhalakka-Ruoho 2014). Toimijuus on aina vuorovaikutusverkostoissa rakentunutta (Vanhalakka-Ruoho 2014; Toiviainen 2019). Toimijuutta tutkittaessa on hyvä kiinnittää huomiota siihen, missä määrin yksilö tuntee ja kokee pystyvänsä vaikuttamaan elämäänsä. (Gordon 2005; Vanhalakka-Ruoho 2014.) Toimijuus ei käsitä ainoastaan yksittäisiä valintatilanteita, vaan oleellista on hahmottaa myös sosiaalisen osallistumisen prosesseja (Evans 2007).

Mielenterveyskuntoutujien toimijuuteen on viime aikoina kohdistettu sekä yleistä että tutkimuksellista huolta. Muiden muassa Johanna Vilppola (2021) on väitöstutkimuksessaan tuonut esiin, kuinka mielenterveyskuntoutujan työ- ja opiskelukykyä arvioitaessa henkilön oma kokemus toimijuudesta jää usein huomiotta. Selityksiä mielenterveyskuntoutujien kokemusten laiminlyönnille on haettu yleisesti esimerkiksi terveydenhuollon ja ammatillisen kuntoutuksen vähäisistä resursseista sekä yhteiskunnan rakenteista (esim. Rikala 2020). Jarkko Salmisen ja Liisa Häikiön (2022) mukaan mielenterveyskuntoutujien toimijuuden ja siten kuntoutumisen esteenä ovat niin terveyspalvelujen joustamattomuus kuin myös oppilaitosten kyvyttömyys tukea nuorten oppimista ja sosiaalisia suhteita

koulussa. Nuorten mielenterveyskuntoutujien koulutusuran sujuvuuden näkökulmasta yhtenä keskeisenä ongelmana näyttäisi myös olevan terveystalouden ja oppilaitosten välisen vuorovaikutuksen puuttuminen (ks. Heinonen 2021).

Tutkimuskysymykset

Artikkelissa tutkimme mielenterveyskuntoutujien koulutuspolkuja ja mielenterveyden ongelmien yhteyttä nuorten toimijuuteen elämäntilanteen viitekehyksessä. Tarkastelemme 1) millaisia koulutuspolkuja ja toimijuuksia nuorten mielenterveyskuntoutujien haastatteluista piiryy sekä millaisia haasteita koulutuspolulla kohdataan. Lisäksi analysoimme 2) miten toimijuus rakentuu sosiaalisissa suhteissa ja miten tämä on yhteydessä nuorten koulutuspolkuun. Artikkelissa lähestymme toimijuutta niin yksilön subjektiivisena kokemuksena kuin yhteisöllisesti rakentuneena resurssina paikantamalla toimijuuden osittain myös yhteiskunnallisiin tekijöihin ja niiden välisiin yhteyksiin, jolloin toimijuutta tarkastellaan lisäksi yksilön toimintamahdollisuuksina suhteessa erilaisiin valtarakenteisiin. On keskeistä huomioida, että toimijuus ei muodostu tyhjiössä vaan erilaisten sosiaalisten suhteiden verkostossa, jossa myös yksilön käytössä olevilla taloudellisilla ja kulttuurisilla resursseilla on oma merkityksensä.

Tutkimuksen toteuttaminen ja tutkimusaineisto

Tutkimuksessa tarkastelemme nuorten aikuisten koulutuspolkuja yksilön perspektiivistä ja kokemuksista käsin. Kokemuksellisia elämäntilanteita haastatteluja analysoidaan hahmottaen nuorten toimijuutta erilaisten siirtymien näkökulmasta (ks. Evans 2007). Metodologisesti

artikkeli hyödyntää elämäntilanteen tutkimuksen periaatetta, jossa yksilön elämää, kokemuksia ja toimijuutta tarkastellaan ajallisuuden näkökulmasta, missä menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kietoutuvat toisiinsa (Giele & Elder 1998).

Tutkimuksen aineisto koostuu 28 nuoren aikuisen haastatteluista, jotka toteutettiin vuosina 2017–2019. Haastateltavat valittiin vuonna 2017 toteutetun nuorille mielenterveyskuntoutujille suunnatun kyselyn kautta. Kyselyyn vastanneet tavoitettiin eri puolilla Suomea sijaitsevien mielenterveyspalveluja tarjoavien yhdistysten kautta. Tavoitteena oli saada mukaan erilaisia koulutuspolkuja omaavia 18–34-vuotiaita nuoria. Kyselyyn vastanneista vapaaehtoisiksi haastatteluun ilmoittautui yhteensä 49 nuorta, joista lopulta 28 haastattelua toteutui. Haastateltujen joukossa on 22 naista, neljä miestä ja kaksi muunsukupuolista. Haastateltavia oli 11:stä eri maakunnasta: Uudeltamaalta, Varsinais-Suomesta, Satakunnasta, Pirkanmaalta, Kymenlaaksosta, Etelä-Karjalasta, Etelä-Savosta, Pohjois-Savosta, Pohjois-Karjalasta, Keski-Suomesta ja Pohjois-Pohjanmaalta. Haastattelut tehtiin kunkin kotipaikkakunnalla. Tutkimukseen osallistuneet nuoret olivat eri vaiheissa kuntoutumisprosessia.

Haastattelun teemat liittyivät muun muassa nuorten koulunkäyntiasenteisiin, opettaja-oppilassuhteisiin, vertaissuhteisiin koulussa, vanhemmilta saatuun tukeen, psyykkiseen sairastumiseen liittyviin kokemuksiin, haastatteluhetken elämäntilanteeseen ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, miten haastateltavat olivat kokeneet eri asiat ja elämäntilanteet. Haastatteluiden ote oli elämäntilanteellinen, ja ne keskittyivät koulutuspolun siirtymävaiheisiin kartoittaen nuorten koulutietä aina peruskoulun alkamisesta haastatteluhetkeen saakka. Elämäntilanteellisesta lähestymistavasta huolimatta haastattelurunkoa ei ollut raken-

nettu kronologisesti, vaan teemoista muodostettiin eräänlainen miellekartta. Käytännössä haastattelut etenivät vapaamuotoisesti siten, että aihealueet tulivat käsitellyiksi liikkumalla eri teemojen välillä luontevasti haastattelutilanteiden mukaan.

Haastattelut kestivät puolesta tunnista reiluun kahteen tuntiin. Haastattelut tehtiin pääsääntöisesti haastateltavien itse valitsemassaan paikassa. Haastatteluista valtaosa suoritettiin kirjaston ryhmätyötilassa, osa yhdistyksen toimitiloissa ja osa kahvilassa. Haastattelujen kesto oli yhteensä 25,5 tuntia, ja litteroituna haastattelutekstiä kertyi yhteensä 548 sivua.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa laadittiin haastateltavien koulutusuraa kuvaava koulutuspolkujana, johon sijoitettiin koulutussiirtymien lisäksi myös sairauslomajaksot, psykiatriset hoitosuhteet, diagnoosin saaminen ja mahdolliset työelämäjaksot. Tapahtumien rinnalla tarkasteltiin lisäksi nuorten omaa toimintaa osana tapahtumien kulkua. Analyysia jatkettiin teemoittelulla, jossa päähuomio kiinnitettiin elämänkulun tapahtumiin, erityisesti koulutusvalintoihin ja siirtymiin, sosiaalisen tuen laajuuteen sekä sii-

hen, millaista haastateltavan toimintaa tapahtumahetkellä oli ollut. Koulutuspolkujanojen laatimisen ja teemoittelun jälkeen aineistosta erottui erilaisia koulutuspolkutyyppisiä, joita kuvaamme seuraavassa luvussa. Esitämme keskeiset havainnot nuorten elämäntarinoiden ja kokemusten kautta.

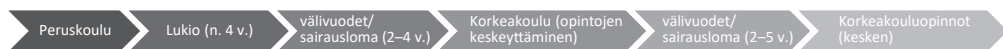
Viisi erilaista koulutuspolkutyyppiä

Jokainen tutkimukseen osallistunut nuori oli suorittanut peruskoulun ajallaan. Kaikki olivat aloittaneet myös toisen asteen opinnot, ja suurin osa heistä oli oman kertomansa mukaan päässyt opiskelemaan haluamaansa alaa. Koulutusvalinnoissa painottui lukio-opintoihin hakeutuminen ja sijoittuminen. Haastateltavista ammattikouluopinnot oli aloittanut seitsemän, lukio-opinnot 20 ja yhdistelmätyö-opinnot yksi kuntoutuja. Toisen asteen opintojen jälkeen yhteensä 21 nuorta oli jatkanut opintojaan korkeakoulussa. Loput seitsemän nuorta olivat keskeyttäneet ammatilliset opintonsa; heistä neljä oli suorittanut ammatillisen tutkinnon

Määrätietoiset – Koulumenestyjien suoraviivainen koulutuspolku ($n=7$)

Ponnistelijat – Useita katkoksia ja pitkittyneitä opintoja sisältävä koulutuspolku ($n=8$)

Omaehtoiset – Ammattitutkinto aikuiskoulutuksena tai oppisopimuksena ($n=5$)

Ailahtelevat – Keskeytyneitä opintoja ja alanvaihtoja sisältävä koulutuspolku ($n=2$)

Pettyneet – Korkeakouluopinnoista työelämän ulkopuolelle ($n=6$)

KUVIO 1. Koulutuspolkujen tyyppikohtaiset ”koulutuspolkujanat”.

myöhemmin joko aikuiskoulutuksena tai oppisopimuksella. Haastattelujen perusteella muodostettiin viisi erilaista toimijuutta kuvaavaa koulutuspolkutyyppeä (kuvio 1). Ryhmien väliset erot liittyivät siihen, miten haastateltavat suhtautuivat kouluttautumiseen, miten he olivat menestyneet opinnoissaan, millaiset opiskelutaidot ja -valmiudet heillä oli sekä miten he olivat kiinnittyneet koulutus- ja työmarkkinoille.

Määrätietoiset – koulumenestäjien suoraviivainen koulutuspolku

Ensimmäisen tyyppin muodostivat ehjän ja yhtenäisen koulutien omaavat nuoret. Tähän ryhmään sijoittui seitsemän nuorta, joiden koulutuspolku oli edennyt peruskoulun jälkeen lukion kautta korkeakouluun. Haastatteluhetkellä osalla oli vielä korkeakouluopinnot kesken ja he opiskelivat päätoimisesti. Korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat joko sairauslomalla tai osa-aikatyössä. Mielenterveysoireilu alkoi kaikilla jo peruskouluajana – ja siihen liittyi vahvasti koulu-uupumuksen piirteitä, kuten väsymystä ja riittämättömyyden tunteita. Toisen asteen opinnot etenivät oireilusta huolimatta normaaliin tahtiin, ja nuoret kirjoittivat ylioppilaaksi tavoiteajassa. Lukion jälkeen lähes kaikki nuoret jatkoivat suoraan joko ammattikorkeakouluun tai yliopistoon; ainoastaan yksi nuorista oli pari vuotta töissä kaksoistutkinnon ja korkeakouluopintojen välissä. Ammattikorkeakouluopinnot aloittaneet saivat opintonsa ajallaan valmiiksi, kun taas yliopistossa aloittaneiden opinnot jossain määrin viivästyivät. Ammattikorkeakoulun suorittaneillakin oli suunnitelmana jatkaa opintoja yliopistossa. Määrätietoiset kuvailivat vanhempiansa aina kannustaneen opiskelemaan mahdollisimman pitkälle. Nuoret olivat kokeneet koulutusvalinnat helpoiksi, ja he olivat jo varhaisessa vaiheessa tienneet suuntaavansa yliopistoon. He olivat myös

aina päässeet haluamiinsa opintoihin. Tämän polkutyypin nuoria yhdistikin paitsi hyvä koulumenestys myös tavoitteellinen ja motivoitunut suhtautuminen opiskeluun.

Kyllä sitä semmonen pakko enemmänki ajo... emmäkkää edes harkinnu sitä mahdollisuutta et ei olis pakko koko ajan mennä eteenpäin. Että vois pitää jotain väliuotta. Mut se oli jotenki mul niin voimakas se suorituskeskeisyys et semmonen, ajatus et ottais vaan aikaa ja vähän miettis ja sellai, nii se oli ihan jotenki poissuljettuu. Ja siis kyllähän ne opinnot sitte venyi sen takii että, mää tein koko ajan yli voimieni ja sitte ne vaan loppu ja siit ei tullu mitään. Mut sit mä en vaan tahtonu sitä missään vaihees oikeen hyväksyy sitä asiaa et, pitäis levätä ja et pitäis antaa aikaa niille, asioitten selvittelyl mikä on raskasta ja tämmöstä. Et ei sitä voi vaatia niin paljoo mut siis ei se oikein menny sitte jakeluun. Et kyl ilman muuta olis ollu tarvetta välivuosille ja näin mutta, ei siihen löytyny sellasta lupaa itseltä. Ei missään vaiheessa. Ja sit toki siin oli se että, kumää pääsin ensihakemalla sisään yliopistoon. (H5 – määrätietoinen)

Tämän koulutuspolkutyypin toimijuus kuvautui edellä olevan katkelman mukaisesti määrätietoisena ja suunnitelmallisena. John Clausen (1991) määrittelee toimijuuden kyykyksi asettaa ja toteuttaa elämänsuunnitelmia, joka muodostuu valintojen tekemisestä, tavoitteiden asettamisesta ja sosiaalisista taidoista. Suunnitelmallisuus omaksutaan usein jo nuoruusvuosina ja se heijastaa yksilön kyykyä tehdä ja ylläpitää tulevaisuutta koskevia suunnitelmia (Clausen 1991). Mielenterveysongelmien ilmaantumisen jälkeenkin määrätietoiset nuoret toteuttivat aiemmin tekemiään suunnitelmia niin pitkään kuin suinkin mahdollista. Oman voinnin hyväksyminen ja suunnitelmien uudelleen sovittaminen vaati heiltä lukuisia sisäisiä keskusteluja omien kyykyjen ja mahdollisuuksien rajoista.

Ponnistelijat – useita katkoksia ja pitkittyneitä opintoja sisältävä koulutuspolku

Toisen koulutuspolkutyyppin muodostivat kahdeksan nuorta, joiden koulu-ura sisälsi useita katkoksia ja pitkittyneitä opintoja. Haastatteluhetkellä osa ponnisteli joista opiskeli päätoimisesti ja osalla opiskelu tapahtui joko kuntoutustuen, työkyvyttömyys- tai sairauseläkkeen turvin. Kaksi nuorista oli juuri saanut opintonsa päätökseen ja he olivat haastatteluhetkellä työttöminä. Määrätietois- ten tapaan myös ponnistelijoiden mielenterveysoireilu oli alkanut jo peruskoulussa. Silti he jatkoivat heti peruskoulun päättymisen jälkeen opintojaan lukiossa. Oireilun vuoksi lähes kaikkien lukio-opinnot pitkittyivät vähintään nelivuotisiksi. Viivästyksistä huolimatta kaikki nuoret kirjoittivat ylioppilaiksi. Ylioppilaaksi tulon jälkeen kaikki pitivät muutaman välivuoden, mikä johtui osaltaan mielenterveysoireilun hallitsevuudesta ja korkeakoulupaikan saamisen vaikeudesta. Ponnistelijat hakivat kuitenkin sitkeästi korkeakoulutukseen, kunnes opiskelupaikka avautui. Nuoret olivat keskeyttäneet korkeakouluopinnot vähintään kerran tai opinnot olivat ainakin venyneet huomattavan paljon. Merkittävin syy opintojen keskeyttämiselle tai niiden pitkittymiselle oli lukuisat psyykkistä syistä johtuvat sairauslomajaksot ja niihin kytkeytyvät toimeentulon ongelmat. Opintojen keskeyttäminen ei liittynyt alan vaihtoon, vaan suurin osa jatkoi aiemmin keskeytyneitä tai tauolla olevia opintojaan. Myös ponnistelijat kertoivat opiskelun aiheuttaneen uupumusta. Psyykinen oireilu oli heikentänyt etenkin korkeakouluopintojen aikana myös uskoa omaan kykyihän. Ponnisteli-joilla oli hyvin vähän sosiaalisia kontakteja, ja he kokivat vahvaa yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunnetta. Osa ponnisteli-joista oli parisuhteessa, mutta ystävyys- suhteita opinnoissa ei ollut

muodostunut. Pitkistä sairauslomista johtuvat opintojen katkokset nimettiin osasyysksi sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle jäämiseen:

Jännitti kyllä ihan kauheesti, koska täällä oli muut- tunu niin paljon asiat siinä välissä ja sitte oli taas semmone sama, mikä kävi mulle lukiossa, että ku mä etenen niin hittaasti ja oon välillä pois, ni mä en tunne täältä enää kettään ja sitten ku mä tuun takasi, ni mä oon tavallaan kokonaan yksin. Että kaikki ne saman vuosikurssin ihmiset on niinku ollu ja menny ja ne on valmistunu ja tehny omat kandit ja gradut ja sitte ite tuun tänne vaan niinku monta vuotta nuorempien kans tai no olinhan mä sillonki vanhempi ku mä alotin, mut kuitenkin että: Toisaalta tää antaa mulle sitten vapauden liikkuu silleen niinku aika incognito täällä, mistä mä toisaalta myös nautin, mutta kyllä mua se sillai harmittaaki et se on se mikä mulle on helppoa. Helppoa ja sitä mihin mä turvaudun, että mä meen yksin mutta kyllä mä välillä kaipaan sitä, että mulla ois joku jonka kans, ois niin ku tuttuja luennolla. (H8 – ponnisteli-ja)

Ponnistelijoiden toimijuudessa korostuivat toimijuuden pienet ja hiljaiset muodot. Marja-Liisa Honkasalon (2013) mukaan pieni tai hiljainen toimijuus pitää sisällään odottamista, sietämistä ja jäämistä. Haastatteluissa toistuvat kamppailut psyykkisen sairauden kanssa sekä hoitoon pääsemisen ja tukipäätösten jatkuva odottaminen. Osan kohdalla toistuvat kielteiset hoito- ja tukipäätökset johtivat lopulta opintojen keskeyttämiseen.

Omaehtoiset – ammattitutkinto aikuiskoulutuksena tai oppisopimuksena

Kolmannen koulutuspolkutyyppin muodostivat viisi epätyypillistä reittiä pitkin työelämää kiinnittynyttä nuorta. Neljä heistä oli ammattikoulun keskeyttämisen jälkeen suorittanut myöhemmin ammattitutkinnon aikuiskoulutuksena tai oppisopimuksena. Yksi nuori oli päätenyt vapaaehtoistyön kautta ansiotyöhön alalle, jonka ammatilliset opinnot hän oli aiemmin keskeyttänyt. Kaikilla

omaehtoisilla psyykkinen oireilu oli alkanut jo peruskoulussa. Suurimmalla osalla hoitoon hakeutuminen tapahtui peruskouluaikana opettajan ohjaamana, ja heille muodostui hoitokontakti lasten ja nuorten psykiatrian poliklinikalle. Omaehtoisten koulutuspolku jatkuu peruskoulusta suoraan ammattikouluun. Ammatillisten opintojen alku sujui vaivattomasti, vaikka koulukäynti itsessään näyttöä ”pakollisena pahana”. Omaehtoisilla ammattikoulun lopputyön aiheuttamat paineet yhdistettynä psyykkisen oireilun pahenemiseen johtivat pitkään sairauslomaan ja osalla myös psykiatriseen sairaalahoitoon. Psyykkisen oireilun paheneminen liittyi joidenkin kohdalla päihdekokeiluun, toisilla taas vanhempien avioeroon ja osalla puolestaan kotoa pois muuttamiseen. Pidempi poissaolojakso opinnoista, kokemukset oppilaitoksesta negatiivisena ympäristönä sekä se, että opiskelukaverit olivat jo valmistuneet, puolestaan vaikuttivat oleellisesti omaehtoisten päätöksiin keskeyttää opintonsa. Opintojen keskeyttämisen aikoihin nuoret olivat olleet lähes vuoden mittaisella sairauslomalla, jonka jälkeen he aloittivat kokoaikaisen ansiotyön aiemmin opiskelemallaan ja omaksi kokemallaan alalla.

Koen, et (koulu)kokemukset on vahvasti vaikuttanut. Jo ihan pelkästään koulutusmuodossa, niin tavallaan se että kun esimerkiksi täällä (aikuis) koulutus minkä mä kävin niin se on enemmän työpainotteinen kuin koulupainotteinen ja sen huomaa et se sopii itelle paljon paremmin ja silleen. Ja sit kun mulla on vieläkin tavallaan sellainen tietynlainen suhtautuminen sellaista koulussa päättämistä ja sellaista kohtaan ehkä mitkä on osaksi jäänyt huonot muistot myös nuoruudesta ja lapsuudesta. (H17 – omaehtoinen)

Tämän koulutuspolkutyypin toimijuus oli aktiivista ja sosiaalisten suhteiden täyttämää, vaikkakin valinnat eivät aina olleet yhteensopivia koulutuksellisten (institutio-

naalisten) odotusten kanssa (esim. opintojen keskeyttäminen opintojen loppuvaiheessa). Omaehtoisten toimijuuden muodot olivat samankaltaisia kuin Kati Kauravaaran (2014) väitöskirjan nuorilla miehillä, joiden toimijuus näyttöä joustamattomana ulkopuoliseksi koettujen normien edessä silloin, kun ne eivät vastanneet omia intressejä. Tämä ilmeni esimerkiksi sopeutumattomuutena koulun käytäntöihin sekä myös hetkessä elämisenä ilman suurempia tulevaisuudensuunnitelmia.

Ailahtelevat – keskeytyneitä opintoja ja alanvaihtoja sisältävä koulutuspolku

Neljännän koulutuspolkutyypin muodostivat kaksi nuorta, joiden koulutuspolku sisälsi useita katkoksia ja alanvaihtoja eikä heillä ollut toisen asteen tutkintoa. Haastatteluhetkellä he olivat työkyvyttömyys- tai sairauseläkkeellä ja opiskelivat aikuiskoulutuksessa omaan tahtiinsa. He pitivät kuitenkin epätodennäköisenä sitä, että saisivat opintojaan koskaan valmiiksi. Omaehtoisten tapaan myös ailahtelevien koulu-ura jatkuu peruskoulun jälkeen ammattikoulussa. Yläkoulussa alkaneet masennusoireet pahenivat ammattikouluopintojen alettua, minkä seurauksena nuoret ohjautuivat terveystalveluiden piiriin ja heille diagnosoitiin vaikea-asteinen masennus. Haastateltavat kertoivat myös vaikeista kotioiloistaan. Nuoret yrittivät käydä koulussa, mutta se osoittautui ylivoimaiseksi vaikeiden masennusoireiden vuoksi. Poissaoloja kertyi runsaasti ja opinnot keskeytyivät jo ensimmäisen vuoden alussa. Opintojen keskeyttämisen jälkeen sairauslomajaksot ja opiskeluyritykset olivatkin seuranneet toinen toistaan.

Mul oli paljon fyysisii oireit, psykofyysisii tai siis ne osoittautu psykofyysisiksi. Niitä tutkittiin tosi paljon. Ekat oireet oli semmost ahistusta, luokas ei pystyny istumaan ja oli tosi väsyny. Olin

mä oikeestaan ala-asteellakin jo tosi väsyny. Se oli varmaan ehkä se koulutyö kuitenkin, et vaik kuitenkin pysty selviytyy niistä, mut et kotona ehkä oli semmoset olosuhteet ettei aina saanu nukuttuu kunnolla, niin se ehk vaikutti jonkun verran. Ne alkuoireet oli just semmosta väsymystä, ahdistusta ja niit psykofyysisiä oireita mitkä johti siihen, että mä en enää yksinkertaisesti menny kouluun. En menny, et jäin kotiin ja jouduin kotiopetukseen. (H18 – ailahteleva)

Edellä esitetty sitaatti tuo hyvin esille ailahtelevien heikentyneen ja jossakin määrin murtuneen toimijuuden. Ailahtelevien toimijuudessa oli lisäksi pienen toimijuuden muotoja, ja he pyrkivät toteuttamaan arkeaan samanlaisina pysyttelevien rytmien kautta ilman suuria suunnitelmia.

Pettyneet – korkeakouluopinnoista työelämän ulkopuolelle

Viidennen koulutuspolkutyypin muodostivat viisi nuorta, joiden suoraviivaisesti edennyt koulutuspolku katkesi korkeakouluopinnojen loppuvaiheessa. Haastatteluhetkellä nuoret olivat joko työttömänä, työkyvyttömyyseläkkeellä tai sairauseläkkeellä. Pettyneet olivat ainoa ryhmä, jossa kaikki olivat ainakin tois- taiseksi kokonaan koulutuksen tai työelämän ulkopuolella. Kaikkien pettyneiden koulutuspolku kulki peruskoulun jälkeen lukion kautta suoraan ammattikorkeakouluun tai yliopistoon. Nuorten mielenterveysoireilu alkoi jo peruskoulussa, mutta suurin osa heistä sai diagnoosin vasta lukion loppupuolella tai korkeakouluopinnojen aikana. Psykkisistä syistä johtuvien sairauslomien takia lähes kaikkien lukio-opinnot viivästyivät siten, että yliopilaskirjoitukset ajoittuivat joko neljänteen tai viidenteen opiskeluvuoteen. Lukiota he suuntasivat suoraan korkeakouluun. Korkeakouluopinnot alkoivat hyvin, mutta niiden edetessä ja tehtävien vaikeutuessa opinnoista selviytyminen kävi ylivoimaiseksi. Erityisesti

opinnäytetyötä tehdessä psyykinen oireilu vaikeutui ja ongelmat kasautuivat: yhtäältä lopputyön aiheuttama stressi pahensi psyykkistä oireilua, ja toisaalta myös psyykinen oireilu vaikeutti lopputyön tekemistä. Lopulta ainoana vaihtoehtona oli opintojen keskeyttäminen. Haastatteluhetkellä pettyneiden puheesta välittyi aiempien koulutusvalintojen kyseenalaistaminen: he olivat yksimielisiä siitä, että peruskoulun jälkeen olisi ehdottomasti pitänyt suunnata ammattikouluun eikä lukioon. Suurimpana syynä aiemman koulutusvalinnan kyseenalaistamiselle oli nykyisten voimavarojen niukkuus, ja nyt jälkepäin he pohtivat, että ammatin hankkiminen olisi ollut heidän kohdallaan tärkeää.

Kyllähän mutsi on ollu aina sitä mieltä että, mitä korkeammalle kouluttautuu niin sitä parempi. Isän mielipiteestä en sitten tiedä mutta, jos pitäis veikata niin isä ois sitä mieltä, että työllä tai työn tekemisellä on enempi merkitystä kuin kouluttautumisella. Ja vähän tuntuu, että nykyään se olis ollu parempi hankkii joku käytännön ammatti heti sillon, ja yrittää päästä duuniin, eikä mennä lukioon. (...) Lukion papereilla en oo päässy yhtään mihinkään. Siinä tavallaan voidaan ajatella, että meni kolme vuotta hukkaan. (H9 – pettynyt)

Pettyneiden toimijuudessa oli paljon samoja piirteitä kuin määrätietoisilla, ponnistelijoilla ja ailahtelevillakin: alkujaan aktiivinen toimijuus oli vuosien varrella tapahtuneiden jatkuvien kamppailujen ja pettymysten myötä saanut yhä enemmän toimijuuden pieniä ja haavoittuvia muotoja.

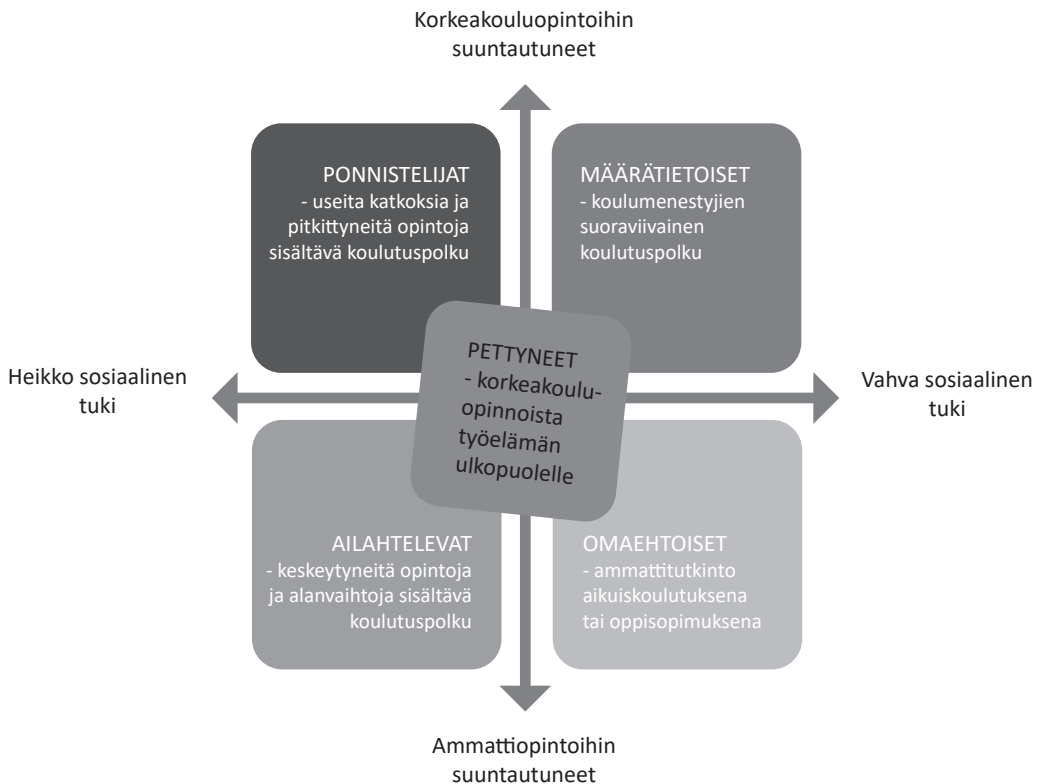
Sosiaalinen tuki toimijuutta asemoimassa

Edellä kuvailtuihin koulutuspolkuryhmiin sijoittuvat nuoret erottuivat toisistaan myös sen mukaan, olivatko he suuntautuneet ammatti- vai korkeakouluopintoihin ja millaista

heidän saamansa sosiaalinen tuki oli ollut (kuvio 2). Sosiaalisella tuella viittaamme sosiaalisiin verkostoihin ja niiden merkitykseen yksilön elämänsä toiminnallisena, psykososiaalisena ja hyvinvointia lisäävänä resurssina (ks. Isola ym. 2017). Sosiaalinen tuki vahvistaa nuorten itsetuntoa, ja siten sillä on myönteisiä vaikutuksia myös heidän toimijuuteensa (Hitlin & Elder 2006). Sekä määrätietoiset että ponnistelijat olivat hakeutuneet korkeakouluopintoihin, mutta he poikkesivat toisistaan saamansa sosiaalisen tuen osalta. Sosiaalisen tuen kattavuus erotti vastaavalla tavalla myös ammatillisiin opintoihin suuntautuneita ailahtelevia ja omaehtoisia nuoria. Pettynyt sijoitimme nelikentän keskelle, koska ensinnäkin he olivat korkeakouluopintojen keskeyttämisen jälkeen tilantees-

sa, jossa harkitsivat ammattikouluopintoja. Toiseksi heidän saamansa sosiaalinen tuki vaihteli huomattavasti elämänsä aikana eikä heillä ollut vastaavanlaista pysyvää sosiaalisen tuen verkostoa kuten määrätietoisilla ja omaehtoisilla.

Mielenterveysystyössä on laajalti tunnistettu, että sosiaalinen tuki, erityisesti vertaisilta saatu tuki, on yksi tärkeimmistä toipumista edistävistä tekijöistä (Nordling & Rissanen 2020). Toisaalta sosiaalinen tuki on yksilölle merkityksellistä silloinkin, kun hänellä ei ole vastoinkäymisiä (Isola ym. 2017; Nordling & Rissanen 2020). Steven Hitlin ja Glen H. Elder (2006) ovat havainneet sosiaalisen tuen vahvistavan toimijuutta erityisesti tilanteissa, joissa yhteisö sallii niin yksilön valinnanvapauden kuin erehtymisenkin mahdollisuus-

KUVIO 2. Koulutuspolkutyypin sijoittuminen opintoihin suuntautumista ja sosiaalisen tuen vahvuutta kuvaavaan nelikenttään.

den. Sosiaalisella tuella on merkitystä myös elämänkulun käännekohtissa ja muutostilanteissa, kuten koulutuspolun ongelmakohtissa. Kun yksilö kokee, että hänen ei tarvitse kohdata haastavia tai vaikeita tilanteita yksin, hän näkee valinnanmahdollisuutensa ja tulevaisuutensa myönteisempinä. (Hitlin & Elder 2006; Isola ym. 2017.)

Lapsuuden kokemukset sosiaalisesta tuesta myös muokkaavat nuoruusiässä muodostuvaa käsitystä omasta toimijuudesta, mikä on merkityksellistä myöhemmän elämänkulun muotoutumisen kannalta (esim. Hitlin & Elder 2006). Sosiaalisen tuen vahvuus välittyi etenkin määrätietoisten ja omaehtoisten kertomuksista. Määrätietoisilla oli aina ollut tukenaan vähintään yksi tärkeä ja turvallinen aikuinen (vanhempi tai muu huoltaja), joka oli ollut keskeisessä roolissa heidän elämässään ja auttanut psyykkisen oireilun pahetessa. Vanhemmat olivat antaneet myös taloudellisesta tukea ja esimerkiksi maksaneet nuoren terapiaan pääsyn ennen yhteiskunnan palveluiden avautumista. Määrätietoisille koulu oli ollut merkittävä osa elämää, ja he kertoivatkin keskittyneensä koulu-uransa aikana pääasiassa opiskeluun. Tämä osaltaan vaikutti siihen, että sosiaalisten suhteiden solmiminen koulussa jäi vähemmälle. Omaehtoiset taas kertoivat sosiaalisten suhteiden menneen aina opintojen edelle, ja heillä olikin laaja kaveripiiri eri yhteyksistä. Heillä oli myös useita läheisiä ystävyys-suhteita, ja he olivat vahvasti mukana kokemusasiantuntijuustyössä. Myös perhe oli ollut tukena, mutta nuoret kokivat tuen olleen enemmänkin taloudellista tukea kuin varsinaista ”läsnäoloa”, johon osan kohdalla vaikutti vanhemman yksinhuoltajuus tai runsas työnteko.

Ponnistelijoiden ja ailahtelevien elämänkulussa sosiaalinen tuki oli ollut puutteellista. Heillä ei ollut turvanaan vanhempien tukea, ja lapsuusajan vaikeiden kokemusten takia he eivät olleet enää juurikaan tekemisissä vanhempiensa kanssa. Osa nuorista aikuisista oli

vaikeiden kotiolojensa vuoksi asunut osan aikaa lapsuudestaan laitoksessa tai myöhemmin teini-iässä sijaisperheessä. Lapsuuden perheen turvattomuuden vuoksi jotkut olivat muuttaneet jo alaikäisenä pois kotoa. Pettyneillä oli puolestaan jossain vaiheessa nuoruutta tai varhaisaikuisuutta huonot välit molempiin vanhempiinsa. Taustalla oli usein vanhempien avioero, jossa keskeisessä roolissa oli toisen vanhemman mielenterveyden häiriö. Nuoret usein myös jäivät asumaan psyykkisistä haasteista kärsivän vanhempansa luo. He kokivat, että heillä oli aina ollut muutamia kavereita, mutta ei juurikaan läheisiä ystäviä.

Monien haastateltujen nuorten kertomuksissa toistuivat lapsuusajan vaikeat kokemukset, kuten vanhempien mielenterveyden ongelmat tai alkoholismi, vähävaraisuus, läheisen vakava sairastuminen tai kuolema. Kaikilla heikon sosiaalisen tuen omaavilla (ponnistelijat, ailahtelevat ja pettyneet) oli varhaislapsuuteen ajoittuvia kokemuksia turvattomuudesta ja vanhempien mielenterveyden ongelmista. Kasvuympäristön ja vanhempien mielenterveysongelmien tiedetään vaikuttavan monin tavoin lapsen emotionaaliseen, sosiaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen (Stein & Harold 2015). Varhaislapsuuden rajoittuneen sosiaalisen verkoston on todettu olevan yhteydessä esimerkiksi sosiaalisten taitojen puutteeseen (Newcomb 1990). Koulun sosiaalisten käytäntöjen omaksuminen olikin ollut helpompaa niille nuorille, joilla ei ollut ennen kouluikää vaikeuksia lapsuuden perheessä.

Sosiaalisten taitojen puutteen tiedetään altistavan myös koulukiusaamiselle (Keltikangas-Järvinen 2010; Kaltiala-Heino, Ranta & Fröjd 2010). Koulukiusaamisesta väitellyt Ina Juva (2019) toteaa, että koulu määrittelee normaaliuden ideaalin, johon sisältyy muun muassa käsitys ”oikeanlaisista” sosiaalisista taidoista, joita ovat esimerkiksi oppilaan sopeutuminen koulun käytäntöihin (kyseen-

alaistamatta virallista tai epävirallista koulua) sekä kyky olla aiheuttamatta häiriöitä. Haastatelluista nuorista sekä ponnistelijat että ailahtelevat kertoivat olleensa vuosia jatkuneen koulukiusaamisen kohteena. Tutkimuksemme nuoret liittivät kiusaamisen syyt omiin ominaisuuksiinsa, kuten esimerkiksi puhevikaan, pukeutumistyyliin tai kiinnostuksen kohteisiin sekä vanhempien mielenterveys- ja alkoholiongelmiin. Juvan mukaan kiusaamista ei tulisi mieltää yksilöiden väliseksi ongelmaksi, vaan myös koulujen ja muiden yhteisöjemme rakenteellisilla tekijöillä on merkittävä osuus kiusaamisessa. Yhtäältä oppilaan luokittelu ”ei-normaaliksi” näyttää muodostavan riskin joutua kiusatuksi, ja toisaalta taas opettajat eivät tunnista ”ei-normaaliksi” luokiteltua oppilasta kiusaamisen uhriksi, minkä vuoksi kiusaamiseen ei puututa (Juva 2019).

Systemaattisen koulukiusaamisen kohteenä oleminen oli ponnistelijoiden ja ailahtelevien kohdalla jatkunut koko peruskoulun ajan ja osalla vielä toisen asteen opinnoissakin. Kokemukset pitkään jatkuneesta vaikeasta koulukiusaamisesta ovatkin tutkimusten mukaan yleisiä mielenterveysongelmista kärsivien kohdalla (Heinonen & Järvinen 2018; Rikala 2018; Heinonen 2021). Pettyneet eivät varsinaisesti kokeneet olleensa koulukiusattuja, mutta hekin kertoivat ulkopuolisuuden kokemuksistaan, jotka liittyivät siihen, että heitä ei haluttu ottaa osaksi luokkayhteisöä. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että koulukiusaaminen voi pahimmillaan johtaa muun muassa itsetunnon menettämiseen, itsetuhoisiin ajatuksiin, uniongelmiin, luottamuspulaan, paniikkihäiriöön ja sosiaalisten tilanteiden pelkoon (Copeland ym. 2013). Kiusatuille on ominaista myös koulumotivaation heikkeneminen ja kouluun menon välttely, mikä näin ollen heikentää merkittävästi myös koulumenestystä (Salmivalli 2010). Erityisesti ponnistelijoiden ja ailahtelijoiden kohdalla

rankka koulukiusaaminen johti sosiaalisten tilanteiden ja kouluympäristön välttelyyn ja siten rajoitti nuorten toimijuutta.

Myös opintojen nivelvaiheiden haastavuus ja opintoihin kiinnittymisen vaikeudet nousivat analyysissä vahvasti esille. Etenkin nuoret, joiden saama sosiaalinen tuki oli ollut vähäistä (ponnistelijat, ailahtelevat ja pettyneet), kertoivat koulutuksen nivelvaiheiden vaikeuttaneen psyykkistä oireilua. Tähän vaikutti suurelta osin juuri sosiaalisen tuen saavuttamattomuus sekä uudesta opiskeluympäristöstä johtuva sosiaalisten tilanteiden pelon paheneminen. Nuorten kertomuksista piirtyi kuva ammatillisten oppilaitosten ja ammattikorkeakoulujen kyvyttömyydestä mahdollistaa vaihtoehtoisia opetusjärjestelyjä (esim. osa-aikainen opiskelu tai muunlainen yksilöllinen opetusjärjestely). Yksi nuorista kertoi sosiaalisten suhteiden ja joustamattomien opetuskäytäntöjen rajaamasta toimijuudesta seuraavasti:

No nyt mul on sen ammattikorkeakoulun jälkeen ni mul on aika vaikee toi ryhmässäoleminen sosiaalisten tilanteitten pelon takii, et sen takii se kynnyks jatkaa opiskeluu on noussu, koska tavallaan siihen ei anneta tukea tavallaan siihen niinku niihin vaikeuksiin, mitä mul esimerkiks on, et itsenäist opiskeluu ei hirveesti pystynny siel ammattikorkeessa ainakaa suorittamaan, et kaikki piti olla ryhmäjuttuja tai siis piti ryhmässä tehdä ja olla luokassa ja silleen ni se oli (...) Et ne sosiaaliset suhteet on paljon vaikuttanut, et just tota lukiossa mul oli pari ystävää, et se vaikutti sellai et oli paljon helpompi olla koulussa eikä ollu niin paha sit se sosiaalisten tilanteitten pelko. Et sit taas ammattikorkeakoulus mul ei ollu ystäviä ollenkaa ni sit tota... (H2 – pettynyt)

Nuorten mielenterveysongelmien ja koulumenestyksen yhteys oli monitahoinen. Koulumenestys yleensä heikkeni mielenterveysongelmien seurauksena, mutta samanaikaisesti heikentynyt koulumenestys murensi itsetuntoa ja vaikeutti entisestään mielenterveysongelmia. Toisaalta koulussa hyvin menestynei-

den nuorten pyrkimys täyttää kiitettävästi kaikki koulun vaatimukset oli yksi keskeinen tekijä mielenterveysongelmien vaikeutumisen taustalla. Määrätietoisilla nuorilla yhdistävänä diagnoosina oli ahdistuneisuushäiriö, joka liittyi suurelta osin sekä koulussa erinomaisesti pärjäämisen pakkoon että yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden tunteisiin kouluympäristössä, erityisesti korkeakouluopintojen aikana. Hyvä koulumenestys ja koulun institutionaalisten odotusten mukainen käytös olivat yhteydessä myös diagnoosin saamisen hitauteen.

Korkeakouluopinnot aloittaneilla nuorilla diagnoosin saaminen viivästyivät pääosin erinomaisen koulumenestyksen vuoksi, kun taas heikommin koulussa menestyneet ohjattiin herkemmin mielenterveyspalvelujen pariin. Hoidon saamisen vaikeudet olivatkin läsnä erityisesti määrätietoisien ja ponnistelijoiden puheessa. Nuoret kertoivat yrittäneensä saada apua vaikeisiin ongelmiinsa jo aiemmin, mutta he eivät olleet siinä onnistuneet. Usein heidän oireilunsa pikemminkin vähäteltiin. He kokivat, että heidän ei uskottu voivan kärsiä psyykkisistä ongelmista, koska ulospäin he näyttivät selviytyvän elämässään hyvin. Avun saaminen onnistui vasta siinä vaiheessa, kun oireet olivat vakavia ja omin voimin selviytyminen mahdotonta.

Niin, se, ja sit tietenki kaikki ne psykiatrikäynnit maksaa ja kaikki tämmönen oli siinä mutta, lopulta sitte menin, mä olin silloin, se oli sit siin vaihees ku mä olin jo jääny sielt mun korkeakouluopinnoist pois, ja sit mä menin sellaselle nuorten työpajalle ja sit siel ne alko kattoo, että sitä on tätä historiaa ja et on käyny kaikki nää ja sit oli sillee et nyt aletaan oikeesti hankki sulle sitä terapiaa. Silloin se sitte onnistu tavallaan, mut et tarttin kyl siihen mut et, sitä ennen sit, se oli jotenki tosi semmost katkonaist et mä ain hakeuduin sinne terveyskeskukseen ku oli jotenki semmonen ihan sietämätön olo ja sit sain taas jotain uusi lääkkeitä ja sit mä niit ehkä vähän aikaa söin tai, sit mä niit söin ja sitte oli silleen taas semmonen olo et, jotenki se et se hoidon hakeminen ja se vie ihan hirveesti voimavaroja nii ei sit jaksanu itekseen tavallaan sitä. (H27 – ponnistelijä)

Pohdinta ja johtopäätökset

Edellä olemme analysoineet nuorten aikuisten elämäntilanteita haastatteluiden pohjalta koulutuspolkuja ja paikantaneet koulutusuran ongelmakohtia sekä haasteita, joita mielenterveyden ongelmat asettavat yksilön toimijuudelle. Koulutuspolkutyyppejen heterogeenisyydestä huolimatta merkittävimmät koulutusuran ongelmakohdat ovat usein samankaltaisia, ja niistä keskeisimmät liittyivät muun muassa oppimisen tekemiseen, koulukiusaamiseen, joustamattomiin opetusjärjestelyihin, psykiatrisen diagnoosin saamiseen ja sairaalahoitojaksoista johtuviin poissaoloihin. Se, miten yksilö koulutusuran ongelmakohdista selviää, on monimutkainen yhtälö, johon vaikuttavat yksilön toimijuuden ohella niin perhe- ja vertaissuhteet, koulu instituutiona kuin elämäntilanteen tapahtumien ja käännekohtien ajoittuminen. Nuorten toimijuuteen vaikutti vahvasti heidän arkiympäristöissään – koulussa, perheessä, työelämässä ja kuntoutuksessa – syntyneet kokemukset omasta merkityksellisyydestä tai merkityksettömyydestä (ks. myös Toivainen 2019). Vaikka nuoruudessa omaksuttu näkemys omasta toimijuudesta ohjaa jossain määrin elämäntilannetta, on syytä muistaa, ettei se silti yksin määritä tulevaisuuden suuntaa.

Mielenterveysongelmien kanssa elävien nuorten opiskeluun kohdistuvat tutkimukset ovat usein keskittyneet opiskelukyvyyn heikentymiseen ja opintojen keskeyttämisen riskiin (Harkko ym. 2019; Korkeamäki ym. 2020; Ringbom ym. 2021; Heinonen 2021), mutta hyvin opinnoissaan pärjänneet ovat systemaattisesti jääneet tarkastelun ulkopuolelle. Tämä tutkimus kuitenkin osoittaa, että mielenterveysongelmat eivät aina heijastu opinnoista suoriutumiseen, vaan ongelmat voivat näkyä elämän muilla osa-alueilla. Esimerkiksi korkeakouluopintoihin suuntautuneet nuoret keskittivät suurimman osan voimava-

roistaan opiskeluun, mikä johti sosiaalisten verkostojen kaventumiseen ja yksinäisyyden kokemuksiin. Pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna sosiaalisten verkostojen kaventuminen heikensi vähitellen psyykkistä hyvinvointia ja yksilön toimijuutta.

Mielenterveysongelmista toipuminen voidaan nähdä prosessina, jolloin kyse on enemmänkin yksilön muutosprosessista eikä niinkään palautumisesta aiempaan mielenterveysongelmia edeltävään tilaan. Toipumisen kannalta keskeisiä ovat yksilön elämäkokemukset ja etenkin kokemukset, jotka ovat aiemmin auttaneet häntä selviytymään mielenterveysongelmien mukana tuomista haasteista. (Nordling & Rissanen 2020.) Analyysi tuokin esiin sen, kuinka sosiaalisen tuen ja taloudellisten resurssien puutteet asettavat rajoituksia ja ehtoja yksilön toimijuudelle. Suurimmat toimintakyvyn rajoitukset liittyivät sosiaalisen tuen vähyyden lisäksi psykiatrisen hoidon saatavuuden vaikeuteen. Vahvan sosiaalisen tuen omaavilla nuorilla oli usein myös perheen taloudellinen tuki takanaan, mikä mahdollisti terapiaan pääsyn omakustanteisesti ennen yhteiskunnan palveluiden avautumista. Tämä asettaa nuoret keskenään sosiaalisesti hyvin eriarvoiseen asemaan. Mielenterveysongelmista toipuminen vie aikaa ja edellyttää monenlaisia tukitoimia, kuten lääkehoitoa, läheisten tukea, terapiaa ja myös taloudellisen toimeentulon turvaamista. Toipumisen kannalta parhaassa asemassa ovat nuoret, jotka onnistuvat saamaan mahdollisimman monipuolista sosiaalista, taloudellista ja hoidollista tukea.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet lapsuuden vaikeilla olosuhteilla olevan merkittävä yhteys myöhemmän elämän ongelmiin, kuten mielenterveysongelmiin ja ennenaikaiselle eläkkeelle siirtymiseen (Lämsä 2016; Rikala 2018; Heinonen 2021). Myös tässä tutkimuksessa suurin osa haastateltavista, joilla oli taustallaan vaikeita lapsuuden

kokemuksia, oli päätynyt ennenaikaisesti työelämän ulkopuolelle joko työttömäksi, kuntoutustuelle, sairaus- tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Toisaalta tutkimuksemme tuo esiin sen, että hyvin opinnoissaan pärjänneille nuorille, joilla ei ollut vastaavia varhaislapsuuteen kytkeytyviä ongelmia, koulu instituutiona näyttäytyi mielenterveyden ongelmille altistavana ympäristönä. Esimerkiksi määrätietoiset nuoret suhtautuivat syystä tai toisesta hyvin vakavasti kouluinstituutioon asettamiin menestysvaatimuksiin. Heille oli elämänsä aikana erilaisten kokemusten myötä rakentunut ankara sisäistetty itsekuri, joka pakotti asettamaan kunnianhimoisia tavoitteita ja suoriutumaan koulutyöstä erinomaisesti. Tämä johti lopulta voimavarojen loppumiseen ja uupumukseen.

Koulumaailmassa arvostetaan ”oikeanlaisia” sosiaalisia taitoja (Juva 2019) sekä ahkeraa toimintaa ja määrätietoista toimijuutta (esim. Vaattovaara 2015). Tutkimuksemme osoittaa, että koulussa ei kyetä kovinkaan hyvin tunnistamaan opinnoissaan menestyvien oppilaiden mielenterveyden ongelmia, koska opettajat eivät lähtökohtaisesti ole huolissaan erinomaisia arvosanoja saavista ja hyvin käyttäytyvistä oppilaista. Oppilaan heikkoa koulumenestystä pidetään sen sijaan jo itsessään häiriötilana, ja siksi huonosti pärjäävien oppilaiden ongelmiin puuttuminen on todennäköisempää. Huolestuttavaa on, että hyvin koulussa menestyvien oppilaiden mielenterveyshäiriön diagnosoinnin huomattava viivästyminen vaikeutti nuorten aikuisten työelämään siirtymistä ja osan kohdalla johti lopulta työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymiseen. Tämä osoittaa, että myös koulumenestytien ongelmia pitäisi pystyä tunnistamaan aiempaa paremmin.

Lisäksi on tärkeää huomioida, että mielenterveysongelmat eivät ole vain yksilön ongelmia, vaan kysymys on yksilön ja yhteiskunnallisten vaatimusten välisestä suhteesta.

Mielenterveysongelmien yleistyminen onkin syytä nähdä laajempuna yhteiskunnallisena ja kulttuurisena ilmiönä, jolloin on tarkasteltava kriittisesti myös niitä vaatimuksia, joita meille eri rooleissa toimivina kansalaisina asetetaan. Kovaan kilpailuun, suorittamiseen ja jatkuvaan arviointiin perustuvassa koulumaailmassa pärjääminen edellyttää muun muassa paineensietokykyä, aktiivisuutta, vahvaa opiskelumotivaatiota, kunnianhimoa ja itsekuria. Edellä mainittuja, yrittäjyyteenkin liitettyjä ominaisuuksia on kritisoitu siitä, etteivät ne sovellu koulun kasvatustavoitteiksi ja että ne itsessään saattavat näyttäytyä uhkana koulun perinteisille päämäärille, kuten tasa-arvolle ja yhdenvertaisuudelle (esim. Naskali 2010). Nuorten tarinat havainnollistavatkin, että kaikkien oppilaiden kasvuolosuhteet eivät ole omiaan tukemaan koulumaailmassa arvostettujen ominaisuuksien kehittymistä, jolloin he ovat jo lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa. Sosiaalisen tuen puutteen ohella myös oppilaitosten riittämätön tuki ja joustamattomat opetusjärjestelyt vaikeuttivat nuorten opintojen edistymistä ja loppuunsaattamista (ks. myös Heinonen 2021).

Elämäntietojen analysointi toimijuuden näkökulmasta auttaa ymmärtämään, millaisia merkityksiä ihmiset antavat omille kokemuksilleen ja miksi toimimme siten kuin toimimme (Vanhalakka-Ruoho 2014; Vaattovaara 2015; Toiviainen 2019). Nuorten kokemusten esiin nostaminen monipuolistaa myös kuvaa koulutuspolulla kohdatuista haasteista sekä niiden merkityksestä nuorten aikuisten elämäntietojissa. Nuoren mielenterveysoireiluun, kuten ahdistukseen tai masennukseen, onkin aina tärkeää kiinnittää huomiota riippumatta siitä, millainen esimerkiksi hänen opintomenestyksensä on. Avun saamisen perusteeksi tulisi riittää yksilön oma kokemus voinnistaan, eikä niinkään lääketieteellinen diagnoosi tai jonkun ulkopuolisen henkilön tekemä tulkinta avuntarpeesta. Jo pelkkä

oikea-aikainen keskusteluapu voi vahvistaa nuorten toimijuutta ja näin edesauttaa yhteiskuntaan kiinnittymistä. Tärkeintä on, ettei nuorta jätetä yksin ongelmiensa kanssa.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna (2021) Subjective orientations to the schooling of young people on the margins of school. *Young* 20 (3), 219–235.
- Aapola, Sinikka (2005) Aikuistumisen oikopolkuja? Koulutussiirtymät ja aikuistumisen ulottuvuudet nuorten elämässä. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.) *Polkuja ja poikkeamia: aikuisuutta etsimässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 56, 254–283.
- Antikainen, Ari & Komonen, Katja (2003) Elämäkerta ja elämäntietojen kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen sosiologiassa. Teoksessa Pekka Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvat*. Aikuiskasvatuksen vuosikirja 44. Helsinki: Kansanvalitusseura, 84–121.
- Beck, Ulrich (1999) *What is globalization?* Cambridge: Polity Press.
- Clausen, John (1991) Adolescent competence and the shaping of the life course. *American Journal of Sociology* 9 (4), 805–842.
- Copeland, William & Wolke, Dieter & Angold, Adrian & Costello, Jane (2013) Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. *JAMA Psychiatry* 70 (4), 419–426.
- Evans, Karen (2007) Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International journal of psychology* 42 (2), 85–93.
- Giele, Janet & Elder, Glen (1998) *Methods of life course research: qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Gordon, Tuula (2005) Toimijuuden käsitteen dilemma. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.
- Gretschel, Anu & Myllyniemi, Sami (2020) *Kuulummeko yhteiskuntaan? Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. Kunnallisan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisusarja, julkaisuja 110. Helsinki: KAKS – Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Gyllenberg, David (2019) Psykkiset häiriöt nuoruus-

- iässä. *Duodecim* 135 (15), 1321–1323. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2019/15/duo15043> (Viitattu 3.5.2021.)
- Harkko, Jaakko & Villa, Tiia & Korkeamäki, Johanna & Vaalasranta, Liisa & Poutiainen, Erja (2019) *Kuntoutus opintojen tukena. OPI-kuntoutuskurssien toteutuminen*. Sosiaali- ja terveysturvan raportteja 19. Helsinki: Kela.
- Heinonen, Taina & Järvinen, Tero (2018) Kiusaaminen ja koulun tuki mielenterveysongelmissa – nuoret mielenterveyskuntoutujat kertovat koulukokemuksistaan. *Kasvatus* 49 (1), 62–74.
- Heinonen, Taina (2021) Nuorten mielenterveyskuntoutujien kokemuksia opintojen keskeyttämisestä ja siihen johtaneista tekijöistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (5–6), 572–584.
- Henderson, Sheila & Holland, Janet & McGrellis, Sheena & Sharpe, Sue & Thomson, Rachel (2007) *Inventing adulthoods: A biographical approach to youth transitions*. London: Sage.
- Hitlin, Steven & Elder, Glen H. (2006) Agency: An Empirical Model of an Abstract Concept. *Advances in Life Course Research* 11, 33–67. [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(06\)11002-3](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(06)11002-3).
- Honkasalo, Marja-Liisa (2013) Katveessa: Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & Edistys* 38 (1), 42–61.
- Huttunen, Matti (2017) Mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Matti Huttunen (toim.) *Lääkkeet mielen hoidossa*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Läpäperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpäpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Juva, Ina (2019) *Who can be “normal”? Constructions of normality and processes of exclusion in two Finnish comprehensive schools*. Helsinki Studies in Education 58. Helsinki: University of Helsinki.
- Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku (2009) Aikuistumisen riskit ja koulutus. Teoksessa Pekka Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatustutkimus*. Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura, 152–168.
- Kaltiala-Heino, Riittakerthu & Ranta, Klaus & Fröjd, Sari (2010) Nuorten mielenterveys koulumaailmassa. *Duodecim* 17/126, 2033–2039.
- Kanste, Outi & Haravuori, Henna & Muinonen, Essi & Marttunen, Mauri (2018) Kunnallisen opiskeluterveyshuollon ammattilaisten näkemyksiä yhteistyöstä mielenterveys- ja päihdepalvelujen sekä lastensuojelun kanssa. *Hoitotiede* 30 (1), 67–80. <http://elektra.helsinki.fi.ezproxy.utu.fi/se/h/0786-5686/30/1/kunnalli.pdf> (Viitattu 2.11.2021.)
- Kauravaara, Kati (2013) *Mitä sitten, jos ei liikuta? Et-nografinen tutkimus nuorista miehistä*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 276. Jyväskylän yliopisto: Liikunnan ja kansanterveyden tutkimuskeskus.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2010) *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot*. Helsinki: WSOY.
- Kiviniemi, Liisa (2008) *Psykiatrisessa hoidossa olleen nuoren aikuisen kokemuksia elämästään ja elämää eteenpäin vievistä asioista*. Kuopion yliopiston julkaisuja E, Yhteiskuntatieteet 150. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Korkeamäki, Johanna & Salakka, Ilja & Pietilä, Piia & Hautamäki, Lotta (2020) *Opiskeluvalmennus opiskelijan tukena ammatillisissa opinnoissa. Kelan lyhytterapiamuotoisen opiskeluvalmennuksen arviointi*. Kuntoutusta kehittämässä 22. Helsinki: Kela.
- Lämsä, Anna-Liisa (2016) *Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Marttinen, Elina (2017) *Deciding on the direction of career and life: personal goals, identity development, and well-being during the transition to adulthood*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Naskali, Päivi (2010) Toistoa ja vastarintaa. Yliopisto-opiskelijat ja yrittäjyyskasvatustutkimus. Teoksessa Katri Komulainen, Seija Keskitalo-Foley & Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen (toim.) *Yrittäjyyskasvatustutkimus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 72–99.
- Newcomb, Michael (1990) Social support by many others names: Towards a unified conceptualization. *Journal of social and personal relationships* 7 (4), 479–494.
- Nordling, Esa & Rissanen, Päivi (2020) *Mielenterveys-työ uudistuu — Toipumisorientaation teoreettiset lähtökohdat*. Työpäpaperi 40. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Rikala, Sanna (2018) Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämäntilanteissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2), 159–170.
- Rikala, Sanna (2020) *Agency among young people in marginalised positions: towards a better understanding of mental health problems*, *Journal of Youth Studies* 23 (8), 1022–1038. DOI: 10.1080/13676261.2019.1651929
- Ringbom, Ida & Suvisaari, Jaana & Kääriälä, Antti & Sourander, Andre & Gissler, Miika, Ristikari, Tiina & Gyllenberg, David (2021) Psychiatric disorders diagnosed in adolescence and subsequent long-

- term exclusion from education, employment or training: longitudinal national birth cohort study. *The British Journal of Psychiatry* 220 (3), 148–153.
- Salminen, Jarkko & Häikiö, Liisa (2022) Kuntoutuminen toimintamahdollisuuksina – Ammatti-laisten käsitykset nuorten kuntoutujien toimituksesta. *Kuntoutus* 45 (1), 18–28. <https://doi.org/10.37451/kuntoutus.115396>
- Salmivalli, Christina (2010) *Koulukiusaamiseen puuttuminen: Kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Souto Anne-Mari (2014) ”Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu”. Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot. *Nuorisotutkimus* 32 (4), 19–35.
- Stein, Alan & Harold, Gordon (2015) Impact of parental psychiatric disorder and physical illness. Teoksessa Anita Thapar & Daniel S. Pine & James F. Leckman & Stephen Scott & Margaret J. Snowling & Eric Taylor (toim.) *Rutter’s child and adolescent psychiatry*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 352–363.
- Suvisaari, Jaana & Aalto-Setälä, Terhi & Tuulio-Henriksson, Annamari & Härkänen, Tommi & Saarni, Samuli & Perälä, Jonna & Schreck, Maggie & Castaneda, Anu & Hintikka, Jukka & Kestilä, Laura & Lähteenmäki, Seppo & Latvala, Antti & Koskinen, Seppo & Marttunen, Mauri & Aro, Hillevi & Lönnqvist, Jouko (2009) Mental disorders in young adulthood. *Psychological Medicine* 39 (2), 287–99.
- Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2021) Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat: pääomat, strategiat ja koulutuksellisen arvon muotoutuminen. *Sosiologia* 58 (2), 103–118.
- Toiviainen, Sanna (2019) *Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa: Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 217.
- Vaattovaara, Virpi (2015) *Elämäkulkua ja toimijuus: Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1990–2011*. Lapin yliopisto.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2014) Toimijuus elämäkullussa – ohjaustyön perusta? *Aikuiskasvatustus* 34 (3), 192–201.
- Vanttaja, Markku & af Ursin, Piia & Järvinen, Tero (2019) Kouluun sitoutumattomien nuorten tausta ja tulevaisuusodotukset. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (5–6), 491–503.
- Vilppola, Johanna (2021) *Toimijat, taistelijat, tipah-taneet – Koulutus- ja työtoimijuus mielenterveyskuntoutujien elämäkerrannoissa*. Turku: Turun yliopisto.
- VTV (2017) *Lasten mielenterveysongelmien ehkäisy ja hyvinvoinnin tukeminen kouluterveydenhuollossa*. Valtiontalouden tarkastusviraston selvitykset 3. Helsinki: VTV.
- Welling, Roosa (2021) Mitä Suomessa on tapahtunut, kun niin moni nuori voi pahoin? *Helsingin Sanomat* 17.12.2021 <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000008402182.html> (Viitattu 20.12.2021.)

Nuorisotyöllinen ote työpajoilla

Mirja Määttä & Tomi Kiilakoski

Epäselyys nuorisotyön luonteesta ja tavoitteista on pitkään ollut nuorisotyötä koskeva perushavainto. Toisaalta viime aikoina nuorisotyön luonnetta ovat tarkemmin kuvanneet sekä tutkijat että käytännön ammattilaiset yhdessä ja erikseen. Tämä on näkynyt esimerkiksi laatu- ja itsearviointijärjestelmien kehittämisenä (esim. Cooper & Gretschesel 2018), nuorisotyön merkityksen perustelemisena nuorten tarinoiden keinoin (Siurala ym. 2019) sekä nuorisotyön opetussuunnitelmien tekemisenä. Jälkimmäiseen toimintoon on liittynyt nuorisotyön paikallisten piirteiden kuvaamista, mutta myös yleisempää teoreettista keskustelua siitä, miten nuorisotyötä voi määritellä.

Tässä puheenvuorossa tarkastelemme, miten nuorisotyön opetussuunnitelmatyössä kehitettyä suhdeteoriaa voidaan hyödyntää kuvaamaan nuorten työpajojen toimintaa nuorisotyönä. Tekstissämme osallistumme näin keskusteluun sekä nuorisotyön luonteesta että työpajojen asemasta nuorisotyönä. Toinen tämän tekstin kirjoittajista, Mirja Määttä, on tätä tekstiä kirjoittaessaan paneutunut erityisesti nuorten työpajatoimintaan ja miettinyt, miten sitä – sen yhteiskunnallista tehtävää ja merkitystä – voisi tarkastella. Työpajatoiminnan luonteen kuvaamisen tarve on ilmeinen monien työpajakenttäänkin kohdistuvien palvelujärjestelmäuudistusten takia.

Työpajat ovat jo lähtökohtaisesti monialaisia. Nuorten työpajat saavat valtionavustusta

nuorisotyön määrärahoista ja niiden tehtävistä ja tarkoituksesta säädetään Nuorisolaissa (1285/2016, 13–15 §), mutta työpajatoiminnan monialainen ohjaus tulee vahvasti myös työllisyys-, koulutus-, sosiaali- ja kuntoutuspolitiikan toimista. Yleensä työpajavalmennus toteutetaan työvoimapolitiittisena toimena, kuten työkokeiluna, tai sosiaalihuollon toimena, kuten kuntouttavana työtoimintana tai sosiaalisena kuntoutuksena. Riippumatta sopimusmuodosta useilla työpajoilla toimitaan samankaltaisilla työtoimintaa, yksilöllistä valmennusta ja yhteisöllisyyttä painottavilla periaatteilla.

Työpajat ovat nuorisotyön kentässä poikkeava toimija monestakin syystä. Toteuttaessaan eri politiikkalohkojen toimenpiteitä työpajatoimintaan osallistuminen edellyttää kirjallisia sopimuksia ja suunnitelmia. Useinhan suomalaisen nuorisotyön peruslähtökohtana olevan voluntarismin eli nuoren vapaaehtoisen osallistumisen (Kiilakoski 2021, 342) ymmärretään vaativan mahdollisimman vähäisiä kirjautumisia. Siihen ei myöskään usein liity vaadetta osallistua toimintaan muutoin kuin nuoren itsensä valitsemina aikoina. Työpajoilla tätä käytäntöä ei kuitenkaan voida toteuttaa. Nuori osallistuu työpajavalmennukseen säännöllisesti sovitun ajan ja tuntimäärän, vaikka keskeyttämisiäkin tapahtuu. Sovitun suunnitelman noudattamiseen kytkeytyy usein taloudellinen tuki, esimerkiksi työmarkkinatuki tai kuntoutustuki. Viimeaikaisissa kansainvälisissä keskusteluissa nuorisotyön

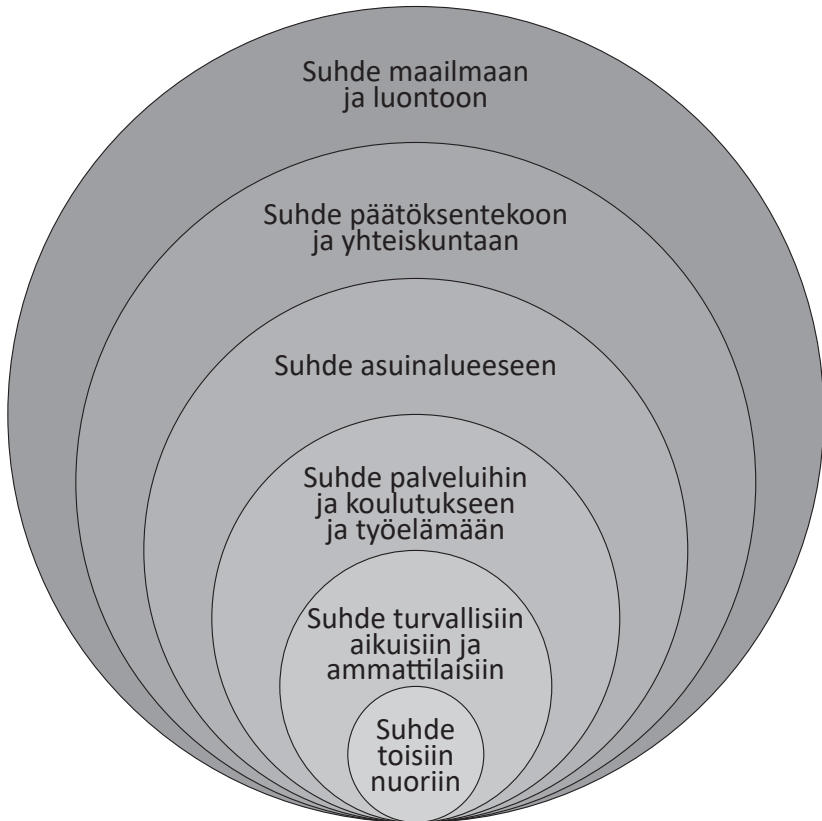
vapaaehtoisuudesta onkin korostettu, että nuorisotyön tehtäväkenttä on laajentunut niin paljon, ettei perinteinen tulkinta nuorisotyöstä nuorten vapaaehtoiseen osallistumiseen perustavana toiminta enää osassa toiminnoista päde (esim. Ord 2016).

Työpajojen asemaa nuorisotyön kentällä pohdittaessa tuleekin huomioida niiden erityinen luonne osana välityömarkkinoita eli palveluja, joilla edistetään heikossa työmarkkina- asemassa olevien henkilöiden työllistymistä (ks. Tiitinen & Logren 2022). Verrattuna muuhun nuorisotyöhän kytkös aktivointipoliittikkaan on vahvempaa: työpajatoiminnassa korostuu koulutus- ja työmarkkinoille pääsyn tukeminen sekä nuorilta odotettu sitoutuminen. Tämä ei tarkoita irtautumista nuoriso-

työn perinteisistä lähtökohdista, kuten toiminnallisuudesta, ryhmämuotoisuudesta tai elämänhallinnan tukemisesta ja oman jutun löytämisestä. Työpajatoimintaan osallistuminen tuottaakin nuorten arkeen rytmiä, tekemistä, yhteisöllisyyttä ja ammatillista tukea – asioita, joita myös useat työpajatoiminnassa mukana olleet nuoret arvostavat (Mutanen & Sivenius 2017; Wrede-Jäntti 2018).

Nuorisotyö nuorten suhteiden tukijana

Edellä korostimme sitä, että työpajojen luonnetta voidaan hahmottaa yhtäältä kuvaamalla muusta nuorisotyöstä poikkeavia lähtökohtia,

Kuvio 1. Nuorisotyö nuoren suhteita tukemassa (Kiilakoski 2013 pohjalta).

mutta toisaalta myös kuvaamalla sen luonnetta nuorisotyönä. Työpajatoimintaa on teoretisoitu verrattain vähän, joten toiminnan tarkastelu selkeästi nuorisotyöllisestä näkökulmasta voi tuottaa tutkimuksellisesti kiinnostavia avauksia ja auttaa työpajoja sanallistamaan omaa tehtäväänsä uudella tavalla. Mirja Määttä hyödynsi työpajavalmentajien ryhmähaastatteluissa Tomi Kiilakosken (2013) yhdessä käytännön nuorisotyöntekijöiden kanssa kehittämään mallia, jossa nuorisotyön ytimeksi on hahmotettu nuoren suhteiden vahvistaminen kuudella elämänalueella (kuvio 1). Erityisesti nuorisotyö pyrkii vahvistamaan nuorten suhteita itselleen läheisiin ihmisiin, palveluihin, yhteisöihin ja maailmaan. Näin nuorisotyö hahmottuu suhteita rakentavana eli relationaalisen pedagogiikkana, jonka ytimessä on pyrkimys vahvistaa nuorten toimijuutta heille itselleen tärkeissä yhteisöissä sekä tukea heidän kykyään osallistua laajemmin yhteiskuntaan (Kiilakoski 2015, 164–168).

Kuviossa 1 esitetään suhteiden tukeminen kaveripiiristä laajenevina kehinä, joihin nuoret osallistuvat. Tämä tuo esille sen, että nuorisotyön suhteet ulottuvat laajalle. Nuorisotyön suhdemalli on rakennettu paikkaontologisen lähestymistavan (Schatzki 2003) mukaan, jonka lähtökohtana on se, että käytäntö rakentuu sosiaalisesti historiansa tai perinteen ohjaamana tietystä paikassa. Suhdemallin ajatuksena on, että sen pitää kuvata nuorisotyötä sellaisena kuin sitä tehdään niissä kunnissa, joita on yhteistyössä tutkimuksen kanssa kuvattu.

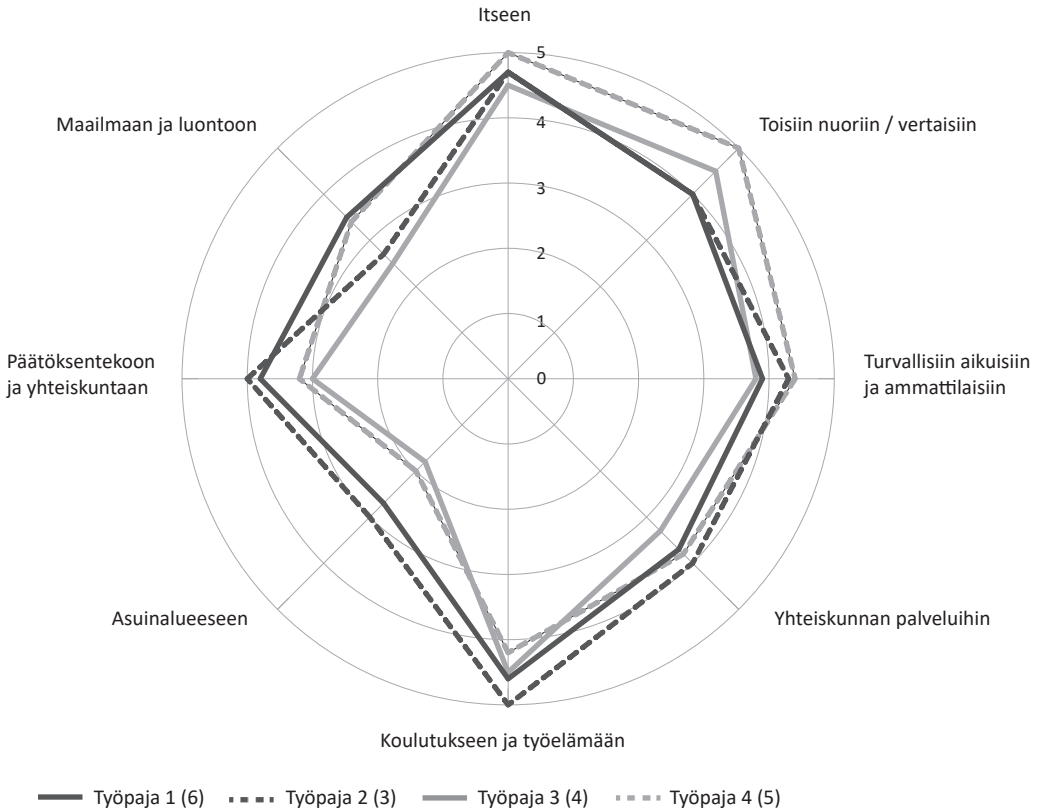
Nuorisotyö nähdään mallissa tavoitteellisenä kasvatuksena. Sen tavoitteet ovat kuitenkin avoimia ja nuorilähtöisiä. Tavoitteet saavat muotonsa nuorisotyöllisessä käytännössä, prosessissa, joka voi ohjautua moneen suuntaan riippuen siitä, mitä yksittäinen nuori tai nuorten ryhmä tilanteeseen tuo. Tämä näkökulma, joka korostaa prosessin ensisijaisuutta nuorisotyössä, on saanut vaikutteita brittiläi-

sestä nuorisotyötä koskevasta keskustelusta (Ord 2016). Tulkintamme mukaan mallin lähtökohdat ovat sovitettavissa työpajatoimintaan, sillä myös työpajatoiminnassa on tavoitteena etenevä prosessi, ja toiminnan on oltava nuorilähtöistä. Siksi voi olettaa mallin olevan periaatteessa sovellettavissa työpajatoimintaan. Tämä vaatii tietysti empiiristä testaamista.

Suhteiden tukeminen työpajoilla

Työpajoilla on erityinen tehtävä nuorten koulutuksellisten ja työelämäsiirtymien tukijana. Tämän takia oli syytä hienojakoistaa mallin kuusiluokkaista jakoa. Mirja Määttä jatkojalosti mallia siten, että ”Suhteet palveluihin, koulutukseen ja työelämään” -luokka jaettiin kahtia siten, että suhdetta koulutukseen ja työelämään tarkasteltiin omana suhteenaan. Lisäksi malliin lisättiin nuoren suhde itseensä. Tämä teema tosin oli mukana myös alkuperäisessä jaottelussa (Kinnunen 2015, 60–61), mutta on sittemmin pudotettu pois suhdeteorian esittelyistä. Tällaisena mallin odotettiin muodostavan paremmin työpajojen itseymmärrystä kuvaavan kahdeksankoh-taisen sädekaavion. Malliin rakentuu näin ajatus, että eri nuorisotyön työmuodoissa suhteet painottuvat eri tavalla riippuen siitä, mitkä ovat toiminnan keskeisimmät tavoitteet ja se prosessi, josta tavoitteet kumpuavat. Näin ollen oletettavien tulosten pitäisi olla mallin lähtökohtien mukaan sellaisia, että jotkut tietyt suhteet ovat työpajoilla toisia tärkeämpiä. Toisaalta oletettavaa on myös se, että vähemmän tuettavia suhteita ei nähdä täysin merkityksettöminä.

Alla on esitetty sädekaavio, jolla Mirja Määtän haastattelemat 18 työpajavalmentajaa neljästä eri puolilla Suomea sijaitsevasta työpajasta arvioivat nuoren eri suhteiden vahvistamisen merkitystä omassa työssään.

Kuvio 2. Neljän tutkitun työpajan valmentajien näkemys (keskiarvo työpajoittain) nuoren eri suhteiden tukemisen merkityksestä omassa työssään. Suluissa haastateltujen määrät eri työpajoilla.

Kunkin suhteen tukemisen merkityksen voi arvioida arvojen nolla (ei merkitystä) ja viisi (erittäin merkityksellistä) välillä. Kuvio 2 tiivistää työpajoittaiset arviot kunkin suhteen tukemisen merkityksellisyydestä.

Kuviosta 2 voidaan lukea, että työpaja-toiminnassa korostuvat erityisesti suhteen vahvistaminen itseseen, koulutukseen ja työelämään sekä vertaisiin. Tämä osoittaa sen, että työpajatoiminnan näkökulmasta suhdetta koulutukseen ja työelämään on perusteltua tarkastella omana kokonaisuutenaan, samoin kuin nuoren tukemista suhteessa itseensä. Olennaisia asioita jäisi näkemättä, ellei näin tehtäisi. Edellä kuvattujen kolmen suhteen ohella keskiarvon 4 tai enemmän sai nuoren

suhde turvallisiin aikuisiin. Näin nuorisotyöllistä otetta työpajoilla voidaan hahmottaa toimintana, jossa luodaan luottamuksellisia suhteita nuorten ja työntekijöiden välille, nähdään vertaissuhteiden merkitys yksilön hyvinvoinnille ja autetaan nuorta löytämään omia vahvuuksiaan. Nämä toiminnot tukevat koulutus- ja työelämäpolkujen löytämistä.

Tarkastelu myös osoittaa eri työpajojen eriäviä painotuksia. Työpaja 2 painottaa erityisesti nuoren suhdetta koulutukseen ja työelämään. Heillä työvalmiuksien vahvistaminen ja yritys yhteistyö on muihin työpajoihin verrattuna vahvinta. Työpaja 4 painottaa muita enemmän nuoren suhdetta itseseen ja vertaisiin, ja siellä suhde koulutukseen ja työelämään

saa pienimmän painoarvon. Yleiskuva on, että kuviossa 1 esitettyjen uloimpien kehien (suhde asuinalueeseen, yhteiskuntaan, maailmaan ja luontoon) tukeminen ei painotu näissä työpajoissa yhtä paljon kuin nuorta lähellä olevat suhteet.

Samaa kahdeksankohtaista jaottelua on tarkasteltu myös syksyllä 2022 työpajatoimijoille suunnatuissa kehittämispäivissä¹, joissa keskeistä oli pohtia ryhmissä, miten nuorisotyöllinen työote ja näiden suhteiden vahvistaminen näkyvät työpajojen käytännöissä. Työpajatoimijat kirjasivat keskusteluun yhteiselle verkkoalustalle. Tiivistimme näitä kuvauksia osoittamaan, millaisia nuorisotyöllisiä oppimis- ja työskentely-ympäristöjä työpajat ovat ja mitkä periaatteet ohjaavat niiden nuorilähtöisiä prosesseja.

Työpajassa nuori saa kannustavaa palautetta omista vahvuuksistaan ja osaamisestaan. Se on turvallinen ympäristö omien tunteiden tunnistamiseen ja ikävienkin asioiden kohtaamiseen sekä kiinnostuksen kohteiden ja motivaation etsimiseen. Suhteessa vertaisiin omat vaikeudet saavat peilin ja ne asettuvat osaksi normaalia elämää. Tuen vastaanottaminen helpottuu. Nuoret rakentavat valmentajien kanssa työpajalle hyväksyvää ja kannustavaa ilmapiiriä ja kiusaamisesta vapaata yhteisöä. Suhteessa luotettavaan ammattilaiseen nuoren hyvä vastaanotto, yhdenvertainen ja moninaisuuden huomioiva kohtaaminen ovat perustana luottamuksellisen suhteen synnyssä ja vahvistamisessa. Nuoren itsemääräämisen kunnioitus on avain hyvään valmentajan ja nuoren suhteeseen.

Suhteessa yhteiskunnan palveluihin työpajavalmentajat toimivat palvelujärjestelmän tulkkeina ja mahdollistavat nuoren yhteyksiä niihin. Työpaja toimii arkisena tukena selkeyttäen nuoren tarvitsemien eri palvelujen vastuita. Työpajalla opitaan työelämä- ja työnhakutaitoja ja harjoitellaan työtehtäviä sekä mahdollistetaan onnistumisia ja epä-

onnistumisia turvallisessa ympäristössä (ks. myös Tiitinen & Logren 2022). Nuoria kannustetaan itse etsimään työ- ja koulutusmahdollisuuksia. Tiivis oppilaitosyhteistyö ja työpajat oppimisympäristönä auttavat myös koulutusmahdollisuuksien avaamisessa.

Suhteessa asuinalueeseen työpajoissa tutustutaan paikallisuutisiin, alueen palveluihin sekä harrastus- ja työmahdollisuuksiin. Syrjäseuduilla nuorten näkökulmaa laajennetaan etäämpänä oleviin koulutus- ja työmahdollisuuksiin. Nuoria herätellään yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen esimerkiksi ottamalla heitä esittelemään ja kehittämään työpajan toimintaa. Työpajan arjessa keskustellaan ajankohtaisista maailman tapahtumista, kekeillaan vaalikoneita, pidetään yhteyttä kunnan päättäjiin. Työpajoissa tuetaan nuorten suhdetta luontoon tekemällä luontoretkeä, hyödyntämällä luonnon materiaaleja, toteuttamalla energiansäästötoimia ja kehittämällä kiertotalousratkaisuja. Nuoret saattavat olla etunenässä myös vaatimassa ympäristöystävällisiä valintoja.

Yllä olemme tiiviisti kuvanneet työpajojen nuorisotyöllistä otetta suhdeteorian kautta. Tämä tarkastelu osoittaa, että työpajat jakavat nuorisotyön lähtökohtia ja niissä vahvistetaan samoja suhteita kuin muussakin nuorisotyössä. Työpajoilla korostuu suhde koulutukseen ja työelämään, mutta myös nuorten suhde vertaisiin ja itseensä. Työpajavalmentajat eivät vain toteuta lain kirjainta käytännössä esimerkiksi työkokeilun tai kuntouttavan työtoiminnan muodossa vaan myös huolehtivat, että toiminta on nuorille merkityksellistä, voimaannuttavaa ja toimintamahdollisuuksia avaavaa. Tätä toteuttaakseen valmentajilla on tehtävässä käytössään nuorisotyöllistä tietoa ja taitoa sekä valmentautajat mukaan ottava työyhteisö.

Lähteet

- 14.10.2022 Työpajatoiminnan käsikirjan suunnitteluryhmän aloitusseminaari etänä; 22.11.2022 Etelä-Suomen Avin järjestämä työpajatoiminnan kehittämispäivä etänä.

Lähteet

- Cooper, Sue & Gretschel, Anu (2018) Evaluating Youth Work in its Contexts. Teoksessa Pam Allfred & Fin Cullen & Kathy Edwards & Dana Fusco (toim.) *The Sage Handbook of Youth Work Curriculum*. London: Sage, 608–622.
- Kiilakoski, Tomi (2013) Nuorisotyön opetussuunnitelma: nuorisotyö kasvatuksellisenä prosessina. *Nuorisotutkimus* 31 (3), 20–39.
- Kiilakoski, Tomi (2015) Nuorisotyö, kasvatusta, opetussuunnitelma. Teoksessa Tomi Kiilakoski, Viljami Kinnunen, Ronnie Djupsund, jälkisanat Juha Nieminen (2015) *Miksi nuorisotyötä tehdään? Tietokirja nuorisotyön opetussuunnitelmasta*. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja 5 & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 169, 152–183.
- Kiilakoski, Tomi (2021) Tullakseen aikuiseksi on ensin saatava olla nuori. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Mitä Jyväskylä tarkoittaa. Nuorisotyön yhteisötietokirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 234, 332–358.
- Kinnunen, Viljami (2015) Nuorisotyön tavoitteet ja perustat. Teoksessa Tommi Hoikkala (toim.) *Mitä Jyväskylä tarkoittaa. Nuorisotyön yhteisötietokirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 234, 56–70.
- Mutanen, Heli & Sivenius, Ari (2017) Aktivoitua ja toisin suuntautuva toimijuus työpajanuorten kertomuksissa. *Kasvatus* 4/2017, 274–287.
- Nuorisolaki 1285/2016. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285> (Viitattu 16.3.2023.)
- Ord, Jon (2016) *Youth work process, product and practice: creating an authentic youth work curriculum in work with young people*. New York: Routledge.
- Schatzki, Theodore R. (2003) A new societist social ontology. *Philosophy of the social sciences* 33 (2), 174–202.
- Siurala, Lasse & Sinisalo-Juha, Eeva & Heikkilä, Kristina & Mikkonen, Hanna & Sundberg, Lauri & Vahteri, Netta (2019) *Nuorten kertomuksia nuorisotyön merkityksellisyydestä – tarinallisen arvioinnin opaskirja*. Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja, 72. <https://www.humak.fi/wp-content/uploads/2019/03/Nuorten-kertomuksia-nuorisotyön-merkityksellisyydestä-Siurala-Sinisalo-Juha-Heikkilä-Mikkonen-Sundberg-ja-Vahteri-2019.pdf> (Viitattu 16.3.2023.)
- Tiitinen, Sanni & Logren, Aija (2022) Voimaantumisen mahdollisuuksien rakentuminen vuorovaikutuksessa välityömarkkinoiden työvalmennuksessa. *Sosiologia* 59 (4), 294–312.
- Wrede-Jäntti, Matilda (2018) Suhdetyön merkitys nuoren onnistuneen työpajakson taustalla. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, & Päivi Känkänen (toim.) *Nuoret palveluiden puolella. Nuorten elinolot -vuosikirja 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Nuorisotutkimusverkosto & Valtion Nuorisoneuvosto, 82–93.

Ruumiillisuudesta koulutukseen, siirtymistä sukupuoleen

Sinikka Aapola-Karin 60-vuotisjuhlaseminaari

Nuorisotutkimuksen historiaa, tyttötutkimusta ja murrosiän kulttuurista muotoutumista sekä kakkua ja laulua. Muun muassa niistä muodostui Nuorisotutkimusverkoston tutkimusjohtajan Sinikka Aapola-Karin 60-vuotisjuhlaseminaari Tieteiden talolla Helsingissä 25.5.2023. Puolen päivän mittaisessa seminaarissa Aapola-Karin tutkijakollegat ja ystävät perehdyttivät kuulijat Aapola-Karin uran tärkeisiin tutkimusaiheisiin henkilökohtaisia tasoja unohtamatta. Kaikkiaan 11 tutkijakollegaa puhui seminaarissa lämmöllä merkkivuottaan viettävästä tutkimusjohtajasta. Julkaisemme *Nuorisotutkimus*-lehdessä tilaisuuden ensimmäisen, professori emerita Elina Lahelman puheenvuoron kokonaan ja muusta seminaarin annista Nuorisotutkimusverkoston harjoittelijan Pihla Takkisen kirjoittaman tiivistyksen.

Sinikka Aapola-Karin 60-vuotisjuhlaseminaari järjestettiin Tieteiden talolla Helsingissä.

Koukeroisia polkuja tyttöutkimuksesta nuorisotutkimukseen

Elina Lahelma

Asetan omaksi tehtäväkseni Sinikan tutkijanuran painopisteiden yleisen esittelyn ja yritän etsiä siitä pitkittäistä juonta. Muut puhujat sitten syventävät teemoja. Aloitin valmistelun keräämällä hyllystäni Sinikan kirjoja. Vaikka Sinikka on kirjoittanut paljon myös kansainvälisiä artikkeleita, käytän kirjoja runkona, samalla kunnianosoituksena suomalaisille tiedekirjoille. Tiedekirjojen perinnettä Nuorisotutkimusverkosto on kunniaakkaasti ylläpitänyt, ja tänään sattuu olemaan myös Tiedekirjan ilta Tiedekulmassa.

Siispä kurkistus historiaan. Naistutkimus syntyi toisen aallon feminismiin myötä ja löysi tiensä Suomeen 1980-luvulla, samoihin aikoihin, kun nuorisotutkimus ja uusi kasvatussosiologia, myös lapsuuden tutkimus. Uuden feministisen tutkimuksen lähtökohtana oli naisten ja tyttöjen näkymättömyys niin tutkimuksessa kuin yhteiskunnassa. Kasvatustutkimuslogit kohdistivat katseensa tyttöihin kouluissa ja nuorisokulttuureissa.

Vuonna 1987 perustimme *Koulutus ja Sukupuoli* -tutkimusyhteistyöryhmän Tuula Gordonin kanssa. Legendaarisiin seminaareihin Naisasialiike Unionin Villa Salinissa tuli jo varhain muutama graduntekijä, kuten Tarja Tolonen ja Sinikka Aapola.

Sinikka tyttöutkimuksen uranuurtajana

Gradussaan *Ystävyiden keinulauta* Sinikka haastoi aiemmin toisteltua käsitystä tyttöjen ”paras ystävä” -suhteista ja toi esiin suhteiden moninaisuuden. ”Työt harjaantuvat ystävyys-suhteissaan autonomisiksi toimijoiksi, jotka muokkaavat aktiivisesti ja luovasti sosiaalista maailmaansa”, kirjoitti Sinikka 1980-luvun helsinkiläistyöistä. Gradu julkaistiin Tasarvoasian neuvottelukunnan Naistutkimusraportteja-sarjassa. Sinikka myös kirjoitti gradusta artikkelin Suomen ensimmäiseen tyttöutkimusantologiaan, Sari Näreen ja Jaana Lähtenmaan toimittamaan (1992) *Letit liehumaan* -kirjaan.

Vuosituhanne vaihteessa suomalainen yhteiskuntatutkimus ei vielä ollut kovin kansainvälistä, joten merkittävä saavutus suomalaiselle tyttöutkimukselle oli Sinikan yhdessä Marnina Gonickin ja Anita Harrisin kanssa julkaisema kirja *Young femininity: girlhood, power and social change* (2005). Kirja toi silloin ainutlaatuisen näkökulman yhteisyyksiin ja eroihin tyttöjen elämissä Suomessa, USA:ssa ja Australiassa. Kirjassa osoitetaan, kuinka nuoret naiset hallitsevat elämänprojektejaan, tasapainotellen tarinoita rajattomista mahdollisuuksista ja huolia lisääntyvistä riskeistä.

Koukeroita tyttötutkimuksesta ikätutkimukseen

Tänään on vaikea ymmärtää, että 1990-luvun alussa sukupuolista häirintää ei edes tunnettu tai tunnustettu, kunnes Hannele Varsa antoi tutkimuksessaan ”näkyttömälle nimen” (1993). Yhdessä Ilka Kankaan kanssa Sinikka tarttui tähän kysymykseen. Tutkimuksestaan he julkaisivat kirjan *Väistelyä ja vastarintaa* (1995). Kurjuusnäkökulman sijaan tässä kirjassa tuodaan esiin naiset aktiivisina toimijoina, jotka käyttävät monenlaisia keinoja selvitäkseen seksismistä, joka selkeimmillään näkyy sukupuolisena häirintänä. Sinikka ja Ilka esittävät, että reagoimalla seksismiin ja kertomalla sen satuttavuudesta naiset saavat ympärillään olevat ihmiset kenties muuttamaan omaa ajatteluaan ja käytöstään – kymmeniä vuosia ennen #metoota. Tämä aikuisten naisten elämään paneutuva tutkimus oli eräänlainen

sivuaskel, koukero, Sinikan tutkijanurassa, joka pääasiassa kohdistui nuoriin.

Feministiset naistutkijat eivät tutkineet naisia kategoriana, vaan olennainen tutkimuskohde oli helposti dikotomiana näyttäytyvän sukupuoli-käsitteen teoreettinen avaaminen, myös meidän yhteistyöryhmässämme 1990-luvun alussa. Aloimme kiinnittää huomiota sukupuolen kanssa risteäviin muihin eroihin – ennen kuin intersektionaalisuus-käsitettä tunnettiin. Sinikka ehdotti uutta nimeä Koulutus ja sukupuoli- tutkimusverkostollemme. Niinpä syntyi *Koulutus, kasvatus ja erot* eli KOUKERO-verkosto. Tästä poimin Koukero-lyhenteen esitykseni otsikkoon.

Kun muut Koukeron tutkijat pohtivat luokkaa, etnisyyttä ja seksuaalisuutta sukupuolen kanssa risteävinä, Sinikka alkoi tutkia ikää. Väitöskirjassaan *Murrosikä ja sukupuoli* Sinikka toi (1999) ikävaiheiden sosiaalisen ja kulttuurisen muotoutumisen sosiologisen

Professori emerita Elina Lahelma avasi puheenvuorollaan *Ruumiillisuudesta koulutukseen, siirtymistä sukupuoleen* – Sinikka Aapola-Karin 60-vuotisjuhlaseminaarin.

sukupuolitutkimuksen kohteeksi, haastaen psykologiset selitykset murrosiästä. Analyysi kohdistuu julkisiin asiantuntijateksteihin sekä omaelämäkerrallisiin teksteihin, joita edustavat peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten kirjoitukset ja naisten muistelutarinat. Sinikka vetää yhteen: ”[Aikuistumisessa] kyse on erilaisten oikeuksien ja mahdollisuuksien tavoittelusta, rajoitusten ja suojelun ylittämisestä ja vaatimusten ja velvollisuuksien välillä tasapainottelemisesta.” Eli jälleen kyse on myös keinulaudasta ja koukeroista. Nuorten koukeroista teistä on kyse Sinikan ja Kaisa Kuurteen (Ketokiven) toimittamassa *Polkuja ja poikkeamia* -kirjassa (2005).

Nuoriso elämänvaiheena syntyi oikeastaan vasta 1900-luvulla. Se kytkeytyi erityisesti koulutuksen pidentymiseen ja laajentumiseen. Niinpä Sinikka alkoi pohtia nuoruuden historiaa ja toimitti Mervi Kaarnisen kanssa teoksen *Nuoruuden vuosisata* (2004). Teoksen artikkeleissa tulevat esiin nuoruuden historia elämänvaiheena ja käsitteenä sekä toisaalta nuorison, eli tietyn ikäryhmän, historia.

Sinikka siirtymätutkijana

Murrosiän tutkimuksesta on lyhyt matka nuorten elämänhistorialliseen siirtymätutkimukseen. Sinikan johtamassa Nuorisotutkimusverkoston laajassa ja ainutlaatuisessa *Nuoret ajassa* -tutkimushankkeessa seurataan sadan vuonna 2000 syntyneen nuoren elämänpolkuja peruskoulusta kohti aikuisuutta. Nuorten siirtymät eivät ole selkeitä askeleita, vaan tyypillistä niille ovat siirtymävaiheiden pitkittyminen, monimutkaistuminen, monenlaiset jatkumot ja säröt – koukerot. Tutkimus osoittaa, miten erilaista nuorten elämä voi olla riippuen asuinpaikasta, perhetilanteesta tai käytettävistä resursseista. Osatutkimuksissa on haastettu esimerkiksi yksioikoisia näkemyksiä syrjäseutujen nuorista, vaikkapa

kotiin jääneistä pojista, kuten Ville Pöysä väitöskirjassaan. Hankkeen lukuisista julkaisuista mainitsen vain kirjan *Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen* (2021). Sen aineistossa on vasta kolmen ensimmäisen seurantavuoden haastattelut. Odotamme jännityksellä, mitä näille nuorille kuuluu vuonna 2025.

Samat haastattelut olivat taustalla – Nuorisobarometrin tietojen lisäksi – *Purkutalkoot*-hankkeessa. Suomessa on poikkeuksellisen vahva sukupuolen mukainen segregaatio koulutuksessa ja työelämässä, eriytyisesti siirtyessä peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen. Tässä ei ole paljoakaan tapahtunut muutosta 1980-luvulta lähtien: jatkuvasti naisten osuus teknisillä aloilla on ollut alle 20 prosenttia ja miesten osuus hoiva-aloilla kymmenisen prosenttia, huolimatta lukemattomista tasa-arvoprojekteista. Nuorten koulutusvalinnat kumpuavat yksilöllisten elämäntilanteiden kokonaisuuksista, joissa merkityksellisiä ovat niin perhe, kaverit, harrastukset, sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt, rakenteet ja käytännöt kuin alueelliset tekijät, kuten tutkimusprojektin hienovaraisissa analyyseissa on osoitettu. Jenni Lahtisen toimittamassa ”*Mikä ois mun juttu*” – nuorten koulutusvalinnat sosiaalisatiomaisemien kehyksissä -loppuraportissa (2019) Sinikka, Tommi Hoikkala ja Jenni esittävät jotain uutta, konkreettisen listan toimintasuosituksia. Niitä soisi valtiovaraministeriön virkamiesten tutkaillevan järjestöjen koulutuksen lyhentämisehdotusten sijaan.

Sinikka tutkimusjohtajana

Sinikka on toiminut paitsi tutkijana, myös hallinnollisissa tehtävissä – ja jälleen hän on vaihtamassa uuteen. Nykyinen tehtävä Nuorisotutkimusverkoston johtajana on vienyt aikaa tutkimustyöltä – sekä metsässä samoiluilta ja sienten keräilyltä. Verkoston

uuden professorin Sofia Laineen kehittämän upean planetaarisen nuorisotutkimuksen ohjelman hengessä lainaan tutkimusjohtamisen metaforaksi kohdan Anna Tsingin kirjasta *Lopun aikojen sieni*.

Metsämaa ...vaatii jatkuvaa työtä, se on pidettävä avoimena ison lajijoukon tulla ja asettua paikalle. Tieteellisten edistysaskeleiden – kuten sateen jälkeen yllättäen nousevien sienten – kasvuolosuhteiden parantaminen edellyttää jatkuvaa työtä, jolla intellektuaalista metsämaata yhdessä hoidetaan tietämättä, mitä siitä voi vielä versoa. (Anna Tsing 2017, 344.)

Sinikan tutkijankuvaa on leimannut tilan antaminen ihmisten omille kannanotoille ja näkemyksille, joista hän lukee monenlaisia neuvotteluja, jatkumoa, säröjä – KEINULAUTAILUA JA KOUKEROITA. Hän on hienovaraisesti kartoittanut niitä haastattelujen, kirjoitelmien, muistelutyön kautta, mutta myös analysoinut tilastoja, dokumentteja ja oppikirjoja. Hän on kyseenalaistanut monenlaisia, omana aikanaan itsestään selvinä pidettyjä stabiileja näkemyksiä esimerkiksi tyttöjen ystävyys-suhteista, murrosiästä, seksuaalisesta häirinnästä ja koulutussiirtymistä.

Sinikka ystävänä

Rakas Sinikka, meidän ystävytemme keinulauta on ollut tasapainossa. Vaikka ei niin usein olekaan tavattu, olet aina huolehtinut ystävästäsi, esimerkiksi järjestämällä minulle yllärisynttärit koronarajoitusten aikana.

Lopuksi pieni omakohtainen kommentti, jossa tavallaan yhdistyy naisten välinen ystävyys, ikä ja siirtymät. Viime syksynä 95-vuotiaana kuollut Leena-ystäväni, joka oli äitivainaanin serkku, muistutti minua aina, miten tärkeätä on hankkia ajoissa 20 vuotta nuorempia naisystäviä, koska oma ikäluokka harvenee. Sinikka, kiitos siitä, että olet minun lähes 20 vuotta nuorempi ystäväni. Paljon

onnea Sinikka ja menestystä myös uuteen tehtävääsi! Alli Paasikiven säätiö saa upean asiamiehen, jonka ensimmäisenä tehtävänä voisi olla nimikkeen muutos!

Lähteet

- Aapola, Sinikka (1991) *Ystävyyden keinulauta. Helsingin kiläistyttöjen ystävyyskulttuurista*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Tasa-arvojulkaissuja, Sarja D, Naistutkimusraportteja.
- Aapola, Sinikka (1999) *Murrosikä ja sukupuoli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 763 & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 8/99.
- Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (2004) *Nuoruuden vuosisata, Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 909 & Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 32.
- Aapola, Sinikka & Gonick, Marnina & Harris, Anita (2005) *Young femininity: girlhood, power and social change*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Aapola, Sinikka & Kangas, Ilka (1995) *Väistelyä ja vastarintaa. Tarinoita naisten selviytymisestä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (toim.) (2005) *Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä*. Helsinki: Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 56.
- Lahtinen, Jenni & Hoikkala, Tommi & Aapola-Kari, Sinikka (2019) Suositukset. Teoksessa Lahtinen, Jenni (toim.) (2019) *”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosialisatiomaisemien kehityksessä*. Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:68, 148–153.
- Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (1992) *Letit liehumaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tsing, Anna (2017) *Lopun aikojen sieni. Elämää kapitalismin raunioissa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 344.
- Vehkalahti, Kaisa & Aapola-Kari, Sinikka & Armila, Päivi (toim.) (2021) *Sata nuorta, sata polkua aikuisuuteen*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 235.
- Varsa, Hannele (1993) *Sukupuolinen häirintä ja ahdistelu työelämässä: näkymättömälle nimi*. Tasa-arvojulkaissuja. Tutkimuksia. Sosiaali- ja terveysministeriö

Koukeroita, siirtymiä ja poikkeamia

Pihla Takkinen

Koukeroita, siirtymiä ja poikkeamia – niitä on mahtunut Sinikka Aapola-Karin rikkaalle akateemiselle polulle nuorisotutkimuksen maailmassa, kuten Sinikan tutkijakollega ja ystävä professori emerita Elina Lahelma seminaarin aloituspuheessaan jäseni. Pääsimme toukokuuisena päivänä yhdessä koolle Aapola-Karin 60-vuotisjuhlaseminaariin muistelemaan ja juhlistamaan erilaisista ilmiöistä yhä uudelleen innostuvan tutkijan uraa ja elämää.

Nuorisotutkimusseuran pitkäaikainen puheenjohtaja, professori emerita Helena Helve paikansi nuorisotutkimuksen painopisteitä suhteessa suomalaisen yhteiskunnan ajankuvaan ja Sinikka Aapola-Karin elämän vuosikymmeniin aina 1960-luvulta tähän päivään saakka. Naisen aseman muutos palkattoman hoivan tuottajasta aktiiviseksi osalliseksi työmarkkinoista on tapahtunut pitkälti Aapola-Karin elämän aikana.

Feministinen tutkimus ja poikkitieteellisyys ovat olleet nuorisotutkimukselle tyypillisiä piirteitä 1990-luvulta alkaen, ja nämä tutkimukselliset otteet ovat näkyneet myös Aapola-Karin työssä jo varhain. Hän on yhdistänyt nuorisotutkimuksen historiantutkimukseen esimerkiksi Mervi Kaarnisen kanssa toimittamassaan teoksessa *Nuoruuden vuosisarta*. Feminismi on tarkoittanut Aapola-Karin tutkimuksessa muun muassa katseen suuntaamista yhteiskunnallisessa keskustelussa usein varsin vähän ääneen pääsevään kansanosaan, tyttöihin. Kuten monissa puheenvuoroissa

päivän aikana kuulimme, Aapola-Kari on tarkastellut ilmiöiden, kuten sukupuolen, iän ja luokan yhteisvaikutuksia jo kauan ennen kuin intersektionaalisen feminismin käsite on valtavirtaistunut.

Yliopistonlehtori Sanna Aaltonen ja professori Päivi Honkatukia pohtivat yhteisessä puheenvuorossaan, kumpuaako motivaatio tutkia nuoria usein huolesta, jolloin nuoriin liittyvän moraalipaniikin ulkopuolelle jää paljon sellaista, jota tutkimus ei tavoita lainkaan. Kuten akatemiattutkija Kaisa Vehkalahti puheessaan muistutti, Aapola-Kari on puhunut tutkimuksellaan sen puolesta, että nuoret ovat itsessään arvokas tutkimuskohde ja ansaitsevat tulla kuulluiksi yhteiskunnassa. Aapola-Kari on nuorisotutkimuksellisen eetoksen mukaisesti pyrkinyt katsomaan tutkimiaan ilmiöitä nuorten näkökulmasta, yhteiskunnallista terävyyttä unohtamatta. Esimerkiksi Jenni Lahtinen, Sinikan kollega Nuorisotutkimusseurasta, toi puheenvuorossaan esiin, että urapolkujen sukupuolittuneen segregaaation purkamiseksi Aapola-Kari kollegoineen ovat tehneet rakenteisiin kohdistuvia suosituksia sen sijaan, että projektin lopputulema keskittyisi yksittäisten nuorten kannustamiseen sukupuolilleen epätyypillisiin valintoihin.

Aapola-Karin urapolun rinnalla puheenvuoroissa sivuttiin myös akateemisen maailman kilpailua ja niitä inhimillisiä tunteita, joita tehostettu työ monesti pitää sisällään. Sinikan hyvä ystävä ja tutkijakollega, yli-

opistonlehtori Tarja Tolonen kuvasi, kuinka väitöskirjan jälkeen koitti ammatillinen tienhaara, johon sisältyi epätoivoa hylätyistä apurahahakemuksista ja epävarmuutta tulevaisuudesta. Kuitenkin, kuten Tolonen huomautti, tuossa tienhaarassa he seisoivat Sinikan kanssa yhdessä.

Tiedemaailman hierarkioita ja ulossulkevuutta kritisoi niin ikään yliopistonlehtori Kaisa Kuurne, joka on muun muassa toimitannut Aapola-Karin kanssa *Polkuja ja poikkeamia* -teoksen. Kuurnelle, joka tuolloin valmisteli vielä väitöskirjaansa, Aapola-Karin kutsu yhteiseen projektiin oli tärkeä esimerkiksi mukaanoton merkityksestä. Saimme esimerkin Sinikan lämpimästä työtoveruudesta väitöstutkija Johanna Sarlio-Niemisen puheenvuorossa, jossa kuulumme katkelman Sinikan kirjoittamasta kutsusta yhteiseen muistelutapaamiseen – tarjoiluja unohtamatta. Myös yliopistonlehtori Päivi Armila muotoili, kuinka Aapola-Kari ei ole unohtanut Pohjois-Karjalan syrjäseutuja vaan on kutsunut mukaan verkostoihin. Niin ikään Nuorisotutkimusseuran hallituksen terveiset tuonut Antti Maunu korosti Aapola-Karin kykyä kohdata ja keskustella.

Lopuksi päiväsankari pääsi itse ääneen. Kiitospuheessaan Sinikka Aapola-Kari kertoi ilahtuneensa siitä, miten hän on voinut ruokkia omalla työllään muiden tutkimuksia. Parhaimmillaan tutkimus on Aapola-Karille yhdessä tekemistä ja inspiroitumista, ja juuri hyvistä yhteistyösuhteista juhlaseminaarissa olikin hänen mukaansa kysymys.

Juhlaseminaarin puheenvuoroissa akateemisen maailman kylmyys, kovuus ja kilpailu päihitettiin ammatillisella toveruudella, inhimillisellä lämmöllä ja yhteistoiminnalla. Miten paljon tutkimuksen intellektuaalista maaperää ruokkiikaan luottamus, neuvot ja lohtu, sen sijaan että tiedettä puskisivat jännitteet ja kilpailu! Kaisa Kuurne painottikin puheessaan, että mikäli ihmisten inhimilliset toiveet, tarpeet ja unelmat unohtuvat tutkimuksen teossa, joudutaan abstraktiin tiedontuotantotodellisuuteen, jossa tutkimus on irrallaan ihmisten elämästä ja arjesta. Lempeys ja inhimillisuus eivät sulje pois tutkimuksellista uteliaisuutta ja kunnianhimoa – ja tästä Sinikka Aapola-Kari on elävä esimerkki.

Nuorisotutkimusverkoston tutkimusjohtaja Sinikka Aapola-Kari (oik.) ja Johanna Sarlio-Nieminen juhlaseminaarissa.

Tässä numerossa kirjoittavat

Bagans, Laura, VTM, sosiaalityöntekijä, JST Aves Oy

Harjula, Samira, KM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta

Heino, Eveliina, VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta

Heinonen, Taina, KM, väitöskirjatutkija, Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos

Katisko, Marja, dosentti, yliopettaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Kiilakoski, Tomi, FT, vastaava tutkija, Nuorisotutkimusseura

Lahelma, Elina, professori emerita, Helsingin yliopisto

Lanas, Maija, KT, professori, Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Määttä, Mirja, VTT, projektitutkija, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Nuorisoolan tutkimus- ja kehittämiskeskus Juvenia

Takkinen, Pihla, korkeakouluharjoittelija, Nuorisotutkimusseura

Vanttaja, Markku, KT, dosentti, yliopistotutkija, Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos

Varjo, Janne, apulaisprofessori, Helsingin yliopisto, kasvatustieteellinen tiedekunta

Väisänen, Anne-Mari, KM, väitöstutkija, Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

English summaries

Young people as the targets of individualizing discourses of school bullying

Anne-Mari Väisänen & Maija Lanas

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 41 (2), 3–19

In this research we studied policy documents for school bullying prevention. We conducted a 'What's the problem represented to be?' analysis and investigated what is presented as a problem in the policy documents aiming to prevent or resolve bullying in schools. Using these documents, we analysed where the problems of bullying prevention work are located, what underlying assumptions exist, what is produced as a by-product, and what kind of issues remain hidden when the problems are represented as they are. In doing so, we made visible the consequences that these documents have for the young people they concern. Based on our research, the main problems of bullying prevention work are 1) lack of information, 2) disobedience, 3) division of responsibilities, 4) lack of consistency, 5) lack of control, 6) lack of statistics, 7) social and societal problems, and 8) lack of social and emotional skills. Of these eight problem representations, only one poses a problem at the social and structural

level, such as insecurity or inequality. With all other representations, the core of the problem is what the young person is doing to the other. The research shows that 1) young people are positioned as the objects of knowledge and measures by adults, not as knowers and doers, and 2) even though adults are positioned as the problem solvers, the ultimate responsibility is placed on young people if the preventive work fails.

Keywords: school bullying, policy documents, critical bullying research, WPR analysis

Guiding towards employability – guidance professionals' perceptions of young people's employability in a precarious labor market

Samira Harjula & Janne Varjo

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 41 (2), 20–37

Careers in the 21st century have become unpredictable and disrupted, and demand transitions. Simultaneously, the individual's responsibility and independence in career formation have become central. Using interview data (N=15), we studied how guidance professionals see the precarious labor market and what kind of subject positions the

professionals produce for young people concerning their employability. The results show how young people are placed in active and passive subject positions. Guidance professionals have the power to define what is appropriate and desirable. The results exemplify how demand for realism articulated by the interviewees reflects the knowledge society's aims for young people. A precarious labor market increases the risk of exclusion, in which case crucial potential for the knowledge society is not utilized: an adaptable human capable of using and creating information actively. Realism guides young people to safer career paths and the typical threats to postmodern risk societies, like marginalization, can be governed with guidance.

Keywords: young people in the labor market, career and study guidance, precarious working life, employability

Everyday citizenship of unaccompanied minors in the descriptions of professionals working in aftercare services for immigrants

Laura Bagans, Eveliina Heino & Marja Katisko

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 41 (2), 38–54

This article examines the construction of everyday citizenship of unaccompanied minors as described by professionals working in the aftercare services for immigrants. The research data was collected in 2020 and consists of six interviews with social sector professionals working in aftercare services for immigrants. Thematic analysis was used as a tool of data analysis. The results of the study show that professionals talk about the construction of everyday citizenship through three different themes: trust, autonomy, and social structures. When talking about the importance of trust, professionals highlight their own role in the construction of young people's everyday citizenship. Professionals also highlight the autonomy of young people, which they describe as being supported by social relationships, information about society and social and health services, as well as their experience of independent action. The structures of society are presented by professionals as mainly placing constraints on the construction of young people's everyday citizenship. A change in legislation, which came into force in 2020, allowing unaccompanied minors to use integration services and aftercare services until the age of 25, was described as a change that supports young people in many ways.

Keywords: unaccompanied minors, everyday citizenship, aftercare services for immigrants

Agency of mental health rehabilitees at critical turning points in educational trajectories

Taina Heinonen & Markku Vanttaja

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 41 (2), 55–72

The study examines critical turning points in the educational trajectories of young people with a history of mental health problems, and the challenges that these problems pose for their agency. The data consist of 28 life story interviews with young mental health rehabilitees. The life stories were categorized into five subgroups that typify the findings. The interviews were analyzed through the lens of agency, which enables locating individual events in a person's educational career and examining their meaning as a part of an individual's life course. Despite the heterogeneity of the subgroups, the educational careers of young people often revealed similar problems, the most significant of which were related to doing a thesis, being bullied at school, inflexible teaching arrangements, receiving a psychiatric diagnosis, and absences from school due to periods of hospitalization. The analysis illustrates how a lack of social support and financial resources strongly determines the terms and opportunities of agency. The interviews also show that mental health symptoms, such as depression or anxiety, among young people who have done well in their studies may often go unnoticed and help may be delayed. Whenever young people bring up experiences of mental distress, it is essential to pay attention regardless of how well they meet the school's institutional expectations. Well-timed support discussions can strengthen young people's agency and promote integration into society.

Keywords: life course, educational trajectory, mental health problems, social support, agency

nuorisotutkimus

SISÄLLYSLUETTELO

Pääkirjoitus

<i>Anna-Maija Niemi & Mira Kalalahti</i> Tehdä selväksi vai kuunnella?	1
---	---

Artikkelit

<i>Anne-Mari Väisänen & Maija Lanas</i> ☒ Nuoret yksilöllistävän koulukiusaamispuheen kohteena kiusaamista koskevissa asiakirjoissa	3
<i>Samira Harjula & Janne Varjo</i> ☒ Työllistettäväksi ohjaamassa – ohjaajien käsityksiä nuorten työllistettävyydestä epävarmoilla työmarkkinoilla	20
<i>Laura Bagans, Eveliina Heino & Marja Katisko</i> ☒ Yksin maahan tulleiden nuorten arjen kansalaisuuden rakentuminen maahanmuuttajapalveluiden jälki-huollon ammattilaisten kuvaamana	37
<i>Taina Heinonen & Markku Vanttaja</i> ☒ Nuorten mielenterveyskuntoutujien toimijuus koulutuspolun ongelmakohtissa	55

Puheenvuorot

<i>Mirja Määttä & Tomi Kiilakoski</i> Nuorisotyöllinen ote työpajoilla	73
<i>Elina Lahelma & Pihla Takkinen</i> Ruumiillisuudesta koulutukseen, siirtymistä sukupuoleen.	79
Sinikka Aapola-Karin 60-vuotisjuhlasesminaari	80
Elina Lahelma: Koukeroisia polkuja tyttötutkimuksesta nuorisotutkimukseen	84
Pihla Takkinen: Koukeroita, siirtymiä ja poikkeamia	84
Tässä numerossa kirjoittavat	86
English summaries	86